

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

Π.Μ.Σ. ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

Ο ρόλος των κοινωνικών κινημάτων στην προστασία του περιβάλλοντος

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Τριμελής Επιτροπή

Δρ. Ιωάννα Τσίγκανου (Διευθύντρια Ερευνών Ε.Κ.Κ.Ε. , επιβλέπουσα)

Καθηγήτρια Χριστίνα Ζαραφωνίτου

Ομότιμος Καθηγητής Ιάκωβος Φαρσεδάκης

Σοφία Μπινιάρη
(Α.Μ.. 3216Μ013)

Αθήνα, Ιούνιος 2019

Copyright © Σοφία Μπινιάρη, 2019

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν στη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς το συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	Σελ. 1
ΜΕΡΟΣ Α: ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΙΝΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ	
1.α Θεωρητική προσέγγιση των κοινωνικών κινημάτων	Σελ. 3
1.β Παλαιά και νέα κοινωνικά κινήματα	Σελ. 5
1.γ Ο ρόλος των κοινωνικών κινημάτων στην κοινωνία, η μελέτη τους και τα μέσα ανάδειξής τους	Σελ. 6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ	
2.α Εννοιολογική προσέγγιση της έννοιας του περιβάλλοντος	Σελ. 9
2.β Ιστορική αναδρομή της σχέσης ανθρώπου-περιβάλλοντος	Σελ.10
2.γ Το περιβάλλον ως έννομο αγαθό και η προστασία του στην Ελλάδα και διεθνώς	Σελ.13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3:ΤΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	
3.α Ιστορική αναδρομή και πλαίσιο ανάδειξής τους	Σελ.22
3.β Το περιβαλλοντικό κίνημα στην Ελλάδα, ανάδειξη και εξέλιξη του	Σελ.24
3.γ Κινήματα για την προστασία του περιβάλλοντος και Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ)	Σελ.26
ΜΕΡΟΣ Β: ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΕΣ ΟΥΦΕΙΣ ΤΟΥ ΡΟΛΟΥ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΙΝΗΜΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ	
1.α Εγκληματολογία και Περιβάλλον	Σελ.28
1.β Πράσινη Εγκληματολογία	Σελ.30
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΚΙΝΗΜΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΗΣ ΘΕΣΗΣ ΤΟΥ ΘΥΜΑΤΟΣ	
2.α Θυματοποίηση στα εγκλήματα κατά του περιβάλλοντος	Σελ.35
2.β Ανάδειξη της θέσης του θύματος μέσω της τεχνολογικής εξέλιξης	Σελ.37
2.γ Περιβαλλοντική Δικαιοσύνη και Θύμα	Σελ.39
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΛΗΨΗ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ	
3.α Κοινωνικά Κινήματα, Δίκαιο και Κοινωνία	Σελ.43
3.β Η σημασία της πρόληψης στα εγκλήματα κατά του περιβάλλοντος	Σελ.44
3.γ Η συμβολή των κοινωνικών κινημάτων στην διαμόρφωση πολιτικών πρόληψης των εγκλημάτων κατά του περιβάλλοντος	Σελ.46
3.δ Η συμμετοχή του ατόμου στην προστασία του περιβάλλοντος	Σελ.51
3.ε Η συμβολή της επιστήμης της Εγκληματολογίας	Σελ.53
ΜΕΡΟΣ Γ: ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΚΙΝΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	
α. Κίνημα κατά των μεταλλευτικών δραστηριοτήτων στην Χαλκιδική	Σελ.57
β. «Δράση για την άγρια Ζωή»	Σελ.61
γ. Το παράδειγμα της W.W.F	Σελ.62
ΣΥΝΟΨΗ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	Σελ.69
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	Σελ.72
ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ	Σελ.74

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η μελέτη των κοινωνικών κινημάτων, παραδοσιακά, αποτέλεσε αντικείμενο, κατά κύριο λόγο, του ερευνητικού πεδίου επιστημών όπως η πολιτική επιστήμη, η κοινωνιολογία και η κοινωνική ψυχολογία.¹ Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν έχουν επιχειρηθεί και εγκληματολογικές προσεγγίσεις του εν λόγω φαινομένου. Ωστόσο, η μελέτη των κοινωνικών κινημάτων δεν αποτελεί, τουλάχιστον ακόμα, βασικό πυλώνα της ενασχόλησης της επιστήμης της εγκληματολογίας. Στην παρούσα διπλωματική εργασία, θα επιχειρήσουμε να εκθέσουμε τον ρόλο που διετέλεσαν τα κοινωνικά κινήματα στην προστασία του περιβάλλοντος, από την σκοπιά της εγκληματολογίας και, κατ' επέκταση, να αναδείξουμε την αναγκαιότητα, εξ αυτού του λόγου, ενασχόλησης του κλάδου της εγκληματολογίας με τέτοιες προβληματικές .

Είναι δύσκολο να δώσουμε έναν και μόνο αντιπροσωπευτικό ορισμό στο ερώτημα, τι είναι ένα κοινωνικό κίνημα και για αυτόν τον λόγο και στη σχετική βιβλιογραφία, όπως θα δούμε και ακολούθως, έχουν επιχειρηθεί πολλές εννοιολογικές προσεγγίσεις, συχνά ιδιαίτερες διαφορετικές μεταξύ τους. Μία σημαντική διάκριση ωστόσο είναι αυτή ανάμεσα στα *παλαιά* και στα *νέα* κοινωνικά κινήματα.²

Είναι σκόπιμο να εξετάσουμε πρωταρχικά την ιστορική εξέλιξη των κοινωνικών κινημάτων από την απαρχή τους έως σήμερα, καθώς αποτελούν μία έκφανση των κοινωνικοπολιτισμικών δομών μίας κοινωνίας.³ Τα παλαιά κοινωνικά κινήματα ήταν, κατά κύριο λόγο, εστιασμένα στην πάλη των τάξεων, ενώ οι επιδιώξεις τους σχετίζονταν με ζητήματα που απέρρεαν ακριβώς από αυτήν την ταξική διαφοροποίηση. Ορισμένα παραδείγματα παλαιών κοινωνικών κινημάτων είναι: το εργατικό, το κομμουνιστικό κλπ. Στα τέλη της δεκαετίας του 1960, ωστόσο, άρχισαν να κάνουν την εμφάνισή τους «*νέα κοινωνικά κινήματα*», με διεκδικήσεις ποιοτικά διαφοροποιημένες, όπως η απελευθέρωση της

---

¹ Αρτινοπούλου Β. Εγκληματολογικές όψεις των νέων κοινωνικών κινημάτων στο Νέα κοινωνικά κινήματα. Εγκληματολογική προσέγγιση, Τετράδια Εγκληματολογίας 2 ,Αρτινοπούλου Β.,(Επιμ) (2000), Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ.12

² Στο ίδιο, σελ. 13

³ Στο ίδιο, σελ.14

γυναίκας, η προστασία του περιβάλλοντος κλπ. Οι μεταβολές, τόσο ποιοτικά όσο και ποσοτικά στις διαμαρτυρίες, επηρέασαν και άνοιξαν νέους ορίζοντες και στην μελέτη αυτών των φαινομένων από τους κοινωνικούς επιστήμονες. Μέχρι τότε, τα βασικά θεωρητικά μοντέλα που χρησιμοποιούνταν για να ερμηνευτούν οι κοινωνικές συγκρούσεις, ήταν το μαρξιστικό και το δομολειτουργιστικό. Τα νέα κοινωνικά κινήματα, παραδείγματα των οποίων συνιστούν το φεμινιστικό, της ειρήνης, το αντιπυρηνικό αλλά και το περιβαλλοντικό, που θα μας απασχολήσει στην εν λόγω διπλωματική, έχουν έντονο κοινωνικό και δομικό χαρακτήρα και αφορούν την ποιότητα ζωής, για αυτό έχει προταθεί για αυτά και η ονομασία «κινήματα για την κοινωνική δικαιοσύνη».⁴

Ακολούθως θα επιχειρηθεί μία πιο ενδελεχής και λεπτομερής ανάλυση των ανωτέρω προβληματισμών, ξεκινώντας από τον εννοιολογικό προσδιορισμό των δύο βασικών μας όρων, δηλαδή των κοινωνικών κινήματων και του περιβάλλοντος. Συνεχίζοντας δε με τον συνδυασμό των δύο αυτών στοιχείων, στα κοινωνικά κινήματα για την προστασία του περιβάλλοντος, αναδεικνύοντας τέλος την ανάγκη θέασης του ρόλου που διατελούν τα κοινωνικά κινήματα αυτά στην προστασία του περιβάλλοντος υπό το πρίσμα της επιστήμης της Εγκληματολογίας, τόσο στον τρόπο με τον οποίο ορίζουμε αλλά και αντιλαμβανόμαστε τι είναι έγκλημα κατά του περιβάλλοντος, όσο και στον τρόπο διαμόρφωσης μίας περιβαλλοντικής αντεγκληματικής πολιτικής αλλά και ενίσχυσης της θέσης του θύματος, είτε αυτό είναι το άτομο είτε και το ίδιο το περιβάλλον, ως αυτοτελώς προστατευόμενο αγαθό.

---

⁴Αρτινοπούλου Β. Εγκληματολογικές όψεις των νέων κοινωνικών κινήματων στο Νέα κοινωνικά κινήματα. Εγκληματολογική προσέγγιση, Τετράδια Εγκληματολογίας 2, Αρτινοπούλου Β.,(Επιμ) (2000), Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 13

ΜΕΡΟΣ Α

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΙΝΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ

1.α Θεωρητική Προσέγγιση των Κοινωνικών Κινήματων

Στην βιβλιογραφία τα κοινωνικά κινήματα δεν ορίζονται με έναν και μοναδικό τρόπο, ενώ οι πηγές που χρησιμοποιούμε, κυρίως για την μελέτη τους, ανάγονται στην κοινωνιολογία της *συλλογικής συμπεριφοράς*, με εκφραστές τους εκπροσώπους της σχολής του Σικάγο. Όπως συμβαίνει με την πλειονότητα των κοινωνικών φαινομένων, είναι δύσκολο να αποτυπώσουμε με ακρίβεια έναν στενό ορισμό, ο οποίος να μπορεί να περιγράψει αντιπροσωπευτικά όλες τις μορφές και τα είδη κοινωνικών κινήματων. Ο *Blumer*, ορίζει τα κινήματα ως *συλλογικές επιχειρήσεις (collective enterprises)*, θεωρώντας ότι εμπεριέχουν κοινωνικούς παράγοντες (*agents*) οι οποίοι δουλεύουν μαζί με διάφορους τρόπους και μοιράζονται ένα κοινό εγχείρημα. Ωστόσο, όπως και ο ίδιος υποστηρίζει, πολλά -αν όχι τα περισσότερα- φαινόμενα που διαδραματίζονται στον κοινωνικό κόσμο, είναι συλλογικά και, ως εκ τούτου, η συλλογικότητα, από μόνη της, δεν αρκεί για τον χαρακτηρισμό ενός φαινομένου ως κοινωνικού κινήματος. Έτσι, στην έννοια των συλλογικών επιχειρήσεων ο *Blumer* προσθέτει έναν ακόμα παράγοντα ανάδειξης των κοινωνικών κινήματων, την δυσαρέσκεια για τον υπάρχοντα τρόπο ζωής και, κατ' επέκταση, την ανάγκη διαμόρφωσης ενός νέου. Από την μία, ο ορισμός αυτός του *Blumer* είναι ιδιαίτερα περιεκτικός, από την άλλη αποκλείει κοινωνικά κινήματα πιο συντηρητικά ή αντιδραστικά τα οποία δεν στοχεύουν στην μεταρρύθμιση αλλά στην αντίσταση σε αυτήν και τη διατήρηση της υπάρχουσας κατάστασης. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελούν τα θρησκευτικά κινήματα.⁵

---

⁵ Crossley, N. (2002). *Making sense of social movements*. McGraw-Hill Education (UK), σελ.3

Ένας άλλος ορισμός που έχει δοθεί από τους *Eyerman και Jamison*, υποστηρίζει ότι τα κοινωνικά κινήματα γίνονται καλύτερα αντιληπτά ως προσωρινοί δημόσιοι χώροι (*temporary public spaces*), ως στιγμές, δηλαδή, συλλογικής δημιουργίας, οι οποίες τροφοδοτούν τις κοινωνίες με ιδέες, ταυτότητες και ιδανικά. Εισάγεται έτσι στην έννοια των κοινωνικών κινήματων η έννοια της «δημόσιας σφαίρας» και ενισχύεται η εντύπωση ότι τα άτομα γενικά χαρακτηρίζονται από μία ιδιωτικότητα την οποία, όταν πρόκειται να εμπλακούν σε μία αμφισβήτηση και διεκδίκηση που αφορά ζητήματα κοινού ενδιαφέροντος, καλούνται να ξεπεράσουν. Ιδιαίτερα μάλιστα στην περίπτωση των *περιβαλλοντικών κινήματων*, τα οποία ενδελεχώς μελέτησαν οι *Eyerman και Jamison*, πράγματι αυτή η εσωτερίκευση των αμφισβητήσεων, εκτός του πλαισίου της δημόσιας ζωής, είναι υπαρκτή, κάτι το οποίο γίνεται αντιληπτό και από τον τρόπο που αν η επιστήμη, για παράδειγμα, δεν αναδείκνυε περιβαλλοντικά ζητήματα, πολλά από αυτά θα παρέμεναν τεχνηέντως στην αφάνεια και εκτός της επιρροής του κοινού, (*Jamison et al. 1990; Beck 1992*).⁶

Ένας ακόμα θεωρητικός που επεδίωξε να δώσει τον δικό του ορισμό για τα κοινωνικά κινήματα, ήταν ο *Giddens*. Σύμφωνα με τον *Giddens*, το κοινωνικό κίνημα μπορεί να οριστεί ως «μία συλλογική προσπάθεια προώθησης ενός κοινού συμφέροντος ή πραγματοποίησης ενός κοινού σκοπού εντός της σφαίρας των κατεστημένων θεσμών». Ως προς τον συγκεκριμένο ορισμό, διατυπώθηκαν ενστάσεις σχετικά με την αναγωγή του *συμφέροντος* σε αποκλειστικό κριτήριο κινητοποίησης, καθώς αυτό δεν μπορούμε να πούμε ότι προϋπάρχει ολοκληρωτικά διαμορφωμένο αλλά ότι συνδιαμορφώνεται δυναμικά στο πλαίσιο των σχέσεων ανάμεσα στα υποκείμενα ενός κινήματος. Αλλά και το στοιχείο του *κοινού σκοπού* από μόνο του παρουσιάζει μια αστοχία, ως προς την έκφρασή του ως στρατηγικής επιδίωξης, καθώς συχνά ο στόχος των κινήματων δεν είναι τόσο εργαλειακός αλλά μπορεί να περιορίζεται κατά κύριο λόγο στο να δύνανται να εκφραστούν και να κάνουν την παρουσία τους αισθητή.⁷

---

⁶ Crossley, N. (2002). *Making sense of social movements*. McGraw-Hill Education (UK), σελ.4

⁷ Ψημίτης, Μ. (2006). Εισαγωγή στα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα. *Εκδόσεις Άτραπος-Περιβολάκι*, σελ 385

Ο Tarrow από την άλλη, αντιμετωπίζοντας τα κοινωνικά κινήματα ως *μορφές πολιτικής δράσης και κοινωνικής συμμετοχής*, οι οποίες δίνουν στα μέλη μίας κοινωνίας την δυνατότητα συμμετοχής και ενισχύουν έτσι την δημοκρατία, ορίζει τα κοινωνικά κινήματα ως *«αλληλουχίες πολιτικών ανταγωνισμού που βασίζονται σε υπόστρωμα κοινωνικών δικτύων και ηχηρών νοηματικών πλαισίων συλλογικής δράσης και που αναπτύσσουν την ικανότητα να διατηρούν ζωννή την αμφισβήτηση εναντίον ισχυρών αντιπάλων»* (Tarrow 1999)⁸

Με τα κοινωνικά κινήματα ασχολήθηκε διεξοδικά και ο διάσημος Γάλλος κοινωνιολόγος, Alain Touraine, ο οποίος αντιλαμβανόταν το κοινωνικό κίνημα ως ένα *«πλαίσιο πολιτισμικών μοντέλων που θέτουν κοινωνικές πρακτικές»*.⁹ Υποστήριξε ότι για την *σύσταση ενός κινήματος* απαιτούνται τρεις βασικές προϋποθέσεις : *η αντίθεση σε μία κυριαρχία, η θετική διεκδίκηση και η διεξαγωγή της πάλης στο όνομα αξιών κεντρικής σημασίας*.¹⁰ Ακόμα, τόνισε την σημασία του πολιτισμικού παράγοντα και της κουλτούρας, καθώς έθεσε το πλαίσιο του σε μία εποχή όπου είχε γίνει το πέρασμα στην μετανεωτερικότητα, περίοδο κατά την οποία παρατηρείται η συνύπαρξη πολλών και διαφορετικών πολιτισμικών εκδοχών, ενώ η αποδοχή μίας κοινώς αποδεχτής οικουμενικά κουλτούρας, η οποία χαρακτήριζε την εποχή της νεωτερικότητας, είχε πια αφεθεί στο παρελθόν. Έτσι, ο Touraine, έδωσε έναν ακόμα ορισμό στα κοινωνικά κινήματα, περιγράφοντάς τα ως *«συγκρούσεις μεταξύ οργανωμένων δρώντων γύρω από την κοινωνική κτήση κοινών πολιτισμικών αξιών»*

1.β Παλαιά και νέα κοινωνικά κινήματα

Σημαντική , όπως είδαμε και στην εισαγωγή, είναι η διάκριση μεταξύ *παλαιών και νέων κοινωνικών κινήματων*. Στα πρώτα εντάσσονται το εργατικό, το κομμουνιστικό κ.α. ενώ στα δεύτερα

---

⁸ Στο ίδιο, σελ 386

⁹ Αρτινοπούλου Β. Εγκληματολογικές όψεις των νέων κοινωνικών κινήματων στο Νέα κοινωνικά κινήματα.

Εγκληματολογική προσέγγιση, Τετράδια Εγκληματολογίας 2 ,Αρτινοπούλου Β.,(Επιμ) (2000), Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.15

¹⁰ Ψημίτης, Μ. (2006). Εισαγωγή στα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα Εκδόσεις Άτραπος-Περιβολάκι, σελ 388

το φεμινιστικό, της ειρήνης, το περιβαλλοντικό, το αντιπυρηνικό, το προστασίας καταναλωτών κ.α.. Η διαφοροποίηση ανάμεσα στα παλαιά και στα νέα, έγκειται κυρίως στον *ταξικό χαρακτήρα* των πρώτων. Τα νέα κοινωνικά κινήματα, σε αντιδιαστολή με τα παλαιότερα, ενδιαφέρονται λιγότερο να συλλάβουν και εξετάσουν την κρατική πολιτική δύναμη και εστιάζουν κυρίως στην μεταμόρφωση της κοινωνίας των πολιτών σαν μίας σφαίρας αυτόνομων δικαιωμάτων για το άτομο και τις κοινωνικές ομάδες συλλογικά. (Feher and Heller 1984).¹¹

Ωστόσο παρά την διάκριση αυτή, όπως επεσήμανε ο Giddens, υπάρχει μία *κοινωνική και πολιτισμική συνέχεια* στα κοινωνικά κινήματα. Όπως αναφέρει η Αρτινοπούλου, «τα νέα κοινωνικά κινήματα συνιστούν συλλογικές απαντήσεις ή αντιδράσεις σε νέες μορφές καταπίεσης, και αντικατοπτρίζουν την κρίση των παραδοσιακών παραδειγμάτων για την εκπροσώπηση των ενδιαφερόμενων μερών»¹². Τονίζει, ακόμα, τον άμεσο συσχετισμό των κοινωνικών κινήματων και της ανάπτυξής τους με την δομή και την ανάπτυξη της κοινωνίας στα πλαίσια της οποίας δημιουργούνται. Πάντα επομένως οφείλουμε να μελετάμε ένα κίνημα τόσο εντός του ιστορικού, όσο και εντός του πολιτικού και κοινωνικού πλαισίου στο οποίο δημιουργήθηκε, αναδείχθηκε και εξελίχθηκε ή παρήκμασε.

1.γ Ο ρόλος των κοινωνικών κινήματων στην κοινωνία, η μελέτη τους και τα μέσα ανάδειξής τους

Τα κοινωνικά κινήματα , όπως υποστηρίζει και ο Σεφεριάδης, δεν αποτελούν έναν ακόμα «κοινωνικό εταίρο» στο πλαίσιο των υπάρχουσών κοινωνικών δομών, ¹³ αντιθέτως ο ρόλος τους αυτός καθ'αυτός και ο λόγος δημιουργίας τους είναι ακριβώς η αμφισβήτηση, πρωτίστως, και ο μετασχηματισμός, κατά συνέπεια, των υφιστάμενων θεσμών (ή και ο μη μετασχηματισμός και η

---

¹¹Alexander, J. C., & Sztompka, P. (2002). Rethinking progress: movements, forces, and ideas at the end of the twentieth century. Routledge. σελ.43

¹²Αρτινοπούλου Β. Εγκληματολογικές όψεις των νέων κοινωνικών κινήματων στο Νέα κοινωνικά κινήματα.

Εγκληματολογική προσέγγιση, Τετράδια Εγκληματολογίας 2 ,Αρτινοπούλου Β.,(Επιμ) (2000), Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.15

¹³ Della Porta D, Diani.M (2010). Κοινωνικά Κινήματα (Μία εισαγωγή). Εκδ. Κριτική, σελ.20

διατήρηση της υπάρχουσας κατάστασης πχ κίνημα αντί-παγκοσμιοποίησης). Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να έχουμε στο μυαλό μας, κατά την μελέτη ενός κοινωνικού κινήματος, τον ρόλο που αυτό διαδραματίζει στην κοινωνία και την ανθρώπινη ανάγκη, της οποίας αποτελεί εκδήλωση. Τα ερωτήματα που προκύπτουν κατά την μελέτη των κοινωνικών κινήματων είναι πολλά, ωστόσο η ερευνητική προσέγγισή τους και η μελέτη και ερμηνεία της δράσης τους εξαρτάται από το πρίσμα αντίληψης του εκάστοτε ερευνητή. Από την σκοπιά της *συμβατικής κοινωνικής και πολιτικής επιστήμης*, που εστιάζει κυρίως στην μελέτη των θεσμών, τα ερωτήματα εστιάζονται κυρίως στο *γιατί* αναδεικνύονται τέτοιου είδους κινήματα, τα οποία συχνά γίνονται αντιληπτά ως παθογένειες και ενδείξεις μη ορθής λειτουργίας της κοινωνίας. Από την έτερη σκοπιά, τα κοινωνικά κινήματα αποτελούν κομμάτι μίας συγκρουσιακής πολιτικής, η οποία βρίσκεται εκτός του θεσμικού πολιτικού συστήματος και η ύπαρξή τους δικαιολογείται από την ύπαρξη του στοιχείου κυριαρχίας στην κοινωνία, αποτελώντας παράλληλα και το μέσο εξέλιξης και μετασχηματισμού μίας κοινωνίας.¹⁴ Σε κάθε περίπτωση, είτε εστιάσουμε στο *γιατί* της δημιουργίας των κινήματων, αντικείμενο της πρώτης οπτικής, είτε στο *πώς* αυτά αναδεικνύονται και στους τρόπους με τους οποίους συγκροτούν τη δράση τους, το βέβαιο είναι ότι διαθέτουν και διαχειρίζονται μορφές δύναμης, που αν και δύσκολα υπολογίσιμες και προσδιορίσιμες, χαρακτηρίζονται ωστόσο από ιδιαίτερη ένταση και δυναμική στην διαμόρφωση της κοινωνικής και πολιτικής πραγματικότητας.¹⁵

Συνεπώς, αποτελεί κομβικό ερώτημα το *γιατί* είναι σημαντικό να *μελετήσουμε κοινωνιολογικά, και κατ' επέκταση και εγκληματολογικά*, τα κοινωνικά κινήματα. Οι λόγοι είναι ποικίλοι, αλλά υιοθετώντας την σύνοψη του Crossely, τρεις βασικοί είναι: η *εξαιρετικά έντονη παρουσία τους στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες*, από διαμαρτυρίες μέχρι και άλλες συμβολικές δράσεις με τις οποίες ερχόμαστε πλέον σε επαφή καθημερινά, η *επίδραση των κοινωνικών κινήματων ακόμα και στις μικρότερες πτυχές της ζωής μας και ο τρόπος με τον οποίο επηρεάζουν τον τρόπο που σκεφτόμαστε και*

---

¹⁴ Σεφεριάδης, Σ. Ι. (2006). Συγκρουσιακή πολιτική, συλλογική δράση, κοινωνικά κινήματα: μια αποτύπωση.Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης,27(1), 7-42. σελ.9

¹⁵ Στο ίδιο, σελ.7

δρούμε, και τέλος φυσικά το γεγονός ότι τα κοινωνικά κινήματα αποτελούν παράγοντα κλειδί στο να επέλθουν αλλαγές σε μία κοινωνία, ακόμα και αν συχνά τα κοινωνικά κινήματα δεν οδηγούν μόνα τους σε επαναστάσεις και κομβικές νομοθετικές μεταρρυθμίσεις, αλλά και σε μεταβολές σε τοπικό και πολιτιστικό επίπεδο.

Βασική προϋπόθεση για την ανάδυση και ανάδειξη των κοινωνικών κινήματων είναι η χρήση από αυτά *δόκιμων μορφών συλλογικής δράσης*¹⁶. Οι μορφές συλλογικών δράσεων ποικίλουν ανάλογα την περίπτωση και εξαρτώνται από διαφορετικούς παράγοντες, τόσο εξωτερικούς που σχετίζονται με το κοινωνικό και πολιτικό περιβάλλον των δρώντων, όσο και εσωτερικούς του κάθε κινήματος. Συχνά μέσο διεκδίκησης για τα κινήματα αποτελεί η *διαμαρτυρία*. Κάποια κινήματα ταυτίζουν την ύπαρξη ιεραρχικής δομής στο εσωτερικό τους με την μετέπειτα ενδεχόμενη θεσμοποίησή τους και έτσι αντιτάσσονται σε αυτήν. Αντίστοιχα, κάποιες ομάδες χρησιμοποιούν ως μέσο τη βία καθότι συνάδει σε μεγάλο βαθμό με τη γενικότερη ιδεολογία τους (πχ φονταμενταλιστές).¹⁷ Βλέπουμε, δηλαδή, ότι στην επιλογή του πρόσφορου μέσου για την επίτευξη των στόχων ενός κινήματος, παίζει ρόλο συχνά και αυτός ο ίδιος ο στόχος. Για την επιλογή του κατάλληλου μέσου, σημαντική είναι και η διάθεση - ή μη- των απαραίτητων πόρων (π.χ η διαμαρτυρία και η βία είναι μέσα που μπορούν να χρησιμοποιηθούν από τον οποιονδήποτε, ακόμα και αν δεν έχει στην διάθεσή του κανέναν απολύτως πόρο). Με τους παράγοντες που οδηγούν ένα κοινωνικό κίνημα στην επίτευξη των στόχων του, ασχολήθηκαν και οι Schumaker και Burstein, οι οποίοι όρισαν σχετικά πέντε βασικά κριτήρια. Τα κριτήρια αυτά είναι: η *πρόσβαση στους θεσμούς*, η *εισαγωγή των αιτημάτων στην ατζέντα*, η *χάραξη πολιτικής*, το *αποτέλεσμα και η επίδραση* και οι *αλλαγές στους θεσμούς μίας κοινωνίας*, τις *στάσεις και τις κοινωνικές αξίες*¹⁸

---

¹⁶ Στο ίδιο,σελ.18

¹⁷ Στο ίδιο, σελ.22

¹⁸Αρτινοπούλου Β. Εγκληματολογικές όψεις των νέων κοινωνικών κινήματων στο Νέα κοινωνικά κινήματα.

Εγκληματολογική προσέγγιση, Τετράδια Εγκληματολογίας 2 ,Αρτινοπούλου Β.,(Επιμ) (2000), Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.28

Κλείνοντας την συνοπτική αυτή θεωρητική ενασχόληση με τα κοινωνικά κινήματα, ένα ακόμα πλαίσιο που οφείλουμε να αναφέρουμε σήμερα στην μελέτη τους, είναι αυτό της παγκοσμιοποίησης (*globalization*). Όπως αναφέρει ο Μ. Ψημίτης, ένα από τα βασικά διακυβεύματα των σημερινών κοινωνικών κινήματων, είναι η αντίσταση απέναντι στις επαχθείς κοινωνικοοικονομικές πολιτικές που προωθεί η παγκοσμιοποίηση και οι οποίες βάλουν ως επί το πλείστον τις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες και, ταυτόχρονα, η διεκδίκηση μίας παγκοσμιοποίησης διαφορετικής, απελευθερωμένης από το «πολιτικά κυρίαρχο πρότυπο της νεοφιλελεύθερης συναίνεσης».¹⁹

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

2.α Εννοιολογική προσέγγιση της έννοιας του περιβάλλοντος

Το περιβάλλον είναι μία έννοια πολυσήμαντη και πολυεπίπεδη. Για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας είναι σκόπιμο να προσδιορίσουμε στενά και ιδιαίτερα συγκεκριμένα σε ποια πτυχή του περιβάλλοντος αναφερόμαστε και την προστασία ποιου περιβάλλοντος επιδιώκουμε να μελετήσουμε. Η ανθρώπινη συμπεριφορά και το περιβάλλον αποτελούν μέρος μιας διαρκούς σχέσης αλληλεπίδρασης και αλληλεξάρτησης.²⁰ Κατά μία ευρεία προσέγγιση, όπως αναφέρει η Χ. Ζαραφονίτου, το περιβάλλον προσδιορίζεται ως «το σύνολο των στοιχείων του πλαισίου μέσα στο οποίο ζουν τα μέλη μίας κοινωνικής ομάδας, τα οποία επηρεάζονται από αυτό και το επηρεάζουν ταυτόχρονα με την εργασία και τη δράση τους», ορισμός ο οποίος περιλαμβάνει τόσο τις υλικές (ενόργανες και ανόργανες), όσο και τις κοινωνικοπολιτισμικές πλευρές του περιβάλλοντος.²¹ Από την μία έχουμε το φυσικό περιβάλλον, «το σύνολο, δηλαδή, των εξωτερικών συνθηκών οι οποίες επηρεάζουν την ζωή και την ανάπτυξη των οργανισμών», το οποίο λόγω της έντονης ανθρώπινης παρέμβαση συχνά συρρικνώνεται στο δομημένο

¹⁹ Ψημίτης, Μ. (2006). Εισαγωγή στα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα. Εκδόσεις Άτραπος-Περιβολάκι, σελ 12

²⁰ Ζαραφονίτου Χ. (επιμ.) (1996) Η προστασία του περιβάλλοντος από εγκληματολογική σκοπιά, Τετράδια Εγκληματολογίας 1, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ.11

²¹ Στο ίδιο, σελ 11,12

περιβάλλον, με αποτέλεσμα ιδιαιτέρως στα μεγάλα αστικά κέντρα το στοιχείο της πόλης και το στοιχείο της φύσης να συγκρούονται και να αλληλοαναιρούνται.²² Από την άλλη έχουμε το κοινωνικό περιβάλλον, το οποίο συνίσταται «σε ένα σύνολο ατόμων με ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά, ιδιαίτερους τρόπους επικοινωνίας και έκφρασης και κοντινές μορφές εργασίας και συνθηκών ζωής», ενώ συγκεκριμενοποιείται από τις πρακτικές, τις αναπαραστάσεις, τους τρόπους επικοινωνίας και τις αξίες που το χαρακτηρίζουν²³ Όπως τονίζει και η Χ. Ζαραφονίτου, «η μελέτη του κοινωνικού περιβάλλοντος νοείται μόνο σε σχέση με την μελέτη του γεωγραφικού, και αντίστροφα». Για τις ανάγκες της συγκεκριμένης εργασίας, θα αναφερθούμε κυρίως στο φυσικό περιβάλλον την προστασία του οποίου διερευνάμε εν προκειμένω.

2.β Ιστορική αναδρομή της σχέσης ανθρώπου-περιβάλλοντος

Όσο πίσω στην ανθρώπινη ιστορία και να κοιτάζουμε, είναι αδύνατο να φανταστούμε ένα σημείο στον χρόνο που ο άνθρωπος να μην βρίσκεται σε διαρκή αλληλεπίδραση με το περιβάλλον. Ο βαθμός της ταύτισης αυτής μπορεί να ποικίλει από κοινωνία σε κοινωνία ανάλογα με την δομή της και τον τρόπο ζωής, από χρονική περίοδο σε χρονική περίοδο αλλά και να ποικίλει σε μορφές άλλοτε παίρνοντας έναν χαρακτήρα προστατευτικό και άλλοτε ανθρωποκεντρικό, ωφελμιστικό και καταστροφικό. Σε κάθε περίπτωση ο άνθρωπος και το περιβάλλον ήταν, είναι και θα είναι πάντα δύο έννοιες αλληλένδετες και αλληλεξαρτώμενες.

Το σε ποια έκταση έχουν μεταμορφώσει οι άνθρωποι το φυσικό τους περιβάλλον, είναι ένας ιδιαίτερα κρίσιμος προβληματισμός, ο οποίος αναδείχθηκε ως ένα εξεχόντως σημαντικό ζήτημα κατά τον 17ο και 18ο αιώνα (Grove and Damodaran, 2006), όταν οι Δυτικοί Ευρωπαίοι άρχισαν να

---

²² Ζαραφονίτου Χ. (επιμ.) (1996) Η προστασία του περιβάλλοντος από εγκληματολογική σκοπιά, Τετράδια Εγκληματολογίας

1, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα σελ 12

²³ Στο ίδιο σελ 12,30

αντιλαμβάνονται τις φθορές που προκαλούντο στις τροπικές περιοχές από τις ευρωπαϊκές υπερπόντιες επεκτάσεις. Ο πρώτος δυτικός επιστήμονας που ασχολήθηκε άμεσα και στενά με την ανθρώπινη επίδραση στο φυσικό περιβάλλον, ήταν ο Γάλλος, ιστορικός της φύσης, Count Buffon, ο οποίος συνέκρινε την εικόνα κατοικημένων και μη κατοικημένων από τον ανθρώπινο παράγοντα περιοχών (Glacken, 1967).²⁴ Και άλλες πολυάριθμες επιστημονικές μελέτες της αντίστοιχης περιόδου, στους χειμάρρους των Ευρωπαϊκών Άλπεων για παράδειγμα, εμβάθυναν και ανέδειξαν την συνειδητοποίηση ότι ο άνθρωπος, πράγματι, μπορεί να επηρεάσει το περιβάλλον σε μεγάλο βαθμό.²⁵

Μία από τις πιο σημαντικές φυσικούς γεωγράφους που ασχολήθηκε με το εν λόγω ζήτημα, ήταν η Mary Somerville (1858), η οποία τόνισε τα αποτελέσματα που μπορεί να έχει η υπέρ του δέοντος εκμετάλλευση της φύσης από τον άνθρωπο, με μοναδικό γνώμονα τις δικές του ανάγκες και απολαύσεις, τα οποία μάλιστα μπορεί να είναι ιδιαίτερος απρόβλεπτα και να εκτείνονται και σε κομμάτια της φύσης που αρχικά ο δρών δεν είχε καν υπολογίσει. Αυτή μάλιστα η αντίληψη αποτελεί και την *βάση της οικολογικής σκέψης*, ότι δηλαδή στην φύση όλα βρίσκονται σε μία σχέση αλληλεπίδρασης μεταξύ τους και, ως εκ τούτου, είναι αδύνατο ο άνθρωπος με την επέμβασή του να προκαλέσει μία μεμονωμένη μεταβολή σε αυτή.²⁶ Άλλα βασικά έργα τα οποία διερεύνησαν σε βάθος τη σχέση του ανθρώπου με την φύση και συγκεκριμένα την επίδραση της ανθρώπινης δραστηριότητας σε αυτή, ήταν το «*Άνθρωπος και Φύση*» (*Man and Nature*) του George Perkins Marsh το 1864 και το *Man's Role in Changing the Face of the Earth*, σημαντικός τόμος με πρακτικά συνεδρίου αντίστοιχης θεματικής του 1956, έργο το οποίο έχει υποστηριχτεί ότι «ανέμενε» την μετέπειτα εμφάνιση του οικολογικού κινήματος της δεκαετίας του 1960, αν και δεν έχουν αποδειχθεί άμεσες συνδέσεις μεταξύ των δύο.²⁷ Γενικά, από την δεκαετία του 1970 και μετά, πολλοί κλάδοι έχουν ασχοληθεί με το εν λόγω ζήτημα, με πολυάριθμες αναφορές

---

²⁴ Goudie, A. S. (2013). Human impact on the natural environment. John Wiley & Sons. , σελ.3

²⁵ Στο ίδιο, σελ.4

²⁶ Goudie, A. S. (2013). *Human impact on the natural environment*. John Wiley & Sons. , σελ.4

²⁷ Στο ίδιο, σελ.6

στην λογοτεχνία και τα νομοθετήματα της εποχής αλλά και την παγκόσμια κοινή γνώμη, ενώ πλέον όπως αναφέραμε και παραπάνω, εισάγεται και η έννοια της παγκοσμιοποίησης, η οποία δεν θα μπορούσε να λείπει και από το πλαίσιο των σχετικών με την περιβαλλοντική αλλαγή (*global environmental change*) ζητημάτων. Ο Crutzen, Ολλανδός Χημικός, γνωστός για την ενασχόλησή του με ζητήματα σχετικά με την ατμόσφαιρα και την κλιματική αλλαγή γενικότερα, εισήγαγε το 2002, μαζί με τους συνεργάτες του, τον όρο «*Ανθρωπόκαινος Εποχή*» (*anthropocene*), περιγράφοντας μια νέα εποχή στην ιστορία της Γης, στην οποία οι ανθρώπινες δραστηριότητες είναι τόσο ριζικές και διάχυτες που συναγωνίζονται, ή ακόμα και ξεπερνούν, τις δυνάμεις της φύσης στο μέγεθος της επίδρασης στη λειτουργία της γης (Steffen, 2010).²⁸

Παρά την σημαντική αυτή στροφή του επιστημονικού ενδιαφέροντος, στις επιδράσεις της ανθρώπινης δραστηριότητας στο περιβάλλον αλλά και την πληθώρα επιστημονικών μελετών που την στοιχειοθετούν, δεν είναι λίγοι ακόμα και σήμερα, επιστήμονες και μη, που θεωρούν ότι το ζήτημα των περιβαλλοντικών βλαβών που έχουν προκληθεί από τις ανθρώπινες δραστηριότητες, δεν είναι τόσο έντονο στην πραγματικότητα, όσο παρουσιάζεται. Για παράδειγμα, ο Bjorn Lomborg, ακαδημαϊκός και πρώην ακτιβιστής μάλιστα της Greenpeace, στο βιβλίο του *The Skeptical Environmentalist*²⁹, εξετάζει μέσα από μία κριτική σκοπιά, τον τρόπο με τον οποίο πολλές περιβαλλοντικές οργανώσεις, χρησιμοποιούν, παραπλανητικά και επιλεκτικά κατά την γνώμη του, επιστημονικά δεδομένα στην ανάδειξη των σύγχρονων περιβαλλοντικών προβλημάτων.

Όταν φέρνουμε στο μυαλό μας περιβαλλοντικές καταστροφές, και συγκεκριμένα αυτές που έχει αποδειχθεί επιστημονικά ότι οφείλονται σε σημαντικό ποσοστό στον ανθρώπινο παράγοντα, συνειρμικά τις θεωρούμε άλλο ένα σημείο των καιρών, απότοκο της σύγχρονης εποχής, η οποία σηματοδοτήθηκε, εκτός των άλλων, από τη βιομηχανική επανάσταση και την έκρηξη στην ανάπτυξη της τεχνολογίας. Κάτι τέτοιο ισχύει εν μέρει, αλλά όχι απόλυτα. Ήδη από την εποχή των αρχαίων πολιτισμών ο άνθρωπος

---

²⁸ Goudie, A. S. (2013). *Human impact on the natural environment*. John Wiley & Sons., σελ.6

²⁹ Lomborg, B. (2003). *The skeptical environmentalist: measuring the real state of the world* (Vol. 1). Cambridge: Cambridge University Press.

προκαλούσε βλάβες στο περιβάλλον. Η υπερβολική βόσκηση, οι αποδασώσεις αλλά και η ατμοσφαιρική ρύπανση, αποτελούν ορισμένα μόνο παραδείγματα βλαπτικών για το περιβάλλον ανθρώπινων ενεργειών, ήδη χιλιάδες χρόνια πριν³⁰ Η ειδοποιός διαφορά, βέβαια, ανάμεσα στο τότε και στο τώρα, είναι τόσο το μέγεθος των περιβαλλοντικών καταστροφών, όσο όμως και το εύρος, από την αντίθετη πλευρά, του προστατευτικού νομικού πλαισίου.

2.γ Το περιβάλλον ως έννομο αγαθό και η προστασία του στην Ελλάδα και διεθνώς

Μετά την σύντομη επισκόπηση στην σχέση του ανθρώπου με το περιβάλλον, αλλά και την συνοπτική ανάδειξη των καταστροφικών συνεπειών που μπορεί να έχει για αυτό η επίδραση του ανθρώπινου παράγοντα, θα εξετάσουμε στην συνέχεια το περιβάλλον ως έννομο αγαθό, μέσα και από το νομοθετικό πλαίσιο που έχει δημιουργηθεί για την προστασία του, τόσο στην Ελλάδα και το εσωτερικό μας δίκαιο, όσο και διεθνώς.

Όπως επισημαίνει ο Α. Παπαναεοφύτου, το περιβάλλον ανήκει στα κοινωνικά αγαθά νέας γενεάς³¹ «όχι φυσικά γιατί δεν είχε αναγνωριστεί και πρωτότερα η ιδιαίτερα μεγάλη σημασία του και η ανάγκη προστασίας του, αλλά κυρίως διότι τα τελευταία χρόνια έγιναν, και πάλι όχι στο πλήρες εύρος τους, περισσότερο κατανοητές και εμφανείς οι βλαπτικές συνέπειες της δραστηριότητας του ανθρώπου σε αυτό». Το Συμβούλιο της Επικρατείας, έχει χαρακτηρίσει το περιβάλλον ως αγαθό που πρέπει να προστατεύεται αυτοτελώς³² Το δικαίωμα στο περιβάλλον πέρα από την προστασία της ανθρώπινης ζωής και υγείας αλλά και γενικότερα της ποιότητας διαβίωσης μέσα στην οποία το άτομο μπορεί να ζήσει και να αναπτύξει ελεύθερα την προσωπικότητά του, προβλέπει και την προστασία του περιβάλλοντος αυτού καθαυτού, με στόχο την επίτευξη μίας οικολογικής ισορροπίας, αλλά και την διατήρηση των φυσικών

---

³⁰ Lomborg, B. (2003).The skeptical environmentalist: measuring the real state of the world(Vol. 1). Cambridge: Cambridge University Press. σελ 12

³¹ Παπαναεοφύτου Γ. (2016). Ποινικό Δίκαιο του Περιβάλλοντος, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

³² Σιούτη, Γ. (2011). Εγχειρίδιο δικαίου περιβάλλοντος. Σιούτη., Αθήνα-Θεσσαλονίκη. Β΄ έκδοση σελ.13

πόρων, ώστε αυτοί να είναι ελεύθερα διαθέσιμοι και στις επόμενες γενεές (ΣτΕ 2537/96 Ολομ.3396/10)³³. Το δικαίωμα στο περιβάλλον προβλέπεται στο άρθρο 24.1 του Συντάγματος, μετά και τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001.³⁴ ενώ είναι τόσο ατομικό, αφού όπως προαναφέραμε προστατεύει την ζωή και την υγεία του ατόμου, όσο και συλλογικό, από την στιγμή που είναι ένα κοινό αγαθό που ανήκει σε όλους μας συλλογικά.

Η ατομική πτυχή του δικαιώματος αυτού συνίσταται στο *status negativus*, στο οποίο ανήκουν όλα τα αποθετικά, αρνητικά ή αμυντικά δικαιώματα, με τα οποία έχουμε την απαίτηση από το κράτος όχι να ενεργήσει, αλλά να απέχει από ορισμένες ενέργειες, περιβαλλοντικά βλαπτικές εν προκειμένω, ενώ η πτυχή του κοινωνικού δικαιώματος ανήκει στο *status positivus*, το οποίο περιλαμβάνει όλα τα κοινωνικά ή θετικά δικαιώματα, η δυνατότητα αξίωσής μας δηλαδή προς το κράτος να μας παρέχει ορισμένα αγαθά ή υπηρεσίες,³⁵ σημαντικό μέρος της οποίας αποτελεί και η δυνατότητα συμμετοχής μας και διεκδίκηση όσων δικαιούμαστε στα πλαίσια της κοινωνικής ζωής. Τα κοινωνικά δικαιώματα, άλλωστε, καλούνται και συμμετοχικά. Τέλος, το δικαίωμα στο περιβάλλον είναι και πολιτικό δικαίωμα, ανήκει δηλαδή στο *status activus*, καθώς αποτελεί ένα δικαίωμα συμμετοχής στην άσκηση δημόσιας εξουσίας.³⁶ Ειδικά στην περίπτωση του δικαιώματος στο περιβάλλον, αυτή η πτυχή του είναι ιδιαίτερα σημαντική καθώς σηματοδοτεί την δυνατότητα του πολίτη να συμμετέχει στην διαδικασία λήψης αποφάσεων στον τομέα της περιβαλλοντικής πολιτικής,³⁷

---

³³ Στο ίδιο, σελ.31

³⁴ Η παρ. 1 αντικαταστάθηκε, στη παρ. 2 προστέθηκε εδαφ. και η ερμηνευτική δήλωση προστέθηκε με το Ψήφισμα της Ζ Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων (ΦΕΚ Α 84/2001).Κείμενο Αρθρου1: Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους και δικαίωμα του καθενός. Για τη διαφύλαξή του το Κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα στο πλαίσιο της αρχής της αειφορίας. Νόμος ορίζει τα σχετικά με την προστασία των δασών και των δασικών εκτάσεων. Η σύνταξη δασολογίου συνιστά υποχρέωση του Κράτους. Απαγορεύεται η μεταβολή του προορισμού των δασών και των δασικών εκτάσεων, εκτός αν προέχει για την Εθνική Οικονομία η αγροτική εκμετάλλευση ή άλλη τους χρήση, που την επιβάλλει το δημόσιο συμφέρον." , <http://www.dsnet.gr/1024x768Auth.htm>

³⁵ Δαγτόγλου, Π. Δ., Συνταγματικό Δίκαιο. "Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, τ. Β. (2005, δεύτερη αναθεωρημένη έκδοση). τ. Β', Σάκκουλας. Σελ.70-71

³⁶ Στο ίδιο Σελ.73

³⁷ Σιούτη, Γ. (2011). Εγχειρίδιο δικαίου περιβάλλοντος, Αθήνα-Θεσσαλονίκη. Β' έκδοση σελ.39

Τα τελευταία περίπου πενήντα έτη, λόγω των τεχνολογικών και οικονομικών εξελίξεων αλλά και της εμφάνισης, κατ' επέκταση, σημαντικών περιβαλλοντικών προβλημάτων, παρουσιάζεται ο κλάδος του δικαίου του περιβάλλοντος ως ένας αυτοτελής κλάδος. Όπως εύστοχα διαπιστώνει η Γ. Σιούτη, το δίκαιο του περιβάλλοντος τυποποιεί, στην ουσία, την οικολογική κρίση που υφιστάμεθα , αλλά και η ίδια η οικολογική κρίση αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο στην προσπάθειά μας να κατανοήσουμε τους τρόπους με τους οποίους λειτουργεί μία κοινωνία αλλά και τα προβλήματα που μαστίζουν αυτή. Επισημαίνει ακόμα πως, προκειμένου να υπάρξει αντίστοιχη κινητοποίηση ώστε η προστασία του περιβάλλοντος να νομοθετηθεί με ειδικές ρυθμίσεις, έπρεπε είτε αυτό να αποτελέσει, λόγω των αυξημένων οικολογικών βλαβών, τροχοπέδη στην οικονομική ανάπτυξη, είτε αποδεδειγμένα να θέτει σε κίνδυνο την ανθρώπινη υγεία. Βλέπουμε ότι και οι δύο αυτοί παράγοντες, η συνδρομή των οποίων αποδείχθηκε αναγκαία ώστε να διαμορφωθεί μία περιβαλλοντική νομοθεσία, είναι διαποτισμένοι από την ανθρωποκεντρική αντίληψη ότι αξίζει να προστατέψουμε το περιβάλλον, είτε για να διαφυλάξουμε την ανθρώπινη ζωή και υγεία, είτε την ανθρώπινη οικονομική ευημερία. Όπως αναφέρει και ο Α. Παπανεοφύτου, όσο σημαντικότερο είναι ένα αγαθό, τόσο περισσότερο η πολιτεία είναι υποχρεωμένη να το προστατέψει. Το δικαίωμα στο περιβάλλον και η προστασία αυτού, από μόνα τους χρήζουν της ύψιστης προστασίας από την πολιτεία. Ωστόσο, ακόμα και στην περίπτωση που κάποιος προσεγγίζει τέτοιου είδους ζητήματα με μία πιο ανθρωποκεντρική αντίληψη, εκ του γεγονότος και μόνο ότι το περιβάλλον αποτελεί το πλαίσιο και η διατήρηση και προστασία του βασική προϋπόθεση για την προάσπιση ενός άλλου ύψιστου κοινωνικού αγαθού, αυτού της ανθρώπινης ζωής, το καθιστά ανάμεσα στα ύψιστης σημασίας κοινωνικά αγαθά.

Το δίκαιο του περιβάλλοντος, μπορούμε να πούμε ότι, διακρίνεται σε *πρωτογενές*, δηλαδή αυτό το κομμάτι που περιλαμβάνει, τόσο προληπτικές όσο και κατασταλτικές διατάξεις , σε *δευτερογενές* , το οποίο εστιάζει στον προγραμματισμό, τη διαχείριση , τη χωροταξία κλπ και σε *τριτογενές* το οποίο δεν έχει ως πρωταρχικό στόχο την περιβαλλοντική προστασία, αλλά καταλήγει και σε αυτή, μέσω, για

παράδειγμα, ιδιωτικών διεκδικήσεων βασιζόμενων σε διατάξεις του αστικού δικαίου.³⁸ Ένα ακόμα βασικό χαρακτηριστικό του εν λόγω Δικαίου είναι η, σε μεγάλο βαθμό, εξάρτησή του από την νομολογία, καθώς οι περιπτώσεις βλαβών που προκύπτουν δύνανται να διαφέρουν χαρακτηριστικά ή μία από την άλλη αλλά και οι εξελίξεις να είναι τόσο ταχείες που συχνά είναι δύσκολο να εμπίπτουν επαρκώς στις ήδη υπάρχουσες νομοθετικές ρυθμίσεις. Χαρακτηριστική επίσης είναι και η πληθώρα, συχνά σε υπερβολικό βαθμό, νομοθετικών ρυθμίσεων, οι οποίες αρκετές φορές παρουσιάζουν μία «φωτογραφικότητα» και περιπτωσιολογία.³⁹

Στην Ελλάδα, οι πρώτοι ειδικοί κανόνες που ρυθμίζουν την σχέση του ανθρώπου με το περιβάλλον κάνουν την εμφάνισή τους το 1976, όταν και ψηφίζεται από τη Βουλή ο ν.360/1976 «περί χωροταξίας και περιβάλλοντος», ενώ και από το 1975 έχει συμπεριληφθεί στο Σύνταγμα το άρθρο 24 που αφορά την προστασία του περιβάλλοντος.⁴⁰ ·⁴¹ Στο εγχώριο Δίκαιο προβλέπονται τόσο διοικητικές, όσο αστικές και ποινικές κυρώσεις για τα εγκλήματα που προσβάλλουν το περιβάλλον.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και η εξέλιξη του Δικαίου του Περιβάλλοντος στην Αμερική, κατά την ίδια περίοδο. Από την δεκαετία του 1970 και μετά, το περιβαλλοντικό δίκαιο αναδείχθηκε διευρύνθηκε και εισχώρησε σε διάφορους κλάδους, τόσο του εγχώριου όσο και του διεθνούς δικαίου, σε σύντομο σχετικά διάστημα. Η βασική αναλυτική προσέγγιση και οι πολιτικές που ακολουθήθηκαν, οι οποίες αποτέλεσαν θεμέλιο λίθο του δικαίου προστασίας του περιβάλλοντος, προήλθαν από μία ριζική αλλαγή παραδείγματος, υπεύθυνη για την οποία ήταν η Rachel Carson η οποία και οδήγησε σε επαναπροσδιορισμό της σκοπιάς από την οποία πρέπει να λαμβάνονται κοινωνικές κυβερνητικές αποφάσεις. Το βιβλίο της Carson, «Σιωπηλή Άνοιξη» Silent Spring (1962), θεωρήθηκε το κυριότερο

---

³⁸ Σιούτη, Γ. (2011). Εγχειρίδιο δικαίου περιβάλλοντος. ., Αθήνα-Θεσσαλονίκη. Β' έκδοση σελ.2

³⁹ Σιούτη, Γ. (2011). Εγχειρίδιο δικαίου περιβάλλοντος. ., Αθήνα-Θεσσαλονίκη. Β' έκδοση, σελ.4

⁴⁰ Σιούτη, Γ. (2011). Εγχειρίδιο δικαίου περιβάλλοντος. Αθήνα-Θεσσαλονίκη. Β' έκδοση σελ.2

⁴¹ Στο ίδιο, σελ.1

έναυσμα της περιβαλλοντικής αφύπνισης εκείνης της εποχής, φέρνοντας την οικολογική συνείδηση στο αμερικανικό προσκήνιο.⁴²

Σε αυτή την μεταστροφή αντίληψης συνέβαλαν τόσο το παράδειγμα της Rachel Carson, το οποίο ήταν μια αναλυτική κατασκευή που κατέγραφε την βασική ανάγκη και τη λογική μίας περιεκτικής καταγραφής του αναμενόμενου κόστους και του αναμενόμενου κέρδους, ακόμα και αν αυτά είναι έμμεσα και μη ρυθμισμένα στα πλαίσια της αγοράς, όσο και το πλουραλιστικό παράδειγμα (*Pluralist Paradigm*) των μέσων της δεκαετίας του 1960, που σηματοδότησε την αρχή μίας μεταβολής από ένα αποκλειστικά διπολικό κυβερνητικό μοντέλο, στο οποίο οι κυβερνητικές υπηρεσίες είχαν αναλάβει την εξισορρόπηση τις ελεγχόμενες και ρυθμισμένες με νόμο, δυνάμεις της αγοράς. Αυτές, σύμφωνα με τον Plater, ήταν οι δύο βασικές αλλαγές παραδείγματος, δύο νέα πρίσματα υπό τα οποία γινόταν πλέον αντιληπτός ο κόσμος και τα οποία οδήγησαν και το περιβαλλοντικό δίκαιο να ανθίσει την δεκαετία του 1960.

Έτσι, δόθηκε έμφαση στην *συμμετοχή* στις κυβερνητικές δομές και, όπως χαρακτηριστικά είχε αναφέρει και η Margaret Mead, «*δεν πρέπει ποτέ να αμφιβάλλουμε ότι μία μικρή αλλά αφοσιωμένη ομάδα πολιτών μπορεί να αλλάξει τον κόσμο, αντιθέτως κάτι τέτοιο είναι το μόνο βέβαιο.*»⁴³ Αυτά οδήγησαν σε ένα πλουραλισμό του δικαίου του περιβάλλοντος, που αποτέλεσε το αντίδοτο στην προηγούμενη διπολική κοινωνική δομή, του δημόσιου και του ιδιωτικού. Αν οι αρχικές εκτιμήσεις του περιβαλλοντισμού, ότι δηλαδή οι ανθρώπινες αποφάσεις τείνουν γενικά να αγνοούν σωρευτικές αρνητικές συνέπειες -αν και στην πραγματικότητα καθετί συνδέεται με όλα τα υπόλοιπα και άρα χρειαζόμαστε ένα σύστημα λήψης αποφάσεων που ενσωματώνει την λήψη υπόψιν του συνόλου- τότε πολλή από την ανάπτυξη και εξέλιξη του δικαίου για την προστασία του περιβάλλοντος, βλέπουμε εκ

---

⁴² Plater, Z. J. (1993). From the beginning, a fundamental shift of paradigms: A theory and short history of environmental law. *Loy. LAL Rev.*, 27, 981.

⁴³ Plater, Z. J. (1993). From the beginning, a fundamental shift of paradigms: A theory and short history of environmental law. *Loy. LAL Rev.*, 27, 981. σελ. 1004,

των υστέρων, ότι υπήρξε ένα εργαστήριο αυτών των παραδειγμάτων και ένα παράδειγμα για το μέλλον.⁴⁴

Πέρα από τις σύνθετες νομοθετικές ρυθμίσεις που προβλέπει κάθε χώρα ξεχωριστά, υπάρχουν και πολυάριθμες περιβαλλοντικές νομοθετικές ρυθμίσεις, τόσο σε επίπεδο διεθνών νόμων, συνθηκών και συμβάσεων, Διεθνών οργανισμών αλλά και σε επίπεδο Ευρωπαϊκής νομοθεσίας. Πρωταρχικό ρόλο κατέχει ο Διεθνής Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών (United Nations, UN). Με την υπογραφή των Διεθνών Συνθηκών από έναν ελάχιστο κάθε φορά αριθμό κρατών, ακολουθεί και η υποχρέωση ενσωμάτωσης των προβλέψεων αυτών από το εγχώριο Δίκαιο του κάθε κράτους. Χαρακτηριστικά παραδείγματα που αποσκοπούν στην ρύθμιση ή την μείωση της μόλυνσης αποτελούν το Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ, που θεσπίστηκε το 1987, για την αντιμετώπιση της τρύπας του όζοντος ⁴⁵, η Σύμβαση της Βασιλείας (1992), για τον έλεγχο της διασυνοριακής διακίνησης επικίνδυνων αποβλήτων και της διάθεσής τους, ⁴⁶ οποία κυρώθηκε το 1992, η Σύμβαση του Ρότερνταμ ⁴⁷ σχετικά με την απαραίτητη μετά από ενημέρωση συναίνεση όσον αφορά ορισμένα επικίνδυνα χημικά προϊόντα και φυτοφάρμακα στο διεθνές εμπόριο, η Συνθήκη της Στοκχόλμης για τους Έμμοιους Οργανικούς Ρύπους και την αντιμετώπιση των κινδύνων που αυτοί ενέχουν ⁴⁸, η οποία κυρώθηκε στην Ελλάδα με τον Νόμο 3447/2006, τη Σύμβαση Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για τις κλιματικές μεταβολές ⁴⁹ και το Πρωτόκολλο του Κιότο, για την αντιμετώπιση της Κλιματικής Αλλαγής ⁵⁰.

---

⁴⁴ Στο ίδιο, σελ.1008

⁴⁵The Montreal Protocol on Substances that deplete the Ozon Layer

<https://www.unenvironment.org/ozonaction/who-we-are/about-montreal-protocol>

⁴⁶ The Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal, <http://www.basel.int/>

⁴⁷ The Rotterdam Convention on the Prior Informed Consent Procedure for Certain Hazardous Chemicals and Pesticides in International Trade, <http://www.pic.int/>

⁴⁸ The Stockholm Convention on persistent organic pollutants, <http://chm.pops.int/>

⁴⁹ United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) , https://unfccc.int/bigpicture_

⁵⁰ The Kyoto Protocol, https://unfccc.int/kyoto_protocol%26from%3D

Ένα εκ των σημαντικότερων βημάτων, αν όχι το πιο ουσιώδες, με στόχο την ανάδειξη της στενής σύνδεσης και αλληλεξάρτησης ανάμεσα στην προστασία του περιβάλλοντος και στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, έγινε πρόσφατα από το Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (UNHRC). Ειδικότερα, 47 κράτη μέλη αλλά και 12 άλλα κράτη ψήφισαν ομόφωνα την αναγνώριση της κλιματικής αλλαγής ως απειλής για τα δικαιώματα του ανθρώπου. Ο καθηγητής John Knox, μάλιστα, ο οποίος είναι και ειδικός εισηγητής στον Ο.Η.Ε για ζητήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιβάλλοντος, παρουσίασε τον Μάρτιο του 2018 έκθεση με αντικείμενο *«το ζήτημα των υποχρεώσεων προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε σχέση με την απόλαυση ενός ασφαλούς, καθαρού, υγιούς και βιώσιμου περιβάλλοντος»*, στην οποία πρότεινε ένα πλαίσιο αρχών με το οποίο κατοχυρώθηκε ουσιαστικά η ανάγκη να συνυπάρχει τόσο η ανθρώπινη ευζωία όσο και αυτή του περιβάλλοντος. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι : *«1. Τα κράτη θα πρέπει να διασφαλίζουν ένα ασφαλές, καθαρό, υγιές και βιώσιμο περιβάλλον προκειμένου να σέβονται, προστατεύουν και εκπληρώνουν τα ανθρώπινα δικαιώματα. 2. Τα κράτη θα πρέπει να σέβονται, να προστατεύουν και να εκπληρώνουν τα ανθρώπινα δικαιώματα, ώστε να διασφαλίζουν ένα ασφαλές, καθαρό, υγιές και βιώσιμο περιβάλλον»*. Με την έκθεση αυτή, το ζήτημα της σύνδεσης της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της προστασίας του περιβάλλοντος και, επί της ουσίας, της αναγνώρισης της διαβίωσης σε ένα υγιές περιβάλλον ως ανθρώπινου δικαιώματος, ανέβηκε πολύ ψηλότερα στην πολιτική ατζέντα. Η εν λόγω προσπάθεια αποτελεί συνέχεια μίας μακράς προσπάθειας και πορείας, καθώς ήδη από το 2009 το Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών είχε υιοθετήσει προσχέδιο ψηφίσματος που αναδείκνυε την αλληλεξάρτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της κλιματικής αλλαγής και καλούσε για περαιτέρω προώθηση των ζητημάτων αυτών στην πολιτική ατζέντα.⁵¹

---

⁵¹ <http://www.wwf.gr/images/pdfs/WWF-NOMOreport-2017-Final16Oct2018.pdf>

Το 2015, το Ευρωπαϊκό Δίκτυο για το περιβαλλοντικό Έγκλημα (EnviCrimeNet) και η Ευρωπαϊκή Αστυνομική Υπηρεσία (Europol) ολοκλήρωσαν το, διάρκειας ενός έτους, εγχείρημά τους, πάνω στην έρευνα του περιβαλλοντικού εγκλήματος. Χρησιμοποίησαν δεδομένα από 50 διαφορετικές δικαιοδοσίες και κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι πέρα από το ήδη γνωστό πρόβλημα της σύγκρισης στατιστικών στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το έγκλημα, το κυριότερο πρόβλημα, αναφορικά με τα εγκλήματα κατά του περιβάλλοντος είναι ότι τα περισσότερα παραμένουν στην αφάνεια, γεγονός που αποδίδεται είτε στην διστακτικότητα των υπεύθυνων Αρχών για την απονομή της Δικαιοσύνης να δράσουν, είτε στην ανεπάρκεια και ανικανότητά των αρμόδιων για τη διαχείριση τέτοιων προβλημάτων.⁵²

Αλλά και σε διεθνές επίπεδο, η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ (*UN General Assembly*), από την πλευρά της, υιοθέτησε ψήφισμα που για πρώτη φορά αναγνωρίζει το περιβαλλοντικό έγκλημα ως ένα εκ των διασυννοριακών οργανωμένων εγκλημάτων. Αυτό αποτέλεσε ένα μεγάλο βήμα του Προγράμματος του ΟΗΕ για το Περιβάλλον (*United Nations Environment Program*) στον αγώνα για ευαισθητοποίηση για την, ολοένα αυξανόμενη, απειλή του περιβαλλοντικού εγκλήματος, τόσο για την ειρήνη και την ασφάλεια, όσο και για την βιώσιμη ανάπτυξη και το Δίκαιο για την Προστασία του Περιβάλλοντος ευρύτερα. Πρόκειται για μία αναγνώριση της προσπάθειας του Προγράμματος να υπολογίσει το εύρος και τις επιδράσεις των εγκλημάτων κατά του περιβάλλοντος, αλλά και να καταγράψει την αύξησή τους.

Μία ακόμα ενέργεια που αποδεικνύει την στροφή προς μία οργανωμένη περιβαλλοντική προστασία, τόσο την Ευρώπη, όσο και διεθνώς, αποτελεί η δημοσίευση τον Δεκέμβριο του 2016 από το Πρόγραμμα του ΟΗΕ για το Περιβάλλον και την Interpol, από κοινού, μίας στρατηγικής έκθεσης για το Περιβάλλον, την Ειρήνη και την Ασφάλεια με τίτλο «*A Convergence of Threats*». Τα βασικότερα σημεία της έκθεσης ήταν: ότι η κακοποίηση του περιβάλλοντος είναι η τέταρτη μεγαλύτερη εγκληματική δραστηριότητα στον κόσμο, με αξία 258 δις δολάρια, ενώ παρουσιάζει αύξηση 5 με 7% κάθε χρόνο, ότι

---

⁵² <https://www.europol.europa.eu/crime-areas-and-trends/crime-areas/environmental-crime>

τα εγκλήματα κατά του περιβάλλοντος αποτελούν εθνική προτεραιότητα για το 80% των χωρών που συμμετείχαν στην εν λόγω έκθεση και τέλος ότι ποσοστό μεγαλύτερο του 60% επίσης ανέφεραν νέες μορφές εγκλημάτων κατά του περιβάλλοντος και νέους τρόπους τέλεσης αυτών. Επιπρόσθετα, ενδιαφέρον παρουσίασε και η σύνδεση αυτών των εγκλημάτων με άλλες μορφές εγκληματικότητας, συμπεριλαμβανομένων της διαφθοράς, του εμπορίου ναρκωτικών, του κυβερνοεγκλήματος και του οικονομικού εγκλήματος γενικότερα.⁵³

Η συμμετοχή και πρόσβαση του πολίτη είναι ιδιαίτερα σημαντική στα ζητήματα περιβαλλοντικής Δικαιοσύνης. Κατ' αρχήν αυτό συνίσταται στην δυνατότητα των πολιτών να προσφεύγουν τόσο στα Δικαστήρια, όσο και στις λοιπές αρμόδιες δημόσιες αρχές της χώρας τους. Σημαντικό εργαλείο αποτελεί η νομοθεσία της Ε.Ε, η οποία προβλέπει την δυνατότητα των πολιτών των κρατών μελών να ενημερώνονται για το περιβάλλον, να συμμετέχουν στην λήψη αποφάσεων, αλλά και να προστατεύουν, τόσο την υγεία τους, όσο και ίδιο το περιβάλλον μέσω ορίων ρύπανσης, εξασφαλίζοντας την συμμόρφωση των κρατών μελών στην περιβαλλοντική νομοθεσία. Ο πολίτης έχει το δικαίωμα ακρόασης ενώπιον του εθνικού Δικαστή, ο οποίος οφείλει να επιληφθεί της υποθέσεως και να αποκαταστήσει την παρανομία. Σημαντική, εξάλλου, είναι και η συνδρομή του Δικαστηρίου της Ε.Ε, στο οποίο, από το 1990, τα εθνικά Δικαστήρια των κρατών μελών, υποβάλλουν ερωτήματα σχετικά με τη διαχείριση ανάλογων υποθέσεων. Ορισμένα ενδεικτικά παραδείγματα, όπως παρουσιάζονται στο ενημερωτικό κείμενο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σχετικά με την «Πρόσβαση στη Δικαιοσύνη για Περιβαλλοντικά Ζητήματα» αποτελούν : 1) Η επιβεβαίωση, το 2008, από το Δικαστήριο της Ε.Ε, ότι κάτοικος Μονάχου είχε δικαίωμα ακρόασης για την ατμοσφαιρική ρύπανση.2) Η επιβεβαίωση, το 2011, από το Δικαστήριο της Ε.Ε ότι μια σλοβακική ΜΚΟ έχει δικαίωμα ακρόασης για την προστασία των καφέ αρκούδων και 3) Η επιβεβαίωση, το 2014, από το Δικαστήριο της Ε.Ε, ότι έπρεπε να

---

⁵³ United Nations Environment Programme,(UN environment) <https://www.unenvironment.org/news-and-stories/story/environmental-crime>

αποκατασταθεί η κατάσταση επικίνδυνης ατμοσφαιρικής ρύπανσης στο Ηνωμένο Βασίλειο. Και η Επιτροπή επιτελεί σημαντικό ρόλο, καθώς προβαίνει σε επεξηγήσεις των αποφάσεων του Δικαστηρίου της ΕΕ, βοηθώντας έτσι ιδιώτες, ΜΚΟ, δημοσίους υπαλλήλους αλλά και τα Εθνικά Δικαστήρια να κατανοήσουν το δικαίωμα αυτό πρόσβασης, αλλά και να βοηθήσουν τα κράτη στην εφαρμογή της σχετικής περιβαλλοντικής νομοθεσίας.⁵⁴

Το Δίκαιο του περιβάλλοντος παρουσιάζει επομένως σημαντικές ιδιαιτερότητες συγκριτικά με άλλους κλάδους δικαίου, τόσο εξαιτίας του διακυβεύματος της οικονομικής ανάπτυξης, το οποίο στις σύγχρονες καπιταλιστικές κοινωνίες είναι πρωτεύον, όσο και των ραγδαίων τεχνολογικών και επιστημονικών εξελίξεων που το φέρνουν αντιμέτωπο, διαρκώς, με νέες προκλήσεις στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Στην οικονομική σφαίρα μίας σύγχρονης καπιταλιστικής κοινωνίας, είναι δύσκολο να βρουν χώρο τόσο μια ηθική όσο και μία νομική συνοχή. Το περιβαλλοντικό δίκαιο, μάλλον εσκεμμένα, παρουσιάζει πολλές ελλείψεις και συχνά συγκροτείται μη ευκρινώς προς την εξυπηρέτηση συγκεκριμένων συμφερόντων, με αποτέλεσμα, να καθίσταται ιδιαίτερα δύσκολη η δημιουργία ενός αποδοτικού μοντέλου αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών βλαβών και εγκλημάτων, ειδικά όταν αυτές εμπλέκονται στο πεδίο του οργανωμένου, επιχειρησιακού, κρατικού ή εγκλήματος λευκού κολάρου και το εξυπηρετούν. Βλέπουμε ότι συχνά τέτοιου είδους επιχειρήσεις, όχι μόνο δεν υπόκεινται σε πρόστιμα αλλά, αντιθέτως, επιδοτούνται να ενισχύσουν την καταστροφική προς το περιβάλλον πορεία τους

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΤΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

3.α Ιστορική αναδρομή και πλαίσιο ανάδειξής τους

Από αρχαιοτάτων χρόνων, όπως αναφέραμε και παραπάνω, ο σύνδεσμος του ανθρώπου με την φύση ήταν άρρηκτος και η αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο διαρκής. Υπήρχε και υπάρχει, όπως είδαμε,

---

⁵⁴ <http://ec.europa.eu/environment/pubs/pdf/factsheets/accesstojustice/el.pdf>

μία τάση του ατόμου να καταπατά το περιβάλλον προς ικανοποίηση άλλων πιο πρόσκαιρων συμφερόντων, κυρίως στις σύγχρονες καπιταλιστικές αστικές κοινωνίες, αλλά και μία αντίθετη τάση, να το προστατεύει και να το διαφυλάσσει.

Το πρώτο μαζικό κίνημα για την προστασία της φύσης πραγματοποιήθηκε στις ΗΠΑ τον 19^ο αι, ενώ το σύγχρονο κίνημα, όπως το γνωρίζουμε σήμερα, άρχισε να αναπτύσσεται στα τέλη του 1950 και τις αρχές του 1960, περίοδο κατά την οποία είχε καταστεί πλέον επιτακτική η ανάγκη περιορισμού της βιομηχανικής ανάπτυξης και εξισορρόπησης αυτής με το αγαθό του περιβάλλοντος. Το οικολογικό κίνημα, που έκανε την πρώτη δυναμική εμφάνισή του τη δεκαετία του 1960 παρουσιάζεται, πέρα και από το επιστημονικό του κομμάτι, ιδιαίτερα πολύπλευρο.

Σταθμό στην πορεία της στροφής του ενδιαφέροντος προς το περιβάλλον, αποτέλεσε και το βιβλίο της θαλάσσιας βιολόγου Rachel Carson, «Η Σιωπηλή Άνοιξη», η οποία εξέτασε και γνωστοποίησε τις επιπτώσεις που έχει η χρήση χημικών σκευασμάτων για τους εχθρούς των καλλιεργειών (ζιζάνια και παράσιτα) στις τροφικές αλυσίδες. Περιέγραψε, δηλαδή, το πώς τα τόσο διαδεδομένα, σε κάθε πτυχή της καθημερινής ζωής, ζιζανιοκτόνα συσσωρεύονται με τρόπο καταστροφικό για την άγρια ζωή. Η έρευνα της Carson και η περιβαλλοντική κινητοποίηση που αυτή προκάλεσε, οδήγησαν στην απαγόρευση των βιοκτόνων (DDT) και άλλων αντίστοιχων τοξικών ουσιών από την Αμερικανική Κυβέρνηση. Ένας ακόμα παράγοντας που συντέλεσε στην ανάπτυξη του περιβαλλοντικού κινήματος ήταν και τα αλληπάλληλα περιβαλλοντικά ατυχήματα που επισυνέβησαν τα επόμενα χρόνια και τα οποία είχαν δραματικές συνέπειες.

Το περιβαλλοντικό κίνημα, με αίτημα του την προστασία του περιβάλλοντος, επηρέασε σε κύριο βαθμό το οικολογικό κίνημα όπως το γνωρίζουμε σήμερα. Υπάρχει επομένως μια ιδιαίτερα στενή σύνδεση στην καθομιλουμένη - σχεδόν ταύτιση - μεταξύ της οικολογίας, του περιβάλλοντος και των κινήματων που τα προώθησαν. Η σημαντικότερη δεκαετία περιβαλλοντικών κινητοποιήσεων στην Ευρώπη ήταν η δεκαετία του 1970. Το 1970 πραγματοποιήθηκε η Διακήρυξη της Λέσχης της Ρώμης

(Club of Rome) από ομάδα βιομηχάνων, επιστημόνων, πολιτικών και διανοούμενων από 10 διαφορετικές χώρες. Το δε 1971, υπό την αιγίδα του ΟΗΕ, πραγματοποιήθηκε στη Στοκχόλμη η πρώτη διεθνής Διάσκεψη με θέμα «Το περιβάλλον του Ανθρώπου» κατά την οποία αναγνωρίστηκαν, σε επίπεδο κυβερνήσεων, τα προβλήματα του περιβάλλοντος και η επιτακτική ανάγκη να υπάρξει άμεση κινητοποίηση για την επίλυσή τους. Κομμάτι του οικολογικού κινήματος, πέρα από το περιβαλλοντικό, αποτέλεσε και το αντιπυρηνικό, αλλά και μέρος του καταναλωτικού (πχ τοξικά απόβλητα) .⁵⁵

Γενικά, η κινητοποίηση που δημιούργησαν, τόσο το οικολογικό εν ευρεία έννοια, όσο και το περιβαλλοντικό, πιο συγκεκριμένα, κίνημα, καθώς και ο διεθνής χαρακτήρας που αυτά έλαβαν, οδήγησε, όπως και στην περίπτωση των λοιπών κοινωνικών κινήματων της εποχής, στην ενίσχυση κυβερνητικών οργανισμών εξειδικευμένων στην παροχή προστασίας για τέτοια ζητήματα αλλά και στην ενίσχυση της λειτουργίας ήδη υπαρχόντων (WHO, F.A.O, UNESCO, WMO κ.α) ⁵⁶. Τούτο είχε σαν αποτέλεσμα, η προστασία του περιβάλλοντος να μην αποτελεί πλέον μονοπώλιο μη κυβερνητικών οργανισμών και να υποχρεώσει τις κυβερνήσεις να λάβουν, σε μεγάλο βαθμό, τις ευθύνες τους.

3.β Το περιβαλλοντικό κίνημα στην Ελλάδα, ανάδειξη και εξέλιξή του

Στην Ελλάδα, το περιβαλλοντικό κίνημα παρουσίασε κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Συνοπτικά θα μπορούσαμε να χωρίσουμε την πορεία του περιβαλλοντικού κινήματος στην Ελλάδα σε τρεις διακριτές φάσεις.⁵⁷ : Οι πρώτες εκδηλώσεις περιβαλλοντικής διαμαρτυρίας στην Ελλάδα παρατηρούνται κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1970. Η δεύτερη φάση ανάπτυξης συντελείται έως τις

---

⁵⁵ Μακρυνιώτη. Το οικολογικό κίνημα, στο Νέα κοινωνικά κινήματα. Εγκληματολογική προσέγγιση, Τετράδια Εγκληματολογίας 2 ,Αρτινοπούλου Β.,(Επιμ) (2000), Νομική Βιβλιοθήκη Αθήνα 2000.σ.162

⁵⁶ Στο ίδιο, .σ.167

⁵⁷ Στέλιος Αλεξανδρόπουλος - Νίκος Σερντεδάκης Ιωσήφ Μποτετζάγιας, Το Ελληνικό Περιβαλλοντικό Κίνημα: Από τη γένεση στην ενσωμάτωσή του, Ελληνική επιθεώρηση πολιτικής, τχ. 30, Νοέμβριος 2007, σ. 5-31

αρχές της δεκαετίας του 1990 και χαρακτηρίζεται από μία, ιδιαίτερα επεκτεινόμενη, περιβαλλοντική δράση. Την περίοδο εκείνη παρουσιάζεται έντονη η ανάμειξη των περιβαλλοντικών και οικολογικών οργανώσεων με το πολιτικό στοιχείο και γίνονται επιστάμενες προσπάθειες πολιτικής εκπροσώπησης. Τέλος, το τρίτο στάδιο ανάπτυξης του κινήματος εξελίχθηκε κατά την δεκαετία του 1990 και χαρακτηριζόταν από τάσεις επαγγελματοποίησης των περιβαλλοντικών οργανώσεων, υπέρμετρης εξειδίκευσης της δράσης τους αλλά και άμεσου συσχετισμού τους, τόσο με εγχώριους κρατικούς φορείς όσο και με ευρωπαϊκούς.⁵⁸

Αν και παρατηρήθηκε στο πέρας των χρόνων μία έντονη θεσμοποίηση των αιτημάτων του περιβαλλοντικού κινήματος στην Ελλάδα, συχνά εκφράζεται η άποψη ότι το περιβαλλοντικό κίνημα λιγότερο πέτυχε τον στόχο του και περισσότερο έγινε όργανο εκπλήρωσης ευρωπαϊκών πολιτικών που, μέσω των ανεξέλεγκτα παρεχόμενων πόρων, στόχευαν λιγότερο στην προστασία του περιβάλλοντος αυτή καθ' εαυτή και περισσότερο στην επίτευξη άλλων συμφερόντων.

Έχει υποστηριχθεί ότι, τροχοπέδη στην ανάπτυξη του περιβαλλοντικού κινήματος στην Ελλάδα, αποτέλεσαν: η άκρατη κομματικότητα και ο γενικός πατερναλισμός που επικράτησαν κυρίως μεταδικτατορικά στον ελλαδικό χώρο. Αυτό συσχέτισε άμεσα τις περιβαλλοντικές διεκδικήσεις με τα πολιτικά κόμματα, αποδυναμώνοντας την λαϊκή πρωτοβουλία και την δράση της κοινωνίας των πολιτών και παρουσιάζοντας την πολιτικοκομματική οδό, ως την μοναδική διέξοδο για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών ζητημάτων. Έτσι δεν ήταν εφικτό να δημιουργηθεί ένα κοινωνικό κίνημα ανεξάρτητο από πολιτικά συμφέροντα και κρατικές παρεμβάσεις.⁵⁹

Σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη των κινήματων γενικότερα, αλλά και του περιβαλλοντικού εν προκειμένω στην Ελλάδα, αποτέλεσε τόσο η οικονομική παγκοσμιοποίηση, όσο και η μετέπειτα οικονομική κρίση. Ειδικότερα στην Ελλάδα, κατά την δεκαετία του 1990, η σύνδεση αυτή ήταν ιδιαίτερα

---

⁵⁸Στέλιος Αλεξανδρόπουλος - Νίκος Σερντεδάκης Ιωσήφ Μποτετζάγιας, Το Ελληνικό Περιβαλλοντικό Κίνημα: Από τη γένεση στην ενσωμάτωσή του, Ελληνική επιθεώρηση πολιτικής, τχ. 30, Νοέμβριος 2007, σ. 5-31,σελ.7

⁵⁹Στο ίδιο σελ.15

εμφανής στις κινητοποιήσεις, τόσο για την προστασία του περιβάλλοντος αρχικά, όσο και για την καταπολέμηση των ιδιωτικοποιήσεων στην συνέχεια.⁶⁰

3.γ Κινήματα για την προστασία του περιβάλλοντος και Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ)

Ειδικότερα, κατά τα τελευταία χρόνια, σημαντικό ρόλο διατέλεσαν οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ, οι οποίες λειτούργησαν σαν ένας διαμεσολαβητής, κυρίως της ευρωπαϊκής περιβαλλοντικής νομοθεσίας και συχνά κατάφεραν με την αρωγή τους να υποστεί η Ελλάδα από τα Ευρωπαϊκά δικαιοδοτικά όργανα ποικίλες κυρώσεις. Ωστόσο, η οικονομική κρίση δεν ευνόησε την ενίσχυση μία τέτοιας προστασίας, με αποτέλεσμα να καθυστερήσουμε σημαντικά να ενσωματώσουμε βασικά ευρωπαϊκά περιβαλλοντικά νομοθετήματα όπως η ενσωμάτωση στο άρθρο 24 του Συντάγματος, της αρχής της βιωσιμότητας.⁶¹

Σε κάθε περίπτωση πάντως, στην χώρα μας οι ΜΚΟ, οι οποίες αν και δεν ταυτίζονται με αυτό, αποτελούν και αυτές μέρος του κινήματος για την προστασία του περιβάλλοντος, στον βαθμό, αν μη τι άλλο, που τροφοδοτούνται από την κινητοποίηση και την επιθυμία δράσης των πολιτών, ασκούν δε σημαντικές πιέσεις στον αγώνα επίτευξης της περιβαλλοντικής προστασίας, συχνά και μέσω της δικαστικής οδού. Πολλές από αυτές μάλιστα, όπως η WWF⁶² και η Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία⁶³, διαθέτουν εξειδικευμένες νομικές ομάδες εθελοντών, οι οποίες, συνεπικουρούμενες και από εργαζόμενους στις εν λόγω οργανώσεις, λειτουργούν συμβουλευτικά σε πολίτες που τους απευθύνονται και οι οποίοι αντιμετωπίζουν στην περιοχή τους περιβαλλοντικά ζητήματα. Ένα πρόσφατο παράδειγμα τέτοιων διεκδικήσεων της WWF ήταν η εκδίκαση τριών αιτήσεων ακυρώσεως ενώπιον του ΣτΕ, οι οποίες στρεφόντουσαν κατά περιβαλλοντικά βλαπτικών αποφάσεων. Η πρώτη υπόθεση αφορούσε στο πολυετές πρόβλημα που έχει εγκύψει σχετικά με την εκτροπή του Αχελώου ποταμού, ζήτημα στο οποίο

---

⁶⁰Κούση Μ, Περιβάλλον, Οικονομική Κρίση και Κινήματα στην Ελλάδα των Μνημονίων και των πολιτικών λιτότητας στο συλλογικό «Κοινωνικές Όψεις της κρίσης στην Ελλάδα» (επιμ.Ζαμπαρούσκου Σ., Κούση.Μ),2014, σελ.101

⁶¹ Κούση Μ, Περιβάλλον, Οικονομική Κρίση και Κινήματα στην Ελλάδα των Μνημονίων και των πολιτικών λιτότητας στο συλλογικό «Κοινωνικές Όψεις της κρίσης στην Ελλάδα» (επιμ.Ζαμπαρούσκου Σ., Κούση.Μ),2014, σελ.204

⁶²WWF ΕΛΛΑΣ, <https://www.wwf.gr/>

⁶³ Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, <http://www.ornithologiki.gr/>

κινητοποιήθηκαν και άλλες ΜΚΟ, όπως η Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, η Ελληνική Εταιρεία Προστασίας της Φύσης, η Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού και το Δίκτυο Μεσόγειος SOS. Η δεύτερη υπόθεση, στην οποία η WWF ήταν ομόδικος με την Greenpeace, αφορούσε στις εξορύξεις πετρελαίου και φυσικού αερίου, στην περιοχή των Ιωαννίνων και η τρίτη αφορούσε στο γνωστό περιβαλλοντικό ζήτημα αδειοδότησης ρυπογόνων λιγνιτικών μονάδων, στην περιοχή της Αρκαδίας, της Κοζάνης και της Φλώρινας, αγώνας στον οποίο, μαζί με τη WWF έχουν κινητοποιηθεί και η Greenpeace και η Client Earth.⁶⁴

Όπως είπαμε και παραπάνω, οι ΜΚΟ αποτελούν, να μεν κομμάτι των κοινωνικών κινημάτων, πρέπει να δοθεί ωστόσο ιδιαίτερη προσοχή ώστε να αποφύγουμε την λανθασμένη ταύτιση των κινημάτων με τις οργανώσεις που δρουν στα πλαίσιά τους. Στην περίπτωση, ιδιαιτέρως του περιβαλλοντικού κινήματος, ο κίνδυνος ταύτισης είναι ιδιαίτερα αυξημένος, καθώς μεγάλες διεθνείς οργανώσεις, όπως η WWF, η Greenpeace και οι Φίλοι της Γης κατέληξαν, χωρίς αυτό να αποτελεί απαραίτητα στόχο τους, να το υπερκαλύψουν.⁶⁵ Ο κεντρικός ρόλος των Οργανώσεων Κοινωνικών Κινήματων (Social Movement Organizations, SMOs) αναδείχθηκε για πρώτη φορά από τους John McCarthy και Mayer Zald (1973, 1977). Παρατήρησαν ότι υπάρχει μία τάση στα μοντέρνα κοινωνικά κινήματα, οι Οργανώσεις αυτές να γίνονται ολοένα και μεγαλύτερες. Ωστόσο, μελετώντας απλά τις μεγάλες SMOs, θα οδηγούμασταν στο να αγνοήσουμε το εύρος και την πολυπλοκότητα του περιβαλλοντικού κινήματος, το οποίο πέρα από αυτές, συμπεριλαμβάνει επίσης μικρές ομάδες, κάποιες ιδιαίτερα ανεπίσημες, που μπορεί να στοχεύουν στη επίτευξη διαφορετικών επιμέρους στόχων, αλλά έχουν ως γνώμονα μια «περιβαλλοντική ηθική».⁶⁶

---

⁶⁴ WWF-Blog, 7/2/2019 Νάντσου Θ., Μέρες Περιβαλλοντικής Δικαιοσύνης <https://www.wwf.gr/blog/2211-meres-perivallontikis-dikaiosynis>

⁶⁵ Della Porta D, Diani.M (2010). Κοινωνικά Κινήματα (Μία εισαγωγή). Εκδ. Κριτική, σελ..38

⁶⁶ Johnston, H. (2014). What is a social movement, John Wiley & Sons. , σελ.8

ΜΕΡΟΣ Β

ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΕΣ ΟΥΣΕΙΣ ΤΟΥ ΡΟΛΟΥ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΙΝΗΜΑΤΩΝ ΣΤΗΝ

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

1.α Εγκληματολογία και Περιβάλλον

Τα εγκλήματα κατά του περιβάλλοντος παρουσιάζουν αρκετές ιδιαιτερότητες και εξ αυτού του λόγου αποτελούν έναν ιδιαίτερα ενδιαφέροντα τομέα ενασχόλησης για έναν εγκληματολόγο. Δυστυχώς η επιστημονική ενασχόληση με τα εν λόγω εγκλήματα δεν είναι ακόμα τόσο εκτενής, ενώ ο βασικός κλάδος της εγκληματολογίας που έχει θέσει στο επίκεντρό του τα εν λόγω ζητήματα είναι η Πράσινη εγκληματολογία, χωρίς αυτό να παραγνωρίζει και την συνεισφορά της παραδοσιακής εγκληματολογίας στην μελέτη και αντιμετώπισή τους.

Ο όρος περιβαλλοντικό έγκλημα είναι σύνθετος και ιδιαίτερα αμφιλεγόμενος. Συχνά χρησιμοποιείται σαν όρος ομπρέλα για εγκλήματα που σχετίζονται με την βιοποικιλότητα, την άγρια ζωή, την προστασία των ζώων, τους φυσικούς πόρους, τα τοξικά απόβλητα και άλλες απαγορευμένες ουσίες, ενώ έχουν διατυπωθεί από διαφορετικές σχολές διαφορετικές τυπολογίες, στην προσπάθεια να συλλάβουμε όλες τις μορφές και τις εκφάνσεις του περιβαλλοντικού εγκλήματος. Μία σημαντική προβληματική αποτελεί το κατά πόσο θα έπρεπε να υπάρχει ένας διαχωρισμός ανάμεσα στις περιβαλλοντικές παραβάσεις που προβλέπονται από το Αστικό και Διοικητικό Δίκαιο και στα περιβαλλοντικά Εγκλήματα όπως αυτά είναι διωκόμενα, σύμφωνα με τις διατάξεις του Ποινικού Δικαίου.

Όπως αναφέραμε παραπάνω, η σχέση του φυσικού και του κοινωνικού περιβάλλοντος αποτελεί μία σχέση αλληλεπίδρασης, που μόνο λαμβάνοντας υπόψη την μεταξύ τους συσχέτιση μπορεί να μελετηθεί. Η συσχέτιση της κοινωνίας με την φύση, αποτέλεσε αντικείμενο πολλών ερευνητών,

ιδιαίτερα από την περίοδο εξόδου από τον Μεσαίωνα και τον σκοταδισμό και την θρησκευτική προσκόλληση που αυτός πρέσβευε. Ο Montesquieu έγραψε «*Το πνεύμα των νόμων*» στο οποίο μελέτησε την σχέση των νόμων με το γεωγραφικό πλαίσιο και το κλίμα. Στην συνέχεια ο Χένρι Λιούις Μόργκαν, ανθρωπολόγος, δημοσίευσε το έργο του *Αρχαία Κοινωνία*⁶⁷, στο οποίο διερεύνησε τις καθοριστικές επιδράσεις των γεωγραφικών και κλιματολογικών συνθηκών στην εξέλιξη του ανθρώπου.⁶⁸

Αντίστοιχα και η Γάλλο-Βελγική Χαρτογραφική σχολή μελέτησε τον συσχετισμό του γεωγραφικού στοιχείου με την εγκληματικότητα, ενώ στο πνεύμα της θετικοποίησης των επιστημών, χρησιμοποίησαν ως κύριο εργαλείο μελέτης την στατιστική. Ο Quetelet, δημοσίευσε το 1835 το έργο του «*Δοκίμιο της Κοινωνικής Φύσης*», καταλήγοντας στην ύπαρξη ενός σταθερού αριθμού εγκληματικότητας κάθε έτος, ενώ στόχευσε και στην δημιουργία νόμων μελέτης της εγκληματικότητας αντίστοιχων με αυτών που διέπουν τον φυσικό κόσμο. Ένας από αυτούς είναι ο θερμικός νόμος, με τον οποίο υποστήριζε ότι στις νότιες χώρες που έχουν θερμότερο κλίμα, τα εγκλήματα κατά των προσώπων είναι περισσότερα συγκριτικά με τα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας, ενώ στις βόρειες χώρες όπου το κλίμα είναι ψυχρότερο συμβαίνει το αντίθετο. Αντίστοιχα και ο Guerry, με τα βιβλία του «*Δοκίμιο ηθικής στατιστικής της Γαλλίας*» που δημοσίευσε το 1833 και το «*Ηθική στατιστική της Αγγλίας σε σύγκριση με την ηθική στατιστική της Γαλλίας*», που δημοσίευσε το 1864, διαπίστωσε ότι ανάλογα με την εκάστοτε περιοχή η εγκληματικότητα παρουσιάζει μία σταθερότητα, κάτι που υποδηλώνει ότι και οι νόμοι που ρυθμίζουν την λειτουργία μίας κοινωνίας χαρακτηρίζονται από μία σταθερότητα στον τρόπο με τον οποίο λειτουργούν. Είναι λοιπόν πλέον αποδεκτός ο συσχετισμός ανάμεσα στις γεωγραφικές και τις κλιματολογικές συνθήκες και την ανθρώπινη δραστηριότητα, χωρίς βέβαια να μπορούμε να μιλούμε

---

⁶⁷ Ancient Society, 1877

⁶⁸ Φεργάδη Μαρία, Περιβάλλον και Εγκληματογένεση : Οι χαρτογραφικές μελέτες της Γαλλο-βελγικής και Ιταλικής Θετικής Σχολής- Σύγχρονες οικολογικές έρευνες εγκληματικότητας στη Γαλλία, στο «*Η προστασία του περιβάλλοντος από εγκληματολογική σκοπιά*», Τετράδια Εγκληματολογίας 1, Ζαραφωνίτου Χ (επιμελ.) (1996), Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα σελ 60,61

για απόλυτο ντετερμινισμό.⁶⁹ Και η οικολογική σχολή του Σικάγο μελέτησε τον τρόπο με τον οποίο αλληλοεπιδρά το φυσικό με το κοινωνικό περιβάλλον.

Το περιβαλλοντικό εγκληματικό φαινόμενο και η συστηματική μελέτη αυτού αποτελούν ένα σχετικά πρόσφατο πεδίο ενασχόλησης της Εγκληματολογίας. Ο περιβάλλον χώρος, ως παράγοντας κατά την ερμηνεία του εγκληματικού φαινομένου, ήδη αποτέλεσε πεδίο ενασχόλησης της Οικολογικής Σχολής του Σικάγο, η οποία αναδείχθηκε στις ΗΠΑ κατά τα τέλη της δεύτερης δεκαετίας του 20^{ου} αι. Στην προκειμένη περίπτωση, ωστόσο, η έννοια του *οικολογικού* στοιχείου δεν σχετίζεται με το φυσικό περιβάλλον, αλλά αναφέρεται σε έναν συσχετισμό, από την πλευρά της Εγκληματολογίας, ανάμεσα στην κοινωνική δομή και την ανθρώπινη συμπεριφορά. Βλέπουμε μία κατά κύριο λόγο αστεακή προσέγγιση, η οποία επικεντρώνεται στον άνθρωπο, τόσο ως δράστη όσο και ως θύμα.⁷⁰

1.β Πράσινη Εγκληματολογία

Σταδιακά, χρόνια αργότερα, το ενδιαφέρον των εγκληματολόγων μετατοπίστηκε και στην αντιμετώπιση του περιβάλλοντος, όχι απλά ως ενός παράγοντα διαμόρφωσης του εγκληματολογικού φαινομένου, αλλά ως ενός αυτοτελούς εννόμου αγαθού, αντικείμενο με το οποίο ασχολήθηκε, κατά κύριο λόγο, μία νέα κατεύθυνση της Εγκληματολογίας, η Πράσινη Εγκληματολογία, η οποία αναδείχθηκε την δεκαετία του 1990 και εστίασε στην καταστροφή του περιβάλλοντος η οποία πλήττει τόσο την ανθρώπινη, όσο και την μη ανθρώπινη ζωή. Ορόσημο στην εξέλιξη και ανάπτυξη του κλάδου αυτού, αποτέλεσε το συλλογικό έργο που επιμελήθηκαν οι πρωτοπόροι στην Πράσινη Εγκληματολογία Nigel South και Piers Beine το 2006, με τίτλο *Green Criminology*. Το 2011 οι Lynch και Stratesky παρουσίασαν ένα μανιφέστο για την Πράσινη Εγκληματολογία εκθέτοντας λεπτομερώς το αντικείμενο

---

⁶⁹ Γεωργίου.Α, Φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον: συσχετισμοί και αλληλόδραση. στο «Η προστασία του περιβάλλοντος από εγκληματολογική σκοπιά», Τετράδια Εγκληματολογίας 1, Ζαραφωνίτου Χ (επιμελ.) (1996), Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ.26

⁷⁰ Παπανικολάου Ι.Πελαγία (2018). Το περιβαλλοντικό Θύμα, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ.141

του κλάδου αλλά και τους στόχους του. (Exploring Green Criminology. Toward a green criminological Revolution). Τόνισαν ότι η Πράσινη εγκληματολογία μελετάει το περιβαλλοντικό έγκλημα και τις κοινωνικές ανισότητες που αυτό δημιουργεί, οι οποίες πρέπει να μελετηθούν εξωποινικά και όχι σύμφωνα με τον τρόπο που καθορίζεται το έγκλημα στους Ποινικούς Κώδικες, ενώ αντιμετώπισαν κριτικά τις παραδοσιακές αντιλήψεις των εγκληματολόγων για το έγκλημα. Επεσήμαναν πως το ενδιαφέρον των Εγκληματολόγων πρέπει να στραφεί στην μελέτη της Πολιτικής Οικονομίας, καθώς πίσω από τα περιβαλλοντικά εγκλήματα υποβόσκουν εγκλήματα εκμετάλλευσης κατευθυνόμενα από τον τρόπο με τον οποίο έχουν οργανωθεί οι σημερινές κοινωνίες με γνώμονα τα πολιτικά συστήματα.⁷¹ Τέθηκαν, ακόμα, ενάντια στις περισσότερο ανθρωποκεντρικές θεωρίες του παρελθόντος, οι οποίες αντιλαμβάνονταν την προστασία του περιβάλλοντος με γνώμονα το ανθρώπινο όφελος, υποστηρίζοντας τις οικοκεντρικές, σύμφωνα με τις οποίες το Περιβάλλον πρέπει να προστατευτεί αυτοτελώς, όχι με όρους ανθρωπίνου οφέλους και εναρμόνισης και εξισορρόπησης ανθρωπίνων συμφερόντων. Ένα χαρακτηριστικό του περιβαλλοντικού εγκλήματος, στο οποίο εστίασε αρκετά η Πράσινη Εγκληματολογία, αποτελεί το δυσδιάκριτο μεταξύ νόμιμου και παράνομου. Οι Halsey και White αναφέρουν μία σειρά από νόμιμες δραστηριότητες που συμβαίνουν καθημερινά οι οποίες όμως οδηγούν σε οικολογικές καταστροφές.⁷² Η Πράσινη Εγκληματολογία αντιμετωπίζει τα περιβαλλοντικά προβλήματα ως προβλήματα άνισης κοινωνικής δύναμης (unequal social power). Μία ακόμα βασική έννοια στην μελέτη των περιβαλλοντικών εγκλημάτων, κυρίως υπό το πρίσμα της Πράσινης Εγκληματολογίας, είναι η έννοια της κοινωνικής βλάβης (harm).

Η πράσινη εγκληματολογία, περιλαμβάνει μία ποικιλία προβληματικών, που συχνά καθιστούν δυσχερή την ενιαία θεώρηση από ολόκληρο τον κλάδο μίας σειράς δύσκολα αντιμετωπίσιμων

---

⁷¹ Παπανικολάου Ι. Πελαγία (2018). Το περιβαλλοντικό Θύμα, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ. 142-143

⁷² Στο ίδιο σελ. 143

ζητημάτων. Γενικά, στην πορεία της έχει έρθει συχνά αντιμέτωπη με την ανάγκη επανεξέτασης και επαναπροσδιορισμού, ήδη υπάρχουσών εννοιών για την ζωή και την κοινωνική δικαιοσύνη, προσπαθώντας να απαλλαγθεί από τον ανθρωποκεντρικό τρόπο αντιμετώπισης του εγκλήματος, σε αντίθεση με την κλασική εγκληματολογία. Ωστόσο, διατηρεί και η πράσινη εγκληματολογία, σύμφωνα με τους Ruggiero και South, τα κλασικά χαρακτηριστικά που έθεσε ο Sutherland για να ορίσει το αντικείμενο της εγκληματολογίας, την αναγκαιότητα να τεθούν πολλές απλές ευκρινώς και αναλυτικά διατυπωμένες ερωτήσεις, όπως *γιατί* και *πώς* φτιάχνονται οι νόμοι, *γιατί* και *πώς* παραβιάζονται, υποστηρίζοντας ότι αν επιθυμούμε να κατανοήσουμε μια επιβλαβή συμπεριφορά πρέπει να είμαστε προετοιμασμένοι να υπερβούμε τους θεσμικούς προϋπάρχοντες ορισμούς του εγκλήματος.⁷³

Ένας από τους βασικούς εκπροσώπους της Πράσινης Εγκληματολογίας είναι ο Rob White. Ο White τονίζοντας την αναγκαιότητα για μία αναλυτικότερη και περισσότερο πολυπαραγοντική μελέτη της βλάβης, η οποία τόνισε πως πρέπει να ερευνηθεί πέραν του ορίου του τι είναι νόμιμο και τι παράνομο, προκειμένου αυτή να γίνει κατανοητή, προχώρησε σε ορισμένες διακρίσεις, θέτοντας διαφορετικές προσεγγίσεις της πράσινης εγκληματολογίας με στόχο την εξεύρεση μίας μεθόδου αντιμετώπισης στην πράξη των πολυμορφιών του κλάδου, ειδικά όταν αυτές έχουν να κάνουν με αλληλοσυγκρούσεις διαφορετικών δικαιωμάτων. Έτσι κατέληξε στη διάκριση μεταξύ περιβαλλοντικής (*environmental*) και οικολογικής (*ecological*) δικαιοσύνης. Δεν παραλείπει να τονίσει ότι η μία δεν αποκλείει την άλλη και ότι μάλιστα θα μπορούσαν να συνυπάρξουν (*ecological citizenship*).⁷⁴ Η πρώτη παρουσιάζει μία εστίαση στα ανθρώπινα δικαιώματα, κυρίως με όρους κοινωνικών ανισοτήτων, ενώ η δεύτερη υποστηρίζει ότι: το πως οι άνθρωποι συσχετίζονται με το περιβάλλον θα πρέπει να αξιολογείται τόσο με βάση ενδεχόμενες βλάβες ή διακινδυνεύσεις τόσο συγκεκριμένων ειδών, όσο και της βιόσφαιρας

---

⁷³ Ruggiero, V., & South, N. (2013). Green criminology and crimes of the economy: Theory, research and praxis. *Critical Criminology*, 21(3), 359-373. σελ.361

⁷⁴ White, R., Green Criminology and the pursuit of Social and ecological justice, *Issues in green criminology*, chapter 2 Beirne, P., & South, N. (Eds.). (2013)., Routledge σελ.41

γενικότερα. Ακόμα, στην προσπάθειά του να οδηγηθεί στην εξεύρεση ενός αποτελεσματικού τρόπου επίλυσης των περιβαλλοντικών ζητημάτων, υποστήριξε πως για να επιτευχθεί αυτό, είναι απαραίτητη η πλήρης αντίληψη της έννοιας της κάθε βλάβης, αλλά και της ουσίας και της συσχέτισης που αυτή έχει με την δημόσια πολιτική και το ενδιαφέρον που προκαλεί. Διέκρινε έτσι τις βλάβες σε τρεις κατηγορίες: την καφέ (*brown*) που αναφέρεται σε ζητήματα που έχουν να κάνουν με την αστική ζωή και την μόλυνση, την πράσινη (*green*) που αφορά την άγρια ζωή και την διατήρηση της βιοποικιλότητας και την άσπρη (*white*) που αφορά νέες τεχνολογίες και την επιστήμη γενικότερα.⁷⁵ Ωστόσο, όπως τόνισε και ο White, παρά την αναγκαιότητα, ερευνητικά, αναφορικά στις όποιες διακρίσεις, δεν υπάρχει μια και μόνο ορθή αντιμετώπιση της βλάβης, είτε από οικολογική, είτε από περιβαλλοντική σκοπιά. Σε αυτό το πλαίσιο έκανε μάλιστα λόγο για μία περισσότερο πράσινη προοπτική, παρά για μία κοινή πράσινη εγκληματολογική θεωρία, ενώ αναγνωρίζει ότι, προκειμένου να διατηρηθεί η βιοποικιλότητα και να επιτευχθεί μια οικολογική δικαιοσύνη, είναι απαραίτητο να εισαχθούν νέες προοπτικές και προσεγγίσεις. Υποστήριξε την διεύρυνση του πεδίου με τρόπο τέτοιο ώστε να μπορεί να συμπεριλαμβάνει διαφορετικές αξίες και προοπτικές και ταυτόχρονα να μπορεί να προσαρμόζεται στις διαρκώς μεταβαλλόμενες ανάγκες που ανακύπτουν κατά την διερεύνηση των βλαβών, τόσο της ανθρώπινης όσο και της μη ανθρώπινης ζωής, αφού και τα περιβαλλοντικά ζητήματα από μόνα τους διαρκώς μεταβάλλονται.

Η συμβολή του White ήταν ιδιαίτερα σημαντική στην κατανόηση ότι η βλάβη πρέπει να γίνεται αντιληπτή σαν κάτι που εκφεύγει των ορίων του εκάστοτε νομικού πλαισίου και να δοθεί έμφαση στο ότι, κάτι που είναι νόμιμο δεν συνεπάγεται κατά αναγκαία συνέχεια ότι δεν είναι επιβλαβές. Σε πολλές περιπτώσεις νόμιμες δραστηριότητες είναι πιο επιζήμιες από τις παράνομες ειδικά στις περιπτώσεις που κατ' επίφαση, νομιμοποιούνται για την εξυπηρέτηση κρατικών -επιχειρησιακών συμφερόντων.

---

⁷⁵ White, R., Green Criminology and the pursuit of Social and ecological justice, Issues in green criminology, chapter 2 Beirne, P., & South, N. (Eds.). (2013)., Routledge σελ.44

Υποστήριξε μάλιστα τον όρο green, αν και συχνά για ορισμένους εγκληματολόγους κουβαλά μια αρνητική πολιτική φόρτιση, αναγνωρίζοντας τον σημαντικό ρόλο που οφείλει να διατελέσει η πολιτική οικονομία στον κλάδο της πράσινης εγκληματολογίας, τονίζοντας πως η περιβαλλοντική βλάβη σε κάθε περίπτωση επισυμβαίνει σε ένα σαφώς διακρινόμενο πολιτικό οικονομικό πλαίσιο.

Για την πράσινη εγκληματολογία δεν υπάρχει μία συγκεκριμένη θεωρία, αντ' αυτού παρατηρείται η εστίασή της στο *ποιος ή τι* θυματοποιείται από την υποβάθμιση και καταστροφή του περιβάλλοντος. Η διαπίστωση αυτή ήταν ιδιαίτερα χρήσιμη στους Lynch και Stretesky, στην προσπάθειά τους να αναπτύξουν μια συγκεκριμένη τυπολογία για την εγκληματολογία σε συσχέτισή της και με τις πράσινες φυσικές επιστήμες, όπως η τοξικολογία. Όπως υποστήριξε και ο White η πράσινη εγκληματολογία είναι ένας κλάδος που ήδη παρουσιάζει πολλές θεωρητικές διαφοροποιήσεις εντός του, τόσο σε επίπεδο έρευνας όσο και σε επίπεδο ακτιβισμού. Η έλλειψη συγκεκριμένης εστίασης της πράσινης εγκληματολογίας αποτέλεσε εμπόδιο στην εξέλιξή της καθώς δημιούργησε συγκρούσεις ανάμεσα σε μία μερίδα εγκληματολόγων, η οποία επικρίθηκε ότι, διακρινόμενη από ανθρωποκεντρικές αντιλήψεις, έθεσε στο περιθώριο την μην ανθρώπινη ζωή και σε μία άλλη, η οποία κατηγορήθηκε για βιοκεντρισμό, υποβιβάζοντας έτσι την αξία της ανθρώπινης ζωής.⁷⁶ Τέτοιες εσωτερικές συγκρούσεις αποτέλεσαν τροχοπέδη στον υπέρτερο αυτών στόχο της Πράσινης εγκληματολογίας που είναι η ενασχόληση με τις προκαλούμενες βλάβες.

---

⁷⁶ Lynch, M. J., & Stretesky, P. B. (2011). Similarities between green criminology and green science: Toward a typology of green criminology. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, 35(4), 293-306. σελ.299

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΚΙΝΗΜΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΗΣ

ΘΕΣΗΣ ΤΟΥ ΘΥΜΑΤΟΣ

2.α Θυματοποίηση στα εγκλήματα κατά του περιβάλλοντος

Με την δράση των κοινωνικών κινημάτων, παρά τις δυσκολίες που αυτά αντιμετώπισαν κατά καιρούς στην Ελλάδα και διεθνώς, παρατηρήθηκαν αλλαγές στο οπλοστάσιο των θυμάτων περιβαλλοντικών εγκλημάτων και, σε έναν βαθμό, διευκολύνθηκε η προστασία των συμφερόντων τους. Οι αλλαγές αυτές, ακόμα και αν δεν είναι δυνατό να μιλήσουμε με απολυτότητα για σχέση αιτίου αιτιατού, οφείλονται σε έναν σημαντικό βαθμό και στις διεκδικήσεις του περιβαλλοντικού κινήματος.

Τέτοιες θεσμοθετήσεις είναι η δημιουργία του Συνηγόρου του Πολίτη και στην Ελλάδα (1998), το Εθνικό Κέντρο Περιβάλλοντος και Αειφόρου Ανάπτυξης (2000), η Ειδική Περιβαλλοντική Υπηρεσία Επιθεωρητών (2000), η Ειδική Διεύθυνση Περιβάλλοντος, η Ειδική Μόνιμη Επιτροπή της Βουλής για την Προστασία του Περιβάλλοντος κλπ.⁷⁷

Ως προς την αντιμετώπιση του θύματος αλλά και τον ρόλο αυτού σε περιβαλλοντικά ζητήματα, προκύπτουν αρκετές προβληματικές, τις οποίες η συμβατική παραδοσιακή θυματολογία αλλά και η εγκληματολογία γενικότερα δεν έχουν καταφέρει να προσεγγίσουν με αποτελεσματικότητα και επιτυχία. Η θυματοποίηση που προκύπτει από περιβαλλοντικά εγκλήματα διαφέρει σημαντικά από τις λοιπές μορφές θυματοποίησης.

Ο κλάδος της πράσινης Εγκληματολογίας, που, όπως είδαμε, έθεσε στο επίκεντρό του τα εγκλήματα κατά του περιβάλλοντος, έθεσε και μια ευρύτερη διάκριση σε ανθρώπινα και μη ανθρώπινα θύματα, οδηγώντας στην δημιουργία δύο κλάδων των πράσινων εγκληματολογικών σπουδών, ενός που εστιάζει στους ανθρώπους (*enviro-green criminology*) και ενός που εστιάζει στην μη ανθρώπινη ζωή

---

⁷⁷ Κούση Μ, Περιβάλλον, Οικονομική Κρίση και Κινήματα στην Ελλάδα των Μνημονίων και των πολιτικών λιτότητας στο συλλογικό «Κοινωνικές Όψεις της κρίσης στην Ελλάδα»,σελ.205

και στο περιβάλλον και τα συστατικά του (*eco-green criminology*).Ακόμα, ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην έννοια της βλάβης (*harm*), όπως είδαμε και ανωτέρω.

Η εστίαση στην βλάβη και όχι στο έγκλημα, σύμφωνα με τους Hillyard και Toombs, έχει πολλά πλεονεκτήματα. Ο Hulsman υποστήριξε ότι το έγκλημα δεν έχει μία οντολογική πραγματικότητα και έτσι οι Ποινικοί Νόμοι αποτυγχάνουν να αντιληφθούν και να εκτιμήσουν τις πιο καταστροφικές και επίμονες μορφές βλάβης. Χρησιμοποιώντας την έννοια της βλάβης, μπορούμε να συμπεριλάβουμε και άλλες αμφιλεγόμενες δραστηριότητες που ενδεχομένως να οδηγούν σε περιβαλλοντικές καταστροφές και, όπως είδαμε και ανωτέρω, δεν είναι απαραίτητο ότι θα είναι και παράνομες υπό την στενή ερμηνεία και έννοια του νόμου. Η έννοια της κοινωνικής βλάβης, θέτει σε αμφισβήτηση τις υπό το ατομικό πρίσμα ερμηνευόμενες συλλήψεις του εγκληματικού φαινομένου⁷⁸ και διευρύνει την έννοια του περιβαλλοντικού θύματος, το οποίο μπορεί να είναι, είτε ο ίδιος ο άνθρωπος βλαπτόμενος από μία περιβαλλοντική καταστροφή, είτε το ίδιο, όπως είδαμε, το περιβάλλον αυτοτελώς.

Οι πράσινοι εγκληματολόγοι έχουν μελετήσει εκτεταμένα το θύμα των εγκλημάτων κατά του περιβάλλοντος και γενικότερα τη διάσταση του περιβαλλοντικού θύματος. Τονίζουν πως είναι σημαντικό να διαχωρίσουμε τα εγκλήματα των οποίων θύματα μπορεί να είμαστε όλοι εξ ίσου, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση της τρύπας του όζοντος, και τα εγκλήματα στα οποία παρουσιάζεται μία ανισότητα και μία διαφοροποίηση ως προς τη θυματοποίηση (*differential victimization*), καθώς, σε ορισμένες περιπτώσεις, παρουσιάζεται περισσότερο πιθανή η θυματοποίηση ορισμένων μειονοτικών ομάδων (όπως για παράδειγμα οι Ιθαγενείς στην Αμερική και την Αυστραλία).⁷⁹

Μία ακόμα διαφοροποίηση στην περιβαλλοντική θυματοποίηση έγκειται στον τρόπο με τον οποίο την αντιλαμβάνονται οι άμεσα θιγόμενοι, καθώς συχνά ενδέχεται να μην έχουν το απαραίτητο μορφωτικό υπόβαθρο ώστε να κατανοήσουν ότι θυματοποιούνται ή μπορεί και να τους ασκείται έντονη

---

⁷⁸ Hall, M. (2013). Victims of environmental harm: Rights, recognition and redress under national and international law. Routledge.

⁷⁹ White, R. (2013). Crimes against nature: Environmental criminology and ecological justice. Willan. Σελ.16

κοινωνική πίεση, η οποία παραπλανητικά τους δημιουργεί την εντύπωση πως η θέση τους είναι τέτοια ώστε να μην έχουν το περιθώριο να αποφύγουν το περιβαλλοντικό ρίσκο μίας δραστηριότητας.

Η περιβαλλοντική θυματοποίηση δημιουργεί μία σειρά προβλημάτων σε συγκριτική ανάλυση με την έννοια του θύματος στην παραδοσιακή εγκληματολογία. Ένα βασικό ζήτημα είναι κατ' αρχήν ότι στα περιβαλλοντικά εγκλήματα, τα θύματα, πολύ συχνά, δεν είναι μεμονωμένα άτομα αλλά ομάδες ατόμων με ενδεχομένως αντικρουόμενα συμφέροντα και διαφορετικές απαιτήσεις και κοσμοθεωρίες. (Skinnider, 2011). Τα περισσότερα συστήματα απονομής δικαιοσύνης έχουν σχεδιαστεί κατά κύριο λόγο για την αντιμετώπιση μεμονωμένων δραστών και θυμάτων. Επιπλέον, οι δράστες τέτοιου είδους περιβαλλοντικής θυματοποίησης, συχνά δεν είναι μεμονωμένα άτομα αλλά επιχειρήσεις ακόμα και κράτη ολόκληρα. Όπως έχει υποστηρίξει και ο Rob White, η περιβαλλοντική βλάβη πρέπει να γίνεται αντιληπτή σαν κάτι που εκφεύγει των ορίων του εκάστοτε νομικού πλαισίου και να δοθεί έμφαση στο ότι κάτι που είναι νόμιμο δεν συνεπάγεται κατά αναγκασία συνέχεια ότι δεν είναι επιβλαβές, καθώς σε πολλές περιπτώσεις νόμιμες δραστηριότητες είναι πιο επιζήμιες από τις παράνομες, ειδικά στις περιπτώσεις που κατ' επίφαση νομιμοποιούνται για την εξυπηρέτηση κρατικών -επιχειρησιακών συμφερόντων.⁸⁰ Στα εγκλήματα κατά του περιβάλλοντος δεν είναι τόσο ευδιάκριτο το τρίπτυχο δράστης, θύμα, εγκληματική πράξη.

2.β Ανάδειξη της θέσης του θύματος μέσω της τεχνολογικής εξέλιξης

Σημαντικό ρόλο παίζει και ο τρόπος με τον οποίο ένα κοινωνικό κίνημα προωθείται. Σε αυτό, σταθμός υπήρξε η διεθνοποίηση των κινημάτων από 19^ο αι και μετά. Ιδιαίτερα κατά τον 20^ο αι, η επέκταση των μέσων επικοινωνίας προσέφερε στα κοινωνικά κινήματα άνευ προηγουμένου ευκαιρίες για προβολή. Η χρήση, πλέον, μέσων όπως το ραδιόφωνο και η τηλεόραση και η γενικότερη ανάπτυξη του

---

⁸⁰ Beirne, P., & South, N. (Eds.). (2013). *Issues in green criminology*. Routledge.

τύπου σε διεθνές επίπεδο, οδήγησε σε μία έκρηξη στις εκστρατείες και στις μαζικές διεκδικήσεις.⁸¹ Πρέπει να επισημάνουμε βέβαια ότι η ενίσχυση της δημοσιότητας αυτής δεν συνεπαγόταν απαραίτητα την προάσπιση, πράγματι, των συμφερόντων των υποκειμένων των διεκδικήσεων των κινημάτων, όπως για παράδειγμα των θυμάτων στην περίπτωση μας. Μάλλον περιοριζόταν, όπως εξακολουθούμε να παρατηρούμε και σήμερα, τόσες δεκαετίες μετά, στην διάδοση υλικού που είχε ένα εμπορικό ενδιαφέρον. Καταναλωτικά μοτίβα και τρόποι ζωής που αποτελούσαν κάποτε προνόμιο μόνο των πλουσίων έγιναν προσβάσιμα σε όλους, δημιουργώντας ιδιαίτερες προβληματικές συνέπειες, ως προς τις προσδοκίες της μάζας των εν δυνάμει καταναλωτών. Αυτό είχε μία διττή μορφή. Από την μία, όπως υποστήριξε και ο Joshua Meyrowitz, το 1985⁸², η τηλεόραση και οι διαφημίσεις της υπενθύμιζαν διαρκώς στα νέα παιδιά όλα αυτά που στερούνται και από την άλλη, οδήγησε στο να γίνονται πλέον τα διάφορα προβλήματα και οι διακινδυνεύσεις αντιληπτά ως προβλήματα που αφορούν εν δυνάμει όλους (ρατσισμός, σεξισμός, βία, παιδική κακοποίηση κλπ) και όχι ως ήσσονος σημασίας ζητήματα που αφορούν μόνο συγκεκριμένες ομάδες θυμάτων σε συγκεκριμένες περιοχές ανά τον κόσμο. Η ορατότητα πλέον τέτοιων ζητημάτων δεν εξαρτάτο αποκλειστικά από την άμεση επαφή μαζί τους μέσω προσωπικών εμπειριών, αλλά στην ενημέρωση των ατόμων για ανάλογα συμβάντα, υπό το διαστρεβλωμένο πρίσμα, όπως είδαμε και παραπάνω, συχνά των μέσων μαζικής ενημέρωσης.⁸³ Η εξέλιξη της τεχνολογίας, η διάδοση της πληροφορίας και η διευκόλυνση στην μαζική κινητοποίηση των πολιτών ως απότοκο αυτών, είτε αρχικά μέσω της ενημέρωσης από την τηλεόραση και τον τύπο, είτε στην συνέχεια μέσω του Διαδικτύου, συνέβαλε σημαντικά τόσο στο να αντιληφθεί κάποιος τον εαυτό του ως θύμα ή ως ενδεχόμενο θύμα αλλά και στο να λάβει δράση για την προάσπιση των δικαιωμάτων του.

---

⁸¹ Tilly, C., & Wood, L. J. (2015). *Social Movements 1768-2012*. Routledge σελ..199

⁸² Garland, D. (2001). *The culture of control* (Vol. 367). Oxford: Oxford University Press.σ.86

⁸³ Στο ίδιο

2.γ Περιβαλλοντική Δικαιοσύνη και Θύμα

Ένας άλλος κλάδος που ασχολήθηκε με το περιβαλλοντικό θύμα είναι αυτός της Περιβαλλοντικής Δικαιοσύνης, θέτοντας στην κορυφή της ενασχόλησής του την άνιση κατανομή της ποιότητας στο περιβάλλον, εστιάζοντας το ενδιαφέρον του στο γιατί ορισμένες ομάδες με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά θυματοποιούνται περισσότερο από άλλες.⁸⁴ Οι Stratesky και Hogan (1998) προσπάθησαν στην έρευνά τους να κάνουν δύο πράγματα: πρώτον να αναλύσουν την τοποθέτηση εγκαταστάσεων διαχείρισης αποβλήτων σε μειονοτικές και φτωχές περιοχές και δεύτερον να αναλύσουν τις κοινωνικοπολιτικές διαδικασίες που διαμορφώνουν ρατσιστικά, εθνικά οικονομικά και δημογραφικά μοτίβα γύρω από τέτοιες περιοχές.

Ιδιαίτερα το κίνημα περιβαλλοντικής δικαιοσύνης, το οποίο αναδείχθηκε περί την δεκαετία του 1980, σχετίζεται άμεσα με το αντικείμενο της Εγκληματολογίας. Λαμβάνοντας υπόψη μας και το αμερικανικό παράδειγμα, βλέπουμε πως η σύγχρονη ομοσπονδιακή νομοθεσία για το περιβάλλον διήλθε μία τρομακτική άνθιση, μέσα σε μία δεκαετία, την περίοδο του 1970, περίοδο κατά την οποία το Κογκρέσο ψήφισε μία σειρά, γνωστών σήμερα, νομοθετικών πράξεων όπως: National Environmental Policy Act (NAPA), the Clean Air Act, the Endangered Species Act, the Clean Water Act κλπ.⁸⁵ Το κίνημα περιβαλλοντικής Δικαιοσύνης έχει επηρεάσει το Δίκαιο για την προστασία του Περιβάλλοντος και έχει ενισχύσει την θέση του περιβαλλοντικού θύματος ποικιλοτρόπως, κυρίως μέσω της δράσης των κινημάτων βάσης (*grassroots movements*) όπου ομάδες πολιτών αντιδρούν σε διάφορες τοπικές περιβαλλοντικές προκλήσεις, μέσω της ανάληψης πολιτικών ή νομικών πρωτοβουλιών. Με τις πιέσεις του Κινήματος Περιβαλλοντικής Δικαιοσύνης, πράγματι, ζητήματα περιβαλλοντικής δικαιοσύνης τέθηκαν στο προσκήνιο, ακόμα και στην σύγχρονη Αμερική, όπως για παράδειγμα κατά την πρώτη

---

⁸⁴ Παπανικολάου Ι.Πελαγία (2018). Το περιβαλλοντικό Θύμα, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα σελ.145

⁸⁵ Kaswan, A. (2013). Environmental Justice and Environmental Law. *Fordham Environmental Law Review*, 24(2), 149-179, σελ.148

προεδρία του Obama, όπου η Διοικητής της EPA, Lisa Jackson, είχε θέσει τέτοια ζητήματα ως πρωταρχικούς σκοπούς της πολιτικής ατζέντας.⁸⁶

Ωστόσο, η επίδραση που είχε το εν λόγω κίνημα στο δίκαιο του Περιβάλλοντος ήταν ουσιώδης, αφενός, αλλά ιδιαίτερα περιορισμένη αφετέρου. Αυτό εξηγείται τόσο από την έλλειψη ισχύος, πόρων και οργανωτικής ικανότητας αυτών των περιβαλλοντικών ομάδων πολιτών, συγκριτικά με τη δύναμη που κατείχε η βιομηχανία αλλά και οι παραδοσιακές περιβαλλοντικές ομάδες. Ο βασικός λόγος της περιορισμένης επίδρασής του εντοπίζεται κυρίως στην εναντίωση των αρχών που πρέσβευε με αυτές του παραδοσιακού περιβαλλοντικού δικαίου και δη με τις αρχές που έθεταν ως πρώτο ζητούμενο την ανάπτυξη και διατήρηση της εύρυθμης λειτουργίας της αγοράς.⁸⁷

Το εν λόγω κίνημα, χωρίς να παραγνωρίζει την συμβολή του περιβαλλοντικού κινήματος αλλά και της ήδη υπάρχουσας περιβαλλοντικής νομοθεσίας, η οποία αδιαμφισβήτητα βελτίωσε κατά πολύ τις συνθήκες ζωής και προστασίας του περιβάλλοντος, έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στη θέση των θυμάτων των περιβαλλοντικών καταστροφών. Επεδίωξε μία διεύρυνση ώστε να λαμβάνονται υπόψη και τα λιγότερο ευνοούμενα κομμάτια του πληθυσμού, οι πιο υποβαθμισμένες δηλαδή περιοχές και κοινότητες, μέσω της συμμετοχής των πολιτών σε ένα δημοκρατικό και ενισχυτικό για τις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες πλαίσιο. Ενίσχυσε λοιπόν το περιβαλλοντικό κίνημα, τονίζοντας την αλληλόδραση των πολιτικών κοινωνικών και περιβαλλοντικών συνθηκών, θεωρώντας ότι αυτή η οπτική θα αποτελέσει και ένα μέσο καταπολέμησης των κριτικών που δέχθηκε το παραδοσιακό περιβαλλοντικό κίνημα μέσα στα χρόνια, ως ένα κίνημα περιορισμένο και τεχνοκρατικό που επιλέγει να αναδείξει μεμονωμένα ζητήματα και να προτείνει συγκεκριμένες λύσεις, όπως είδαμε και ανωτέρω⁸⁸. Αντίστοιχες θέσεις παρουσιάζει και το κίνημα της αειφόρου ή βιώσιμης ανάπτυξης (*sustainability movement*).

---

⁸⁶ Kaswan, A. (2013). Environmental Justice and Environmental Law. *Fordham Environmental Law Review*, 24(2), 149-179, σελ.154

⁸⁷ Στο ίδιο σελ.158

⁸⁸ Kaswan, A. (2013). Environmental Justice and Environmental Law. *Fordham Environmental Law Review*, 24(2), 149-179, σελ.162,169

Σε κάθε περίπτωση, η μελέτη της περιβαλλοντικής Δικαιοσύνης, από εγκληματολογική σκοπιά, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και χρήζει προσεκτικής και ενδελεχούς διερεύνησης. Οι εγκληματολόγοι έχουν, εδώ και αρκετά έτη, ασχοληθεί με την ύπαρξη του δίπολου Δικαιοσύνη-Αδικία στα πλαίσια του Συστήματος Απονομής της Ποινικής Δικαιοσύνης, ειδικά σε ότι αφορά την εφαρμογή του ποινικού νόμου. Ειδικά η μελέτη όμως της περιβαλλοντικής Δικαιοσύνης, από τη σκοπιά της Εγκληματολογίας, παρουσιάζει ενδιαφέρον για τους ακόλουθους λόγους: Καταρχάς, μία βασική ασχολία της Εγκληματολογίας είναι η μελέτη της Διαδικασίας απονομής της Δικαιοσύνης και κατά πόσο η απονομή αυτή επιτυγχάνεται με δίκαιο τρόπο (*fair*).

Εύλογο ερώτημα συνιστά το γιατί θα έπρεπε ένας εγκληματολόγος να μελετήσει την Περιβαλλοντική Δικαιοσύνη. Η έρευνα για το οργανωμένο έγκλημα δεν εξετάζει μόνο το κατά πόσο μία πράξη είναι παράνομη αλλά και το κατά πόσο είναι κοινωνικά επιβλαβής, συμπεριλαμβάνοντας και έρευνες που σχετίζονται με την πρόκληση από τις επιχειρήσεις περιβαλλοντικών αδικιών.⁸⁹ Από το 1900 κιόλας είχε ασκηθεί έντονη κριτική στην Εγκληματολογία, ως προς την στενή οπτική υπό την οποία διερευνά το έγκλημα, η οποία καθορίζεται κυρίως από το ποινικό Δίκαιο και το Σύστημα Ποινικής Δικαιοσύνης γενικότερα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιου είδους κριτικής αποτέλεσε ο Sutherland, ο οποίος πρότεινε να επεκταθεί το πεδίο της Εγκληματολογίας και στα αδικήματα λευκού κολάρου και στα εγκλήματα που διεπράττοντο από επιχειρήσεις τις δεκαετίες του 1930 και 1940. Ο Sutherland επεσήμανε ότι συχνά το Ποινικό Δίκαιο κατασκευάζεται με τέτοιο τρόπο ώστε να εστιάζει το ενδιαφέρον του στους αδύναμους κοινωνικά πολίτες, με αποτέλεσμα οι περισσότεροι έγκλειστοι στα σωφρονιστικά ιδρύματα να είναι πολίτες χαμηλού εισοδήματος, ενώ πολίτες των ανώτερων τάξεων, αν και διέπρατταν εγκληματικές ενέργειες, οι πράξεις τους αυτές δεν ορίζονταν ως τέτοιες από το Ποινικό Δίκαιο, ενώ

---

⁸⁹ Kaswan, A. (2013). Environmental Justice and Environmental Law. *Fordham Environmental Law Review*, 24(2), 149-179, σελ.1

ρυθμίζονταν με πιο ήπιους μη ποινικούς ρυθμιστικούς μηχανισμούς, όπως το Αστικό ή το Διοικητικό Δίκαιο.

Διαπιστώνουμε, επομένως, βάσει των παραπάνω, ότι το ζήτημα της θυματοποίησης στα περιβαλλοντικά εγκλήματα έχει πολλές κοινωνικές πτυχές και σχετίζεται άμεσα με μία σειρά κοινωνικών χαρακτηριστικών των θυμάτων ή εν δυνάμει θυμάτων, κάτι που αναδεικνύει την σημαντικότητα του ρόλου των κοινωνικών κινημάτων.

Τέλος, όσον αφορά στην περίπτωση της Ελλάδας, διαπιστώνουμε ότι παρά την ύπαρξη νομοθεσίας και αντίστοιχων εργαλείων προστασίας των θυμάτων περιβαλλοντικών εγκλημάτων, δεν θα καταλήγαμε στο ότι το περιβαλλοντικό κίνημα διευκόλυνε ιδιαίτερα το θύμα να αποκατασταθεί. Συχνά στα εγκλήματα του περιβάλλοντος μπορεί ο εντοπισμός των θυμάτων να είναι αδύνατος αλλά και τα ίδια τα θύματα όταν εμπλέκονται με κρατικά ή επιχειρησιακά συμφέροντα είναι ενδεχόμενο να αποφεύγουν να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους. Το περιβαλλοντικό κίνημα, μη έχοντας καταφέρει, σε μεγάλο βαθμό, να αποτινάξει τον πολιτικό του χαρακτήρα, δεν συνέβαλε ιδιαίτερα στην δημιουργία μιας τέτοιας δικλείδας ασφαλείας για τα θύματα.

Το οικολογικό περιβαλλοντικό κίνημα, ωστόσο, έχει ασκήσει σημαντική πίεση, τις τελευταίες δεκαετίες και έχει επιτύχει σημαντικές νομοθετικές ρυθμίσεις, ενισχύοντας την θέση του θύματος και παρέχοντας του νομικά εργαλεία (όπως είδαμε και ανωτέρω Συνθήκη Μόντρεαλ, Βαρκελώνης Αρχους). Μέσω των διαδικασιών διαβούλευσης, για τη συμμετοχή στις οποίες τόσο τα περιβαλλοντικά κινήματα ευρύτερα, όσο και οι ΜΚΟ, πιέζουν συστηματικά και διεκδικούν τη συμμετοχή τους, αν και απειλούνται αυτές το τελευταίο διάστημα, έχει δοθεί πάτημα στα θύματα περιβαλλοντικών εγκλημάτων - ή στα εν δυνάμει θύματα - να έχουν καθοριστική συμμετοχή στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ

ΠΡΟΛΗΨΗ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ

3.α Κοινωνικά Κινήματα, Δίκαιο και Κοινωνία

Η έννοια της κοινωνικής αλλαγής βρίσκεται στην καρδιά και είναι άμεσα συνδεδεμένη με την έννοια των κοινωνικών κινήματων. Ως προς την αλληλεπίδραση των κοινωνικών κινήματων, της κοινωνίας και των νόμων υπάρχουν δύο οπτικές. Η πιο συμβατική οπτική αναγνωρίζει πως στα πλαίσια των κοινωνικών κινήματων, οι μεταρρυθμιστές των νόμων αντιλαμβάνονται τον νόμο ως ένα μέσο επίτευξης της κοινωνικής αυτής αλλαγής. Από την μία οι Οργανισμοί των Κοινωνικών Κινήματων επιδιώκουν νομοθετικές μεταρρυθμίσεις και κατά συνέπεια οι μεταρρυθμίσεις αυτές οδηγούν σε μεταβολές στην κοινωνική δομή και στην κοινωνία γενικότερα. Μεγάλο μέρος της έρευνας και της βιβλιογραφίας ακολουθεί αυτή την γραμμική προσέγγιση, καθότι έτσι είναι πιο εύκολο να αναλυθούν οι συνέπειες των, προκληθεισών από την δράση των κοινωνικών κινήματων, νομικών μεταρρυθμίσεων, παραβλέποντας ωστόσο ότι η αλληλεπίδραση μεταξύ των τριών αυτών εννοιών είναι πολύ πιο σύνθετη και πολυεπίπεδη.

Κατ' αρχήν, τα κοινωνικά κινήματα δεν χρησιμοποιούν μόνο τις νομοθετικές μεταρρυθμίσεις για να επιτύχουν τους στόχους τους, αλλά και άλλα πολυάριθμα μέσα, είτε επιδιώκοντας την μεταβολή της κοινής γνώμης, είτε κινητοποιώντας ψηφοφόρους, είτε δημιουργώντας νέες, εναλλακτικές μορφές συμπεριφοράς, τρόποι οι οποίοι συχνά επιφέρουν από μόνοι τους την κοινωνική αλλαγή, χωρίς να απαιτείται η μεσολάβηση του νόμου. Ακόμα, αλλαγές στο αξιακό σύστημα μίας κοινωνίας, αλλά και στην κοινή γνώμη, μπορούν να επηρεάσουν μία νομοθετική μεταρρύθμιση, ενισχύοντας, για παράδειγμα, την ενσωμάτωση και εφαρμογή μίας νέα νομοθετικής ρύθμισης. Τέλος, οι ίδιες οι νομοθετικές

μεταρρυθμίσεις μπορεί να έχουν επίδραση στην κοινή γνώμη, με τις δράσεις των Δικαστηρίων ή άλλων νομικών Θεσμών να νομιμοποιούν τις διεκδικήσεις των κοινωνικών κινημάτων.⁹⁰

Βλέπουμε λοιπόν, βάσει των ως άνω, ότι η σχέση νόμου-κοινωνίας και κοινωνικών κινημάτων είναι αμφίδρομη. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της αλληλεπίδρασης είναι και το περιβαλλοντικό κίνημα, το οποίο αποτελεί και το βασικό κίνημα ενασχόλησης της παρούσας εργασίας.

3.β Η σημασία της πρόληψης στα εγκλήματα κατά του περιβάλλοντος

Ειδικά στη περίπτωση των εγκλημάτων κατά του περιβάλλοντος, μια αντεγκληματική πολιτική βασιζόμενη στην *πρόληψη*, είναι όχι απλά ενδεικνυόμενη αλλά αναγκαία. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι να ληφθούν υπόψη οι αρχές της *πρόληψης και της προφύλαξης* αλλά και οι τεχνικές για την πρόληψη του εγκλήματος που χρησιμοποιεί η Παραδοσιακή Εγκληματολογία.⁹¹ Σύμφωνα με το άρθρο 174 παρ. 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, η πολιτική της Ένωσης για το περιβάλλον «πρέπει να βασίζεται στην αρχή της προφύλαξης και στην αρχή της διενέργειας πράξεων πρόληψης». Αν και οι δύο αυτές έννοιες συχνά χρησιμοποιούνται ως συνώνυμες, στην πραγματικότητα διαφέρουν. Η μεν αρχή της πρόληψης εισήχθη στη Συνθήκη της Ε.Ε. με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη του 1987 και αποτέλεσε το κεντρικό θέμα του Τρίτου Περιβαλλοντικού Προγράμματος Δράσης. Αναφέρεται στην ανάγκη δράσης για την προστασία του περιβάλλοντος σε ένα πρώιμο στάδιο και προβλέπει τη λήψη μέτρων για την αποφυγή βλάβης. Μία ενδεδειγμένη περιβαλλοντική πολιτική επομένως συνιστάται στην πρόληψη της περιβαλλοντικής βλάβης, παρά στην προσπάθεια να αντιμετωπιστούν και να διαχειριστούν οι επιπτώσεις αυτής.

---

⁹⁰ Coglianesse, C. (2001). Social movements, law, and society: The institutionalization of the environmental movement. *University of Pennsylvania Law Review*, 150(1), 85-118.σελ 85-86

⁹¹ White, R. (2013).Crimes against nature: Environmental criminology and ecological justice. Willan.

Από την άλλη πλευρά, η αρχή της προφύλαξης, εμφανίστηκε στη Διακήρυξη του Ρίο του 1992 ως αρχή 15, σύμφωνα με την οποία «...προκειμένου να προστατευθεί το περιβάλλον, η προληπτική προσέγγιση πρέπει να εφαρμόζεται ευρέως από τα Κράτη, σύμφωνα με τις δυνατότητές τους. Όπου επαπειλούνται σοβαρές ή ανεπανόρθωτες βλάβες, η έλλειψη επιστημονικής βεβαιότητας δεν πρέπει να αποτελεί λόγο ματαίωσης αποδοτικών, συγκριτικά με το κόστος τους, μέτρων για να προληφθεί η περιβαλλοντική υποβάθμιση.» Η αρχή της προφύλαξης εισήχθη στη Συνθήκη της Ε.Ε. με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ το 1993. Ενισχύει στον μέγιστο βαθμό την περιβαλλοντική προστασία, στοχεύοντας στην αποφυγή ενδεχόμενων κινδύνων, και δικαιολογεί την ανάληψη δράσης για την πρόληψη βλάβης, ακόμη και στην περίπτωση που ο κίνδυνος ή η έκταση της δεν είναι βέβαια και δεν προκύπτουν ξεκάθαρα και χωρίς περιθώριο αμφισβήτησης, βάσει των επιστημονικών πηγών. Απαιτείται βέβαια η επιστημονική αξιολόγηση του εκάστοτε κινδύνου και, σε καμία περίπτωση, δεν προωθείται η αλόγιστη αποχή από δραστηριότητες και η παρεμπόδιση τεχνολογικής και επιστημονικής προόδου. Η επιτροπή διασαφηνίζει ότι μπορούμε να επικαλούμαστε την αρχή της προφύλαξης μόνο όταν τα ενδεχομένως επικίνδυνα αποτελέσματα ενός φαινομένου, ενός προϊόντος ή μιας διεργασίας έχουν προσδιοριστεί μέσω επιστημονικής αξιολόγησης.⁹²

Πράγματι, λοιπόν, η Ευρωπαϊκή Ένωση προσανατολίζεται στον τομέα του περιβάλλοντος προς μια ολοκληρωμένη και προληπτική προσέγγιση, στην οποία λαμβάνονται υπόψη οι δραστηριότητες του ανθρώπου και οι συνολικές επιπτώσεις τους επί του περιβάλλοντος.

---

⁹²Kraemer Ludwig, (2000) E.C. Environmental Law, 4th edition, 2000, Sweet & Maxwell, σελ. 17/Σιούτη Γλυκερία (2010) Η εξέλιξη στο ευρωπαϊκό δίκαιο περιβάλλοντος στους τομείς της περιβαλλοντικής προστασίας και της περιβαλλοντικής πληροφόρησης, Νόμος και Φύση (Ιανουάριος 2010)

3.γ Η συμβολή των κοινωνικών κινήματων στην διαμόρφωση πολιτικών πρόληψης των

εγκλημάτων κατά του περιβάλλοντος

Σύμφωνα με την Β. Αρτινοπούλου , βάσει των ερευνών, μπορούμε να υποθέσουμε ότι τα κοινωνικά κινήματα παίζουν, να μεν ρόλο στη διαμόρφωση της πολιτικής και κοινωνικής πραγματικότητας, ωστόσο δεν οδηγούν άμεσα και από μόνα τους στην διαμόρφωση της πολιτικής. Είναι βέβαια δυσχερές, ούτως ή άλλως, το να μπορέσουμε να εντοπίσουμε με ακρίβεια την αιτιότητα και να ανασυνθέσουμε τους παράγοντες και τον τρόπο με τον οποίο αυτοί οδήγησαν στην χάραξη τελικά μίας συγκεκριμένης δημόσιας πολιτικής. Δύο βοηθητικοί παράγοντες τους οποίους εντοπίζουμε στο έργο των κοινωνικών κινήματων, είναι η *κοινή γνώμη* και οι *πολιτικές συμμαχίες*.⁹³ Επικουρούμενα από αυτά τα μέσα, τα κοινωνικά κινήματα επιδιώκουν την πλήρωση των σκοπών τους. Άρα η επίδραση των κοινωνικών κινήματων είναι έμμεση στην διαμόρφωση δημόσιας πολιτικής καθώς κινητοποιούν, στη συνέχεια οι απόψεις τους υιοθετούνται από την κοινή γνώμη ή τις πολιτικές συμμαχίες και μετά αυτά ασκούν πίεση.

Σύμφωνα με την Β.Αρτινοπούλου «Οι *Guignè* και *Passy* πρότειναν ένα αλληλεπιδραστικό μοντέλο των αποτελεσμάτων των κοινωνικών κινήματων, σύμφωνα με το οποίο τα κινήματα εκφράζουν σαφώς τις προτιμήσεις του κοινού, οι οποίες με τη σειρά τους επηρεάζουν τις δημόσιες πολιτικές, ενώ ταυτόχρονα οι πολιτικές συμμαχίες διαμορφώνουν τις ευκαιρίες στις θεσμικές αρένες».⁹⁴ Επίσης, δεν είναι, όπως είναι λογικό, όλοι οι στόχοι των κοινωνικών κινήματων επιδιώξιμοι στο ίδιο μέτρο και με την ίδια ευκολία. Για παράδειγμα, ζητήματα εσωτερικής πολιτικής είναι ευκολότερο να επιτευχθούν από ότι ζητήματα εξωτερικής πολιτικής, στα οποία παρεμβάλλονται περισσότεροι παράγοντες κατά τη διαμόρφωσή τους. Το οικολογικό κίνημα, για παράδειγμα, επειδή ακριβώς στοχεύει στην εσωτερική

---

⁹³ Kraemer Ludwig, (2000) E.C. Environmental Law, 4th edition, 2000, Sweet & Maxwell, σελ. 17/Σιούτη Γλυκερία (2010) Η εξέλιξη στο ευρωπαϊκό δίκαιο περιβάλλοντος στους τομείς της περιβαλλοντικής προστασίας και της περιβαλλοντικής πληροφόρησης, Νόμος και Φύση (Ιανουάριος 2010), σελ 19

⁹⁴ Στο ίδιο, σελ.23

πολιτική, είναι πιο πιθανό να επηρεάσει τελικά την δημόσια πολιτική, συγκριτικά με άλλα κινήματα, τα οποία στοχεύουν στην διαμόρφωση περισσότερο αποκρυσταλλωμένων και δυσμετάβλητων τομέων της δημόσιας πολιτικής.⁹⁵ Όπως υποστηρίζει ο Ι. Φαρσεδάκης, η μελέτη της δράσης των διαφόρων κοινωνικών κινήματων θέτει στο ορθό πλαίσιο τη μελέτη του συνόλου του εγκληματικού φαινομένου και αναδεικνύει τη σχέση του με την πολιτική.⁹⁶

Η Ε. Καλιντζάκη διαπιστώνει ότι είθισται, στην πράξη, η αντεγκληματική πολιτική να προηγείται της επιστήμης και μάλιστα, τις περισσότερες φορές, η πρώτη να δέχεται την συμβολή και τις κατευθύνσεις της δεύτερης μόνο ευκαιριακά. Ακόμα, και στην περίπτωση της προστασίας του περιβάλλοντος, παρά τις θεωρητικές προσεγγίσεις, καταλήγει, στην διαμόρφωση πολιτικών, να επικρατεί η κυρίαρχη αντίληψη, οδηγώντας έτσι στην χάραξη αποσπασματικών περιβαλλοντικών πολιτικών που διαπνέονται από τα ειδικά χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης κάθε φορά κοινωνίας και από τα συγκεκριμένα αντικρουόμενα συμφέροντα που την διαπνέουν.⁹⁷ Η Ε. Καλιντζάκη παρατηρεί ότι ιδιαίτερα στον ελληνικό χώρο, το περιβαλλοντικό αγαθό έχει υποστεί σημαντική κατάπτωση ενώ διαμορφώνονται περιβαλλοντικές πολιτικές που χαρακτηρίζονται από μία αποσπασματική προστασία του περιβάλλοντος σε διαφορετικούς νόμους που σε συνδυασμό και με την “διοικητικοποίησή” του, η αντεγκληματική πολιτική εξαρτάται, σε μεγάλο βαθμό, από την φιλοπεριβαλλοντική -ή μη- πολιτική που διέπει τις εμπλεκόμενες διοικητικές αρχές.⁹⁸

Τα κοινωνικά κινήματα, όπως είδαμε και πιο πάνω, αποτελούν μέσο και έναυσμα για αλλαγή των κοινωνικών δομών μέσω της διεκδίκησης των αιτημάτων των μελών τους και της επακολουθείσας πίεσης που ασκούν στους φορείς εξουσίας και όχι μόνο. Η δύναμή τους αυτή αποτελεί και την συμβολή τους

---

⁹⁵ Αρτινοπούλου Β. Εγκληματολογικές όψεις των νέων κοινωνικών κινήματων στο Νέα κοινωνικά κινήματα.

Εγκληματολογική προσέγγιση, Τετράδια Εγκληματολογίας 2 ,Αρτινοπούλου Β.,(Επιμ) (2000), Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.12

⁹⁶ Αρτινοπούλου, Β., & Μαγγανάς, Α. (1996). Θυματολογία και όψεις θυματοποίησης. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ.9

⁹⁷ Καλιντζάκη, Ε. (2004). Εγκληματολογικές όψεις των προσβολών του περιβάλλοντος: περιβάλλον ως αξία και (απ) εγκληματοποίηση:(στο πλαίσιο της αντεγκληματικής πολιτικής για την προστασία του) σελ.235

⁹⁸ Στο ίδιο, σελ.236

στην διαμόρφωση πολιτικών γενικότερα, αλλά και σχετικών με την πρόληψη και καταπολέμηση του εγκλήματος, ειδικότερα.

Σύμφωνα με τον Tilly, ανάλογα με το ιστορικό πλαίσιο και την ιστορική εξέλιξη, οι μορφές, τα μέλη και οι διεκδικήσεις των κοινωνικών κινημάτων ποικίλλουν ⁹⁹, τόσο ανάλογα με το πολιτικό περιβάλλον, με τις αλληλεπιδράσεις που συντελούνται στην πορεία ενός κοινωνικού κινήματος (πχ σχέση με αρχές αστυνομία με διαδηλωτές κλπ), όσο και λόγω διαδανεισμού και αλληλεπιδράσεων εσωτερικά μεταξύ των συμμετεχόντων, αλλά και εξωτερικά, ανάμεσα δηλαδή σε διαφορετικά κινήματα αλλά και στην σχέση τους με τις αρχές στις οποίες απευθύνονται οι διεκδικήσεις τους.

Τα κοινωνικά κινήματα ανά τον κόσμο, χρησιμοποιώντας μία σειρά στρατηγικών διαμαρτυρίας, συνέβαλαν στο να επέλθουν τεράστιες κοινωνικές αλλαγές, επηρεάζοντας τόσο τις υπάρχουσες πολιτιστικές συμβάσεις, όπως τις γνωρίζαμε ως τότε, όσο και την κοινή γνώμη και τις κυβερνητικές πολιτικές. Από τις σουφραζέτες στην Βρετανία κατά τις αρχές του 20^{ου} αι, μέχρι τους ακτιβιστές κατά το 1950 και 1960 στην Αμερική, για την διεκδίκηση ίσων δικαιωμάτων για τους Αφροαμερικανούς, τις διαμαρτυρίες για τα δικαιώματα των ομοφυλόφιλων στον Καναδά το '60 και το '70, μέχρι και τα τέλη του 1990 και τις διαδηλώσεις στην Αμερική, καθώς και την εξάπλωση του κινήματος για παγκόσμια δικαιοσύνη που άγγιξε τις πτυχές πολλών διαφορετικών κοινωνικών κινημάτων ταυτόχρονα, σε διεθνές πλέον επίπεδο, παρατηρούμε την ανάγκη των ατόμων και την έκφραση αυτής να συνδεθούν με άλλους και, μέσω συλλογικών προσπαθειών, να επιτύχουν την επιδιωκόμενη κοινωνική αλλαγή, διεκδικώντας δικαιοσύνη για όλους και πιέζοντας, με κάθε μέσο, τις αρχές να εισακούσουν τα αιτήματά τους και να ανταποκριθούν σε αυτά.¹⁰⁰

---

⁹⁹ Tilly, C., & Wood, L. J. (2015). *Social Movements 1768-2012*. Routledge σελ.43

¹⁰⁰ Staggenborg, S. (2015). *Social movements*. Oxford University Press, USA. σ.1-2

Κατά το πέρασμα των χρόνων, όλο και περισσότερες κοινωνικές ομάδες έχουν συσπειρωθεί μέσω κοινωνικών κινημάτων με ποικίλους στόχους, όπως η προστασία του περιβάλλοντος, η εναντίωση σε πολέμους, η διεκδίκηση δικαιωμάτων για τους ομοφυλόφιλους, τις γυναίκες, τους εργάτες τους ηλικιωμένους πολίτες και, γενικότερα, ομάδες ευρισκόμενες σε δυσχερή θέση. Και οι Πράσινοι Εγκληματολόγοι έχουν σημειώσει τον σημαντικό ρόλο των κοινωνικών κινημάτων στην προστασία του περιβάλλοντος και στην διαμόρφωση αντεγκληματικής πολιτικής και πρόληψης του περιβαλλοντικού εγκλήματος. Όπως υποστηρίζει ο White, και βάσει της προσέγγισης της κοινωνικής βλάβης, συχνά στην πράξη είναι δύσκολο, στα εγκλήματα κατά του περιβάλλοντος, να διαχωρίσουμε το νόμιμο από το παράνομο, ενώ όταν υπάρχει δίλημμα ανάμεσα σε δραστηριότητες που επιφέρουν οικονομικό κέρδος ή στην προστασία του περιβάλλοντος, συχνά υπάρχει μία τάση να μην εγκληματοποιούνται τέτοιου είδους παραβάσεις. Έτσι εναπόκειται, σε μεγάλο βαθμό, στα κοινωνικά κινήματα να αμφισβητήσουν τις πολιτικές διαδικασίες με τις οποίες μία πράξη χρίζεται ως νόμιμη ή παράνομη.¹⁰¹

Τα κοινωνικά κινήματα έχουν συμβάλει ιδιαίτερα σημαντικά στην ανάδειξη της αξίας του Περιβάλλοντος και, ως εκ τούτου, στην πίεση για την διαμόρφωση πολιτικών προφύλαξης του. Τόσο, για παράδειγμα, ο οικοφεμινισμός από τα μέσα του 1970, ανέδειξε το ζήτημα των δυσανάλογων επιπτώσεων της περιβαλλοντικής υποβάθμισης στο γυναικείο πληθυσμό, σε σχέση με τον αντρικό. Επίσης το κίνημα του περιβαλλοντικού ρατσισμού, έχει αναδείξει την δυσανάλογη περιβαλλοντική βλάβη που υφίστανται ορισμένες κοινωνικές ομάδες, ενώ και το κόκκινο-πράσινο κίνημα έχει δώσει έμφαση στον άνισο τρόπο με τον οποίο είναι, περισσότερο πιθανό, να αποτελούν θύματα μίας περιβαλλοντικής βλάβης οι φτωχοί και κοινωνικά αποκλεισμένοι πληθυσμοί.¹⁰²

Ωστόσο, μία σημαντική παράμετρος, ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα από κοινωνιολογικής απόψεως, αποτελεί το πώς καθίσταται δυνατό να επιτευχθεί η απαιτούμενη συνοχή που θα επιφέρει πράγματι την

---

¹⁰¹ White, R. (2013).Crimes against nature: Environmental criminology and ecological justice. Willan. σελ.96

¹⁰² Hall, M. (2013).Victims of environmental harm: Rights, recognition and redress under national and international law. Routledge. Σελ.5

επιθυμητή πολιτική και κοινωνική αλλαγή σε ομάδες που αποτελούνται από τόσο διαφορετικά, μεταξύ τους άτομα, με τελείως διαφορετικές προσλαμβάνουσες και ιδεολογίες. Όπως είδαμε και ανωτέρω, στην περίπτωση των εγκλημάτων κατά του περιβάλλοντος, χαρακτηριστικά όπως το φύλο, η εθνικότητα και γενικότερα το ανήκειν σε μη ευπαθείς κοινωνικές ομάδες, παίζουν σημαντικό ρόλο στο να θυματοποιηθεί ένα άτομο. Έτσι προκύπτουν διάφορα ερωτήματα που χρίζουν διερεύνησης, όπως το ιστορικό και κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο, για παράδειγμα, κατά το οποίο ένα κοινωνικό κίνημα δημιουργείται και ανθίζει ή αντίστοιχα αποδυναμώνεται, το γιατί και με ποιο τρόπο ένα κίνημα προσελκύει κάποια υποστήριξη και το πως καταφέρνει να διατηρήσει, μέσα στα χρόνια, την υποστήριξη αυτή, τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνει μια συγκεκριμένη στρατηγική και ακολουθεί ορισμένες τακτικές ώστε να παρουσιάσει τα αιτήματά του με τον κατάλληλο τρόπο και μέσω της δημιουργίας κατάλληλων οργάνων και οργανισμών και το κατά πόσο τελικά και για ποιο λόγο κάποια κινήματα επιτυγχάνουν τους στόχους τους, ενώ άλλα όχι.¹⁰³

Ο Herbert Blumer προσπαθώντας να απαντήσει το ως άνω ερώτημα, υποστήριξε ότι απαραίτητο στοιχείο για να επιτύχει ένα κοινωνικό κίνημα τον στόχο του αλλά και για να εξασφαλίσει πρωτίστως ακόμα και την ύπαρξή του, είναι η ανάπτυξη στα μέλη, μίας αίσθησης αναγνώρισης και ταύτισης, η απόκτηση δηλαδή μίας ταυτότητας ανάμεσά στα μέλη στο πλαίσιο του κινήματος, ενός *esprit de corps*. Κρίσιμο είναι επομένως το κατά πόσο ένα άτομο αναγνωρίζει τον εαυτό του ως μέλος του κινήματος. Για να επιτευχθεί αυτό, το κίνημα πρέπει να διατηρεί μια σαφή πειθαρχία εντός του αλλά και να δημιουργεί τα πλαίσια εντός των οποίων το μέλος μπορεί να λάβει δράση με ενεργητικό τρόπο.¹⁰⁴ Βλέπουμε, επομένως, ότι είναι πολλοί και διαφορετικοί οι λόγοι που ένα κίνημα επιτυγχάνει ή όχι, την συνδιαμόρφωση προστατευτικών για το περιβάλλον πολιτικών.

---

¹⁰³ Staggenborg, S. (2015). *Social movements*. Oxford University Press, USA. σ.2

¹⁰⁴ Evans, R. R. (1973). *Social movements: a reader and source book*. Rand McNally College Pub. Co.,σ.37

3.δ Η συμμετοχή του ατόμου στην προστασία του περιβάλλοντος

Ιδιαίτερα στην περίπτωση των εγκλημάτων κατά του περιβάλλοντος, που όπως είδαμε και ανωτέρω, πλήττουν το κάθε άτομο τόσο ξεχωριστά ως μέρος και του φυσικού συνόλου, κρίνεται αναγκαία η *συμμετοχή* του τόσο ατομικά όσο και μέσω κοινωνικών κινημάτων, αλλά και άλλων μορφών συλλογικής δράσης. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι κάτι τέτοιο να καταστεί εφικτό και σε τοπικό επίπεδο, καθώς η πρώτη συνέπεια που άμεσα εκδηλώνεται στον άνθρωπο αλλά και γίνεται πρωτίστως αντιληπτή και δυσβάσταχτη, είναι αυτή που πλήττει το οικείο σε αυτό περιβάλλον. Έτσι, η πρόληψη και αντιμετώπισή των εγκλημάτων κατά του περιβάλλοντος, σε *τοπικό επίπεδο*, είναι ιδιαίτερα σημαντική. Το τοπικό στοιχείο διαδραματίζει ιδιαίτερο ρόλο στην κινητοποίηση για την προστασία του περιβάλλοντος και στην συλλογική δράση για την υπεράσπισή του, καθώς υπάρχει ένας συγκερασμός της σύνδεσης του ατόμου με τις ρίζες του και την κληρονομία, με την οποία αυτές το τροφοδοτούν, πολιτιστική και περιβαλλοντική, και των αρχών που διέπει ο σύγχρονος περιβαλλοντισμός, με αποτέλεσμα να αναδεικνύεται μια ευρύτερη ανάγκη προστασίας της ανθρωπότητας, η οποία ξεκινά από το τοπικό και σιγά σιγά εξαπλώνεται στο παγκόσμιο. Δύσκολα θα αναμέναμε από έναν πολίτη να ενδιαφερθεί να συμμετέχει στις διαβουλεύσεις για την κλιματική αλλαγή, για παράδειγμα, αν πρώτα δεν έχει κινητοποιηθεί για την καταπολέμηση των περιβαλλοντικών καταστροφών που συμβαίνουν δίπλα του, τα αποτελέσματα των οποίων του είναι ήδη πλήρως ορατά σε μεγάλο βαθμό.¹⁰⁵ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν και περιπτώσεις όπως τα κινήματα κατά των εξορύξεων, στις Σκουριές για παράδειγμα, ή στις περιπτώσεις των ΧΥΤΑ. Βλέπουμε ότι η ανάγκη διαφύλαξης του τόπου στον οποίο το άτομο ζει και δραστηριοποιείται, και το οποίο αποτελεί το έναυσμα για την δραστηριοποίησή του, αναδεικνύει την ανάγκη προστασίας του περιβάλλοντος ευρύτερα.

Γίνεται αντιληπτό ότι η συμμετοχή ενός ατόμου δεν είναι πάντα ευκόλως ερμηνεύσιμη περίπτωση. Μέσα από την εμπειρική ανάλυση και μελέτη μπορούμε να αντιληφθούμε γιατί μία ομάδα

---

¹⁰⁵ Melucci, A. (1996). *Challenging codes: Collective action in the information age*. Cambridge University Press, σελ. 151

ατόμων επιλέγει σε μία συγκεκριμένη χρονική στιγμή να αντιταχθεί στο υπάρχον σύστημα και να εμπλακεί σε περιβαλλοντικές, για παράδειγμα, κινητοποιήσεις, καθώς όπως τονίζει και ο Melucci, οι κοινωνικοί παράγοντες δεν είναι αντικρουόμενοι από την φύση τους, αλλά η σύγκρουση αυτή γεννάται σε συγκεκριμένες χρονικά και κοινωνικά στιγμές, όπου γίνεται αντιληπτή η σύγκρουση ανάμεσα στην λογική, με την οποία λειτουργεί ένα σύστημα και στα μέσα και τις προσδοκίες της συγκεκριμένης ομάδας, αλλά και σε συνδυασμό με τις ευκαιρίες για δράση που παρέχει η συγκεκριμένη στιγμή.¹⁰⁶

Το περιβαλλοντικό κίνημα αναδεικνύει ότι η ενασχόληση με την περιβαλλοντική προστασία είναι πλέον ζήτημα επιβίωσης για το κάθε άτομο και μεταβολή της υπάρχουσας κατάστασης μπορεί να έρθει μόνο μέσα από τις διεκδικήσεις του και την προσωπική του ανάμειξη. Πράγματι η ύπαρξη των Πρασίνων στα κοινοβούλια και άλλων αντίστοιχων οικολογικών κομμάτων, έχει συμβάλει στην προάσπιση και ανάδειξη περιβαλλοντικών ζητημάτων, ωστόσο συχνά το ζητούμενο καταλήγει να επισκιαστεί από πολιτικά συμφέροντα, με αποτέλεσμα την εκμετάλλευση της κινητοποίησης των πολιτών και την στροφή της κοινής γνώμης με βάση συγκεκριμένες πολιτικές σκοπιμότητες.¹⁰⁷

Η Μ. Κούση υποστηρίζει ότι ο έλεγχος του περιβαλλοντικού εγκλήματος είναι σε μεγάλο βαθμό ανεπαρκής. Η ανεπάρκεια αυτή μπορεί να αποδοθεί τόσο στα ελλιπή εργαλεία που διαθέτουμε σαν κράτος, σε ό,τι αφορά την περιβαλλοντική πολιτική, όσο και στην ανυπαρξία κατάλληλων μηχανισμών ελέγχου της ορθής εφαρμογής των περιβαλλοντικών νομοθετημάτων.¹⁰⁸

Το οξύμωρο είναι πως στα πλαίσια του Καπιταλισμού του 20ου αιώνα έχουν παραχθεί οι περισσότεροι νόμοι για την προστασία του περιβάλλοντος, από οποιαδήποτε άλλη περίοδο. Πράγματι η ύπαρξη αυτής της νομοθεσίας έχει προστατέψει σε ένα σημαντικό βαθμό τις καταστροφικές επεμβάσεις στο περιβάλλον. Ωστόσο, η εξάπλωση της παγκόσμιας ελεύθερης αγοράς και η επικράτηση των

---

¹⁰⁶ Melucci, A. (1996). *Challenging codes: Collective action in the information age*. Cambridge University Press, σελ. 108

¹⁰⁷ Στο ίδιο., σελ. 164

¹⁰⁸ Κούση Μ, *Περιβάλλον, Οικονομική Κρίση και Κινήματα στην Ελλάδα των Μνημονίων και των πολιτικών λιτότητας* στο

συλλογικό «Κοινωνικές Όψεις της κρίσης στην Ελλάδα» (επιμ.Ζαμπαρλούσκου Σ., Κούση.Μ),2014

συμφερόντων των επιχειρήσεων έρχονται σε ευθεία αντίθεση με την προστασία του περιβάλλοντος. Οι Michalowski και Kramer, ήδη αρκετά χρόνια πριν, είχαν επισημάνει ότι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις είναι πλέον αυτές που αρχίζουν να διαμορφώνουν την νομοθεσία παγκοσμίως.¹⁰⁹

Όταν η νομοθετική διαδικασία τίθεται στο προσκήνιο, ωστόσο, βλέπουμε πως αυτό μόνο προς όφελος του κοινού συμφέροντος μπορεί να αποβεί, καθώς μόνο με αυτόν τον τρόπο είναι δυνατό να αποφευχθεί η εξυπηρέτηση συγκεκριμένων συμφερόντων που δεν συνάδουν αλλά αντίθετα έρχονται σε πλήρη αντίφαση με την προστασία του περιβάλλοντος.¹¹⁰

3.ε Η Συμβολή της επιστήμης της Εγκληματολογίας

Από την ανάγκη αντιμετώπισης των εγκλημάτων κατά του περιβάλλοντος πέραν των πρακτικών που προτείνει η Εγκληματολογία ευρύτερα, αλλά και το κριτικό ρεύμα της Πράσινης Εγκληματολογίας, έχουν υπάρξει και κάποιες νέες προσεγγίσεις του ζητήματος. Σε αυτό το πλαίσιο, ο Seis, για παράδειγμα, προτείνει και στην Εγκληματολογία την έννοια της βιοπεριφερειοποίησης (*bio regionalism*), δηλαδή μίας μορφής εγκληματολογίας που θα εστιάζει στην πρόληψη περιβαλλοντικά καταστροφικών πράξεων και στην αναδιαμόρφωση της σχέσης μας με την φύση τόσο σε επίπεδο οικονομικών πόρων όσο και πολιτισμικής αντίληψης. Προτείνει, δηλαδή, την στροφή στη εκτίμηση και ανάδειξη του τοπικού περιβάλλοντος, χωρίς να αποκλείει το εμπόριο και με άλλες περιοχές, όχι ωστόσο σε επίπεδο που αυτό να υποκύπτει στους υποβαθμιστικούς όρους της Παγκόσμιας Οικονομίας. Τονίζει επομένως πως η λύση δεν έγκειται στην δημιουργία όλο και περισσότερων νόμων για την προστασία του περιβάλλοντος αλλά στην ανάδειξη και πρόληψη των περιβαλλοντικών βλαβών σε τοπικό επίπεδο, μέσα από μία τοπική αναμόρφωση της οικονομίας και των αξιών.¹¹¹

---

¹⁰⁹ Seis, M. (1999). A Community-Based Criminology of the Environment. *Criminal Justice Policy Review*, 10 (2), 291-317. σελ.292

¹¹⁰ Percival, R. V. (1998). Environmental legislation and the problem of collective action. *Duke Env'tl. L. & Pol'y F.*, 9, 9.

¹¹¹ Στο ίδιο, σελ. 307

Η Πράσινη Εγκληματολογία υποστηρίζει ότι δεν υπάρχει μία μονόπλευρη λύση στην αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών ζητημάτων αλλά απαιτείται συνδυαστική δράση τόσο των κρατικών μηχανισμών, της Αστυνομίας, των Δικαστηρίων και του νομικού οπλοστασίου όσο και των Οργανισμών αλλά και των πολιτών αυτοτελώς, των ακτιβιστών, των κοινωνικών κινημάτων και των κοινοτήτων

Τα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα, μεταξύ των οποίων και το περιβαλλοντικό, δεν έχουν απλά καταφέρει να φέρουν στο προσκήνιο την ύπαρξη συγκρούσεων στις σημερινές κοινωνίες, αλλά έχουν καταφέρει να αναδείξουν την αναποτελεσματικότητα των υπαρχουσών μορφών πολιτικής αντιπροσώπευσης και των θεσμών γενικότερα στον αγώνα επίτευξης των στόχων τους.¹¹² Ειδικά το περιβαλλοντικό κίνημα αναδεικνύει τον αναπόφευκτο κορεσμό της ανθρώπινης δραστηριότητας, η οποία αναμφισβήτητα περιορίζεται από τα όρια που μας θέτει η ίδια η φύση.

Γενικά η Εγκληματολογία, σαν κλάδος, έχει πολλά να προσφέρει στην Περιβαλλοντική Δικαιοσύνη.¹¹³ Κατ' αρχήν, από την στιγμή που ένα μεγάλο κομμάτι των περιβαλλοντικών παραβάσεων συνίσταται σε οργανωμένα εγκλήματα που διαπράττονται από επιχειρήσεις, όπως είδαμε ανωτέρω, οι Εγκληματολόγοι μελετώντας και ενισχύοντας το πλαίσιο που αυτό ορίζεται μπορούν να συμβάλουν στον εμπλουτισμό της Βιβλιογραφίας σε τέτοια ζητήματα. Ακόμα, μπορούν να γίνουν πιο ενεργοί, μέσω εμπειρικών ερευνών, στην μελέτη των περιβαλλοντικών βλαβών που προέρχονται από την δράση μεγάλων επιχειρήσεων αλλά και στην μελέτη της επιβολής και της αποτελεσματικότητας τόσο των ελεγκτικών όσο και των κυρωτικών μηχανισμών που σχετίζονται με την Προστασία του Περιβάλλοντος αλλά και γενικότερα πρέπει να στραφούν στην μελέτη και μεταβολή των υπαρχουσών επιβλαβών περιβαλλοντικών πολιτικών.

---

¹¹² Percival, R. V. (1998). Environmental legislation and the problem of collective action. *Duke Envtl. L. & Pol'y F.*, 9, 9, σελ. 113

¹¹³ Δεν είναι δυνατό να δώσουμε έναν ορισμένο περιοριστικό ορισμό στην Περιβαλλοντική Δικαιοσύνη, ωστόσο για παράδειγμα ορίζεται από Environmental Protection Agency, ως η δίκαια μεταχείριση και η συμπερίληψη όλων των ανθρώπων, ανεξάρτητα από την φυλή, την εθνικότητα, την προέλευση, το επίπεδο εκπαίδευσης, λαμβάνοντας υπόψη την ανάπτυξη, ενσωμάτωση και επιβολή περιβαλλοντικών νόμων, κανονισμών και πολιτικών.

Ως προς την σχέση της Εγκληματολογίας με τα κοινωνικά κινήματα, αυτή δεν χρειάζεται απλά να περιοριστεί στην σχέση Επιστημονικού κλάδου και αντικείμενου μελέτης. Αντίθετα, ο κλάδος της Εγκληματολογίας μπορεί ενεργά να ενισχύσει το ρόλο και το έργο των περιβαλλοντικών κινημάτων και των ακτιβιστών εν γένει, παρέχοντας τις εξειδικευμένες γνώσεις του πάνω στο σύνθετο και πολύπλευρο πεδίο των εγκλημάτων κατά του περιβάλλοντος. Όπως είχε επισημάνει και ο Sachs, όσο πιο εκτενής είναι η σύμπραξη μεταξύ διαφορετικών ομάδων, τόσο πιο πιθανό είναι μία πολιτική, περιβαλλοντική εν προκειμένω, να αποκτήσει παγκόσμια σημασία και να προσεγγίσει κατ' επέκταση πολιτική δύναμη, επιτυγχάνοντας τελικά τον στόχο της.¹¹⁴ Η εν λόγω θέση ενδέχεται να προκαλεί διχογνωμίες ως προς την αντικειμενικότητα του ερευνητή και τον απαραίτητο διαχωρισμό της θέσης του από αυτή του ακτιβιστή. Ωστόσο, έχουν διατυπωθεί θέσεις που υποστηρίζουν το αντίθετο. Ο Goyes, παίρνοντας έναυσμα και από τον Balknap, υποστηρίζει την ανάγκη δημιουργίας μιας ακτιβιστικής εγκληματολογίας (*activist Criminology*), που να προωθεί την προστασία του Περιβάλλοντος, θεωρώντας απαραίτητο τον συνδυασμό της επιστήμης με τον ακτιβισμό.¹¹⁵

Ένα άλλο σημαντικό ζήτημα, που σύμφωνα με τον White θα έπρεπε να απασχολήσει τους Εγκληματολόγους που ασχολούνται με το περιβάλλον είναι οι πολιτικές με τις οποίες ενδέχεται να έρχονται αντιμέτωποι οι συμμετέχοντες στα κοινωνικά κινήματα, ειδικά σε περιπτώσεις που αυτά στρέφονται κατά μεγάλων επιχειρήσεων και συμφερόντων. Ο White υποστηρίζει ότι η αυστηροποίηση των μέτρων ασφαλείας παγκοσμίως, αποτέλεσμα της απειλής τρομοκρατικών επιθέσεων, μπορεί να έχει επίδραση και στην μεταχείριση των ακτιβιστών για το περιβάλλον οι οποίοι συχνά στρέφονται κατά καθεστωτικών δομών και κατεστημένων, είτε μέσω της δυνατότητας στενής παρακολούθησης υπόπτων,

---

¹¹⁴ Zilney, L. A., McGurkin, D., & Zahran, S. (2006). Environmental justice and the role of criminology: An analytical review of 33 years of environmental justice research. *Criminal Justice Review*, 31(1), 47-62. σελ.60

¹¹⁵ Goyes, D. R. (2016). Green activist criminology and the epistemologies of the South. *Critical Criminology*, 24(4), 503-518. σελ.515

είτε μέσω δυσανάλογων παρεμβάσεων της Αστυνομίας, σε συνδυασμό και με την μεταχείρισή τους από το Σύστημα Απονομής Ποινικής Δικαιοσύνης.¹¹⁶

Κλείνοντας το δεύτερο μέρος στο οποίο αναδείξαμε ορισμένες εγκληματολογικές πτυχές του ρόλου των κοινωνικών κινημάτων στην προστασία του περιβάλλοντος, διαπιστώνουμε ότι είναι πολλές οι εγκληματολογικές όψεις που αξίζει να ληφθούν υπόψη και να μελετηθούν, τόσο στην αντιμετώπιση και διευκόλυνση της θέσης του θύματος περιβαλλοντικών εγκλημάτων, είτε πρόκειται για το ίδιο το περιβάλλον, είτε για μεμονωμένα άτομα ή ομάδες ατόμων. Τα κοινωνικά χαρακτηριστικά, τα οποία σχετίζονται άμεσα με τις διεκδικήσεις των κοινωνικών κινημάτων, διαδραματίζουν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο τόσο στην θυματοποίηση που προκύπτει από τις προσβολές κατά του περιβάλλοντος, όσο και στην αντιμετώπιση των εγκλημάτων κατά του περιβάλλοντος στα πλαίσια μία αντεγληματικής περιβαλλοντικής πολιτικής βασιζόμενης στην πρόληψη και στην συμμετοχή των πολιτών στην διαμόρφωση περιβαλλοντικών πολιτικών.

---

¹¹⁶ White, R. (2003). Environmental issues and the criminological imagination. *Theoretical Criminology*, 7(4), 483-506 σελ.502

ΜΕΡΟΣ Γ

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΚΙΝΗΜΑΤΩΝ

ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Όπως και ανωτέρω αναφέραμε, είναι δύσκολο να αποτιμήσουμε την συμβολή των κοινωνικών κινήματων για την προστασία του περιβάλλοντος στην πρόληψη και αντιμετώπιση των προσβολών αυτού. Σημαντικά παραδείγματα ωστόσο, που αποτελούν και ισχυρές ενδείξεις στο κατά πόσο τα κοινωνικά κινήματα πράγματι μπορούν να συμβάλλουν, στην περιβαλλοντική προστασία αποτελούν τόσο οι Μ.Κ.Ο, στο μέρος που αποτελούν κομμάτι του κινήματος και εκφράζουν τις διεκδικήσεις του, όσο και οι τοπικές πρωτοβουλίες αλλά και άλλοι μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα οργανισμοί που έχουν ως στόχο την ευαισθητοποίηση για περιβαλλοντικά ζητήματα. Ακολούθως θα αναφερθούμε ενδεικτικά σε ορισμένα παραδείγματα διαφορετικής κλίμακας στην Ελλάδα, ξεκινώντας από την πρωτοβουλία κατά των μεταλλευτικών δραστηριοτήτων στις Σκουριές της Χαλκιδικής, περνώντας στο σωματείο «Δράση για την Άγρια Ζωή» και καταλήγοντας στην δράση της W.W.F (World Wide Fund for nature), η οποία αποτελεί μία Μ.Κ.Ο με διεθνή δραστηριοποίηση, ενώ εν προκειμένω θα ασχοληθούμε με τις ενέργειες του ελληνικού παραρτήματός της.

α. Κίνημα κατά των μεταλλευτικών δραστηριοτήτων στην Χαλκιδική

Παρά την γενική αντίληψη ότι σε περιόδους κρίσεων υποχωρούν τα κινήματα για την προστασία του περιβάλλοντος και γενικότερα την ποιότητα ζωής καθώς προτεραιοποιούνται διεκδικήσεις που σχετίζονται κυρίως με τις άμεσες ανάγκες διαβίωσης και επιβίωσης των πολιτών, κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει με τις τοπικές κινήσεις και πρωτοβουλίες, που έτσι και αλλιώς, δεν είναι ιδιαίτερα πολυπληθείς τις περισσότερες φορές. Εν μέσω κρίσης μάλιστα στην σύγχρονη Ελλάδα θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι μόνες πρωτοβουλίες με έντονη δραστηριότητα είναι οι τοπικές που εστιάζουν σε μία

εναλλακτική οικονομία αλλά και στην οικολογική προστασία. Ορισμένα παραδείγματα αποτελούν το κίνημα κατά των εξορύξεων στην Χαλκιδική αλλά και αλλού, το κίνημα ενάντια στην συγκεντρωτική διαχείριση των αποβλήτων στην Αττική, την Αιγιαλεία, την Λευκίμη της Κέρκυρας αλλά και το κίνημα για τις ΒΑΠΕ (Βιομηχανικές Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας) στην Κρήτη, την Βοιωτία και αλλού που αναδεικνύει ως μοναδικό τους στόχο την κερδοφορία σε βάρος του περιβάλλοντος και παράλληλα φέρει στο προσκήνιο την ανάγκη αξιοποίησης των ΑΠΕ (Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας) που θα λειτουργούν με σεβασμό στο φυσικό περιβάλλον και προς όφελος των τοπικών κοινοτήτων.¹¹⁷ Στη συνέχεια θα εστιάσουμε σε ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα των ως άνω κινητοποιήσεων και συγκεκριμένα στο κίνημα κατά των μεταλλευτικών δραστηριοτήτων στην περιοχή της Χαλκιδικής.

Εδώ και αρκετά χρόνια οι μεταλλευτικές δραστηριότητες στην Χαλκιδική συνιστούν ένα φλέγον ζήτημα. Η προώθηση συγκεκριμένων πολιτικών και οικονομικών συμφερόντων έχει οδηγήσει στην δημιουργία στην περιοχή μίας βαριάς βιομηχανίας, με στόχο την εξόρυξη και επεξεργασία μετάλλων, θέτοντας σε κίνδυνο τόσο το φυσικό περιβάλλον της περιοχής, όσο και την υγεία και ποιότητα ζωής του τοπικού πληθυσμού, αλλά και την τοπική οικονομία η οποία αναγκαστικά συνδέεται με την μεταλλευτική δραστηριότητα. Αυτού του είδους οι δραστηριότητες πλήττουν παράλληλα με τρόπο ανεπανόρθωτο και οποιαδήποτε άλλη οικονομική πρόσοδο για τους κατοίκους αυτών των περιοχών, όπως τον τουρισμό και την γεωργία.

Όλα τα παραπάνω οδήγησαν τους κατοίκους της Χαλκιδικής να ξεκινήσουν έναν μακροχρόνιο και δύσκολο αγώνα για την προάσπιση των δικαιωμάτων, τόσο των ίδιων, όσο και του φυσικού περιβάλλοντος της περιοχής.¹¹⁸

---

¹¹⁷ Κολοκούρης Ο, Μπαλιάς Γ., (24/2/2013) Τα οικολογικά κινήματα των πολιτών σήμερα στο «Οικοτριβές για τη ριζοσπαστική αριστερή οικολογική πολιτική για τα κινήματα», <https://oikotrives.wordpress.com/2013/02/24/oikologika-kinimata-politon-simera/>

¹¹⁸ Ενημερωτικό Περιοδικό SOS Xalkidiki, Τεύχος 1, Φεβρουαρίου 2013 σελ.2

Προβαίνοντας σε μία σύντομη ιστορική αναδρομή , τον Δεκέμβριο του 2003, το ενεργητικό των Μεταλλείων Κασσάνδρας της TVX HELLAS A.E., μεταβιβάστηκε στο Ελληνικό Δημόσιο έναντι 11 εκ. ευρώ και την ίδια μέρα πωλήθηκε στην ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΧΡΥΣΟΣ Α.Ε χωρίς προκήρυξη ανοιχτού διαγωνισμού. Το 2007 η European Goldfields Ltd εξαγόρασε το 95% της Ελληνικός Χρυσός και το Δεκέμβριο του 2011 το μεταπώλησε στην καναδική εξορυκτική εταιρεία Eldorado Gold, ενώ το 2010 υποβλήθηκε στο ΥΠΕΚΑ Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΜΠΕ) για τον εν λόγω έργο.

Η Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων υποβάλλεται στο ΥΠΕΚΑ τον Αύγουστο του 2010, ενώ η δημόσια διαβούλευση δεν πραγματοποιήθηκε προσηκόντως. Μέσα στα χρόνια αυτά η εν λόγω εταιρεία έχει προβεί σε πλήθος παράνομων ενεργειών, παραβιάζοντας πολεοδομικούς όρους, εκτελώντας έργα τα οποία δεν προβλέπονται σε μελέτες μπαζώνοντας ρέματα και υλοτομώντας κατά παράνομο τρόπο, μεταξύ άλλων. Αλλά και η ΜΠΕ που πραγματοποιήθηκε, πολλοί επιστημονικοί φορείς έχουν αποφανθεί ότι είναι ελλιπής και διεξαχθείσα με μη ορθό και προσήκοντα τρόπο. Η τεκμηρίωση δεν είναι πλήρης, ενώ δεν έχουν χρησιμοποιηθεί και τα απαραίτητα επιστημονικά δεδομένα και η απαραίτητη μεθοδολογία, παραβιάζοντας τις προβλεπόμενες από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή διαδικασίες και ερμηνεύοντας εσφαλμένα τα προβλεπόμενα όρια ρύπων.¹¹⁹

Στα ως άνω, που αποτέλεσαν σοβαρό πλήγμα τόσο για το φυσικό περιβάλλον, όσο και για την ανθρώπινη υγεία και ζωή αλλά και για την οικονομική δραστηριότητα της περιοχής, οι κάτοικοι αποφάσισαν, με πρωτοβουλία τους, να αντιδράσουν, με μία σειρά κινητοποιήσεων οι οποίες αντιμετωπίστηκαν με ιδιαίτερα σκληρή καταστολή από την πλευρά του κράτους.

Στις 13/3/2011 έγινε η πρώτη μαζική κινητοποίηση των κατοίκων στην Ιερισσό ενάντια στην επέκταση των μεταλλευτικών δραστηριοτήτων στην ΒΑ Χαλκιδική, στις 20/3//2012 ακολούθησε κινητοποίηση στις Σκουριές, στις 25/3 στο Χονδρό Δέντρο Χαλκιδικής ενώ στις 24/11/2012

---

¹¹⁹ Ενημερωτικό Περιοδικό SOS Xalkidiki, Τεύχος 1, Φεβρουαρίου 2013, σελ.4-5

πραγματοποιήθηκε μεγάλη πορεία στη Θεσσαλονίκη, στην οποία συμμετείχαν πάνω από 8000 άτομα. Ενδιαφέρουσα είναι η στάση που κράτησαν τα ΜΜΕ, τα οποία πλην ελαχίστων εξαιρέσεων αποσιώπησαν ή μετέφεραν διαστρεβλωμένα τις κινητοποιήσεις. Ακολούθως πραγματοποιήθηκαν ψηφίσματα από τοπικούς φορείς, Δημοτικά Συμβούλια και κινήσεις πολιτών που είχαν εκφράσει την αντίθεσή τους στις μεταλλευτικές δραστηριότητες και την αλληλεγγύη τους στην πρωτοβουλία των κατοίκων.¹²⁰

Αποτιμώντας τον ρόλο της συγκεκριμένης κινητοποίησης, ενδεχομένως να μην μπορεί να θεωρηθεί ως επιτυχία της Περιβαλλοντικής Δικαιοσύνης υπό την στενή έννοια, καθώς παρά τις δράσεις αυτές και τις επιβολές ορισμένων κυρώσεων, η εταιρία εξακολούθησε τις καταστροφικές και μη αναστρέψιμες δραστηριότητες της στην περιοχή, πλήττοντας τόσο την βιοποικιλότητα αλλά και την ανθρώπινη υγεία. Ωστόσο από την πλευρά αποτίμησης της συμβολής του κινήματος, θεωρείται επιτυχημένη λόγω της πρωτόγνωρα μαζικής κινητοποίησης των τοπικών κοινωνιών αλλά και της αλληλεγγύης που έλαβε το κίνημα από όλη την Ελλάδα και το εξωτερικό. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την δημιουργία ισχυρών δεσμών ανάμεσα στους κατοίκους της περιοχής αλλά και το φυσικό περιβάλλον.¹²¹ Σημαντική ήταν ακόμα και έντονα κατασταλτική διαχείριση από πλευράς της Πολιτείας τέτοιου είδους πρωτοβουλιών που στην συγκεκριμένη περίπτωση έγινε ιδιαίτερα εμφανής, όσο και αν τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης προσπάθησαν να την αποσιωπήσουν ή να την παρουσιάζουν διαστρεβλωμένα. Άλλα χαρακτηριστικά παραδείγματα αντίστοιχων κινητοποιήσεων είναι το κίνημα Σώστε το νερό στην Θεσσαλονίκη που είχε ως στόχο την μη ιδιωτικοποίηση του νερού, η εναντίωση στην δημιουργία ΧΥΤΑ στην Κερατέα, η περίπτωση του Ελληνικού, η εκτροπή του Αώου ποταμού κλπ

---

¹²⁰ Ενημερωτικό Περιοδικό SOS Xalkidiki, Τεύχος 1, Φεβρουαρίου 2013,σελ.16-21

¹²¹ Βελεγράκης Γιώργος, Φρεζούλη Ερμιόνη (επιμ)Περιβαλλοντικές Συγκρούσεις και Κοινωνικά κινήματα, 12 Ελληνικές Περιπτώσεις, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο Τμήμα Γεωγραφίας, Αθήνα Ιούλιος 2016

β. «Δράση για την Άγρια Ζωή»

Στην συνέχεια θα αναφερθούμε σε ένα παράδειγμα ενώ άλλου μη κερδοσκοπικού οργανισμού , του σωματείου «Δράση για την Άγρια Ζωή» , το οποίο συστήθηκε τον Ιούνιο του 2009 κι έλαβε τη νομική του μορφή το Φεβρουάριο του 2010, ενώ πρόκειται για τη συνέχεια του σταθμού Α' βοηθειών του Ελληνικού Κέντρου Περιθάλψης Άγριων Ζώων (ΕΚΠΑΖ).¹²²

Η συγκεκριμένη πρωτοβουλία στηρίζεται σε εθελοντές, οι οποίοι ασχολούνται και είναι γνώστες συναφών με τα περιβαλλοντικά ζητήματα αντικειμένων αλλά και άλλων μη ειδικευμένων εθελοντών με ενδιαφέρον για την προστασία του περιβάλλοντος.¹²³ Το έργο του συγκεκριμένου σωματείου εστιάζει στην περίθαλψη και γενικότερα διαχείριση περιστατικών που σχετίζονται με την άγρια ζωή. Μόνο κατά το διάστημα 2010-2012, εισήχθησαν περισσότερα από 3.300 ζώα σταθμό Α' βοηθειών που λειτουργεί το σωματείο.¹²⁴ Έτσι, ο συμμετέχων έρχεται σε προσωπική επαφή με την χλωρίδα και την πανίδα και αντιλαμβάνεται πληρέστερα τα προληπτικά μέτρα τα οποία πρέπει να ληφθούν από την πολιτεία για την προστασία τους, ενημερώνοντας παράλληλα και τον κοινωνικό, στενό ή ευρύ του περίγυρο. Μάλιστα για περισσότερο από το 50% των εθελοντών, η συμμετοχή του σε αυτές τις δράσεις αποτελεί την πρώτη του ουσιώδη επαφή με την άγρια ζωή.¹²⁵ Με τον τρόπο αυτό ενημερώνονται και ευαισθητοποιούνται μέσα από αυτή τη συμμετοχική διαδικασία, κάτι που μπορεί να αποτελέσει σημαντικό παράγοντα στην πρόληψη επιβλαβών προς το περιβάλλον συμπεριφορών. Στην συνέχεια συμμετέχουν και στην διαδικασία επανένταξης των ζώων στο φυσικό τους περιβάλλον, ενώ πέραν των διαδικασιών περίθαλψης οργανώνουν και άλλες εκστρατείες ενημέρωσης, όπως για παράδειγμα μέσω της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στα σχολεία. Ως εκ τούτου οι δράσεις αυτές αποτελούν ένα σημαντικό όπλο απέναντι στις ήδη εγκατεστημένες κοινωνικές και ατομικές μας συνήθειες και στο αξιακό πλαίσιο

---

¹²² Δράση για την Άγρια Ζωή, <http://www.drasi-agriazoi.gr/>

¹²³ Πρακτικά 6 ου Πανελληνίου Συνεδρίου Περιβαλλοντικής Πολιτικής & Διαχείρισης «Μη Κυβερνητικές Περιβαλλοντικές Οργανώσεις» Τμήμα Περιβάλλοντος, Πανεπιστήμιο Αιγαίου 31 Μαΐου-2 Ιουνίου 2013, σελ.4

¹²⁴ Στο ίδιο σελ.8

¹²⁵ Στο ίδιο σελ.7

που μας προσφέρει το σύγχρονο κοινωνικό περιβάλλον μας που συχνά θέτει στην άκρη περιβαλλοντικά ζητήματα και στην σταδιακή διαμόρφωση μίας περιβαλλοντικής συνείδησης.

γ. Το παράδειγμα της WWF

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της συμβολής των κοινωνικών κινήσεων στην προστασία του περιβάλλοντος είναι η δράση των Μη κυβερνητικών Οργανώσεων. Όπως διευκρινίσαμε και ανωτέρω, οι Μ.Κ.Ο δεν ταυτίζονται με τα κοινωνικά κινήματα, όπως συχνά κατά παρανόηση γίνεται αντιληπτό, αποτελούν ωστόσο μία σημαντική οργανωμένη έκφασή τους. Οι Μ.Κ.Ο, τόσο στην Ελλάδα, όσο και διεθνώς συμβάλλουν ποικιλοτρόπως στην πρόληψη και αντιμετώπιση των εγκλημάτων κατά του περιβάλλοντος, είτε μέσω της νομικής οδού, παρεμβαίνοντας στις διαδικασίες διαμόρφωσης της νομοθεσίας, είτε μέσω δράσεων ευαισθητοποίησης των πολιτών. Αν και υπάρχει πληθώρα επιστημονικών στοιχείων και δεδομένων, η οποία θα μπορούσε να θεωρηθεί αρκετή ώστε να ευαισθητοποιήσει και κινητοποιήσει έναν πολίτη σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος, συχνά το αντίβαρο αποδεικνύεται ισχυρότερο. Οι σύγχρονοι άνθρωποι, ιδιαίτερα κάτοικοι μεγαλουπόλεων, είναι μεν περισσότερο ενημερωμένοι σχετικά με τα περιβαλλοντικά ζητήματα συγκριτικά με τα παλαιότερα χρόνια, ωστόσο συχνά δεν έχουν έντονο το βιωματικό στοιχείο σε ό,τι αφορά την σχέση τους τόσο με την χλωρίδα όσο και με την πανίδα. Μέσω δράσεων των ΜΚΟ αυτό μπορεί να αλλάξει καθώς έμπρακτα το άτομο έρχεται σε επαφή με την φύση, την γνωρίζει, μαθαίνει να την εκτιμά και να την προστατεύει και ταυτόχρονα αντιλαμβάνεται τον σημαντικό ρόλο που μπορεί και το ίδιο να διατελέσει στην προστασία της, ο οποίος συχνά όταν δεν βρισκόμαστε σε άμεση επαφή με τέτοιες δράσεις φαίνεται αμελητέος. Σε αυτό συμβάλλει ασφαλώς και η ομαδικότητα που χαρακτηρίζει αυτές τις δράσεις, που αναδημιουργεί την αντίληψη ότι με την ενεργό συμμετοχή μας και συμπορευόμενοι και με άλλα άτομα αντίστοιχων ευαισθησιών μπορούμε πράγματι να συμβάλλουμε στην περιβαλλοντική προστασία¹²⁶

---

¹²⁶ Πρακτικά 6ο Πανελλήνιο Συνέδριο Περιβαλλοντικής Πολιτικής Κι Διαχείρισης «Μη Κυβερνητικές Περιβαλλοντικές

Μία από τις πιο ενεργές ΜΚΟ στην Ελλάδα αποτελεί το παράρτημα της WWF. Η WWF παρακολουθεί εντατικά τις νομοθετικές και δικαστικές εξελίξεις σε ότι αφορά την προστασία των δασών, της θάλασσας, την χωροταξία, την κλιματική αλλαγή αλλά και τον έλεγχο του περιβαλλοντικού εγκλήματος,¹²⁷ ενώ μάλιστα από το 2005 μέχρι και σήμερα συντάσσει ετησίως νομικές εκθέσεις, μέσω των οποίων καταδεικνύει τα κρίσιμα περιβαλλοντικά ζητήματα αλλά και προτείνει καίριες λύσεις για την αντιμετώπισή τους, παρέχοντας ταυτόχρονα στον πολίτη την δυνατότητα διαρκούς πληροφόρησης.

Παράλληλα με τις ετήσιες νομικές εκθέσεις, η WWF προβαίνει και ετησίως σε απολογισμούς της δράσης της και της συμμετοχής της στα περιβαλλοντικά δρώμενα κατά το διάστημα που πέρασε. Μελετώντας ενδεικτικά τους δύο πιο πρόσφατους απολογισμούς της δράσης της, των ετών 2017 και 2018, διαπιστώνουμε την συμβολή της στην προστασία του περιβάλλοντος στην χώρα μας.

Το 2017, συνέβαλε στην αντιμετώπιση της πετρελαιοκηλίδας που προκλήθηκε από το ναυάγιο στο Σαρωνικό, καταθέτοντας μήνυση κατά παντός υπευθύνου για παράβαση των διατάξεων για την περιβαλλοντική προστασία, δηλώνοντας παράσταση πολιτικής αγωγής. Άλλο παράδειγμα δράσης αποτέλεσε η δραστηριοποίηση για την προστασία της θαλάσσιας χελώνας από τις αλλεπάλληλες δασικές πυρκαγιές κατά το καλοκαίρι του 2017 στη Ζάκυνθο, συγκεκριμένα στην περιοχή των Σεκανίων.

Ακόμα, μετά τις εκτεταμένες πυρκαγιές του 2016, οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα 365.869 στρέμματα καμένης γης, σε μέρη όπως η Χίος, η Θάσος και η Εύβοια, πραγματοποίησαν οικολογικούς απολογισμούς οι οποίοι θα μπορέσουν να αποτελέσουν ένα κρίσιμο εργαλείο τόσο για την αποκατάσταση των οικοσυστημάτων αυτών στο μέλλον όσο και ως οδηγό για τα απαραίτητα μέτρα προστασίας που πρέπει να λαμβάνονται σε τέτοιες περιοχές προκειμένου να μην προκληθούν αντίστοιχες περιβαλλοντικές καταστροφές στο μέλλον.¹²⁸

Οργανώσεις>Τμήμα Περιβάλλοντος Πανεπιστημίου Αιγαίου, Νοέμβριος 2013 σελ.3

¹²⁷ WWF-Νομικές Εκθέσεις, <https://www.wwf.gr/library/library-nomikes-ektheseis>

¹²⁸ WWF Απολογισμός 2017, <https://www.wwf.gr/annual-report-highlights>

Μία ακόμα σημαντική συμβολή, ίσως η σημαντικότερη σε επίπεδο ευρωπαϊκής περιβαλλοντικής πολιτικής, ήταν η εκστρατεία #NatureAlert, η οποία είχε ως στόχο να αποτρέψει την Ευρωπαϊκή Επιτροπή από την αλλαγή των δύο βασικότερων οδηγιών για την προστασία της φύσης, αυτήν για τους οικοτόπους,¹²⁹ 92/43/ΕΟΚ, η οποία προστατεύει την χλωρίδα και την πανίδα σε όλη την έκταση της ΕΕ και αυτής για τα άγρια πουλιά, ήτοι την 79/409/ΕΟΚ, μετέπειτα 2009/147/ΕΚ.¹³⁰ Ακόμα στην Τήλο η WWF συμμετείχε , στο έργο TILOS , με στόχο την επίτευξη ενεργειακής ανεξαρτησίας του νησιού, δράση η οποία απέσπασε το βραβείο για τα Ενεργειακά Νησιά και το Βραβείο κοινού.

Επίσης, συνέβαλε στην δημιουργία ενός διασυνοριακού πάρκου Πρεσπών, συμβάλλοντας στην μετά από χρόνιες προσπάθειες, κύρωση από την ελληνική Βουλή με νόμο της διεθνούς συμφωνίας για την ίδρυση του πρότυπου αυτού πάρκου.¹³¹ Σημαντικότερη είναι και η συμβολή της στην περιβαλλοντική εκπαίδευση, αφού το 2017 συνεργάστηκε στα πλαίσια του προγράμματος Καλύτερη Ζωή με 507 σχολεία, ενημερώνοντας τα παιδιά για την σημασία μίας καλύτερης διατροφής, τόσο για την ανθρώπινη υγεία όσο και για την προστασία του περιβάλλοντος. Ακόμα , δημιουργώντας την εφαρμογή WWF Greenspaces, έδωσε στους πολίτες ένα σημαντικό εργαλείο αξιολόγησης περισσότερων από 1.900μ χώρων πρασίνου, δημοσιοποιώντας τον Μάιο του ίδιου έτους τις απόψεις και βαθμολογίες περισσότερων από 9.000 πολιτών, μία σημαντική βάση για τις δημοτικές αρχές στην προσπάθεια βελτίωσης και ανάδειξης των δημοσίων χώρων πρασίνου.¹³²

Ένας ακόμα σημαντικός αγώνας της WWF πραγματοποιείται στην προσπάθεια απεξάρτησης της χώρας μας από τον ιδιαίτερα επιβλαβή τόσο για το περιβάλλον αλλά και για την ανθρώπινη υγεία, λιγνίτη και την κατεύθυνση προς την χρήση και αξιοποίηση μορφών καθαρής ενέργειας, έτσι κατάφεραν να αποτρέψουν τροπολογίες φωτογραφικές που θα έδιναν περιθώριο σε μη διαφανείς επιδοτήσεις σε νέες

---

¹²⁹ European Commission, The Habitats

Directive ,http://ec.europa.eu/environment/nature/legislation/habitatsdirective/index_en.htm

¹³⁰ European Commission, The Birds Directive http://ec.europa.eu/environment/nature/legislation/birdsdirective/index_en.htm

¹³¹ WWF Απολογισμός 2017, <https://www.wwf.gr/annual-report-highlights>

¹³² WWF Απολογισμός 2017, <https://www.wwf.gr/annual-report-highlights>

λιγνιτικές μονάδες, ενώ συνέβαλαν καθοριστικά στη θέσπιση νέων ορίων εκπομπών για τις μεγάλες μονάδες καύσης στην Ευρώπη.¹³³ Επίσης συνέβαλε σημαντικά στην νομική προστασία των υγροτόπων των ελληνικών νησιών, ενώ, και στον τομέα της βιώσιμης αλιείας μέσα από στενή συνεργασία με τους αρμόδιους φορείς και συστηματική επιστημονική έρευνα, γίνεται μία προσπάθεια ένταξης και της Ελλάδας στον χάρτη υπεύθυνης υδατοκαλλιέργειας. Ακόμα πραγματοποιήθηκαν ενημερώσεις σχετικά με την κατανάλωση ψαριών ώστε να μην επιλέγονται γόννοι ή άλλα είδη που απειλούνται με εξαφάνιση. Τέλος, σημαντική προσπάθεια έχει γίνει και για την προστασία των αρπακτικών πουλιών αλλά και την καταπολέμηση θανάτων ζώων. Όπως οι λύκοι και οι αλεπούδες από φύλες, μέσω της ανίχνευσης δηλητηριασμένων δολωμάτων στην περιοχή της Δαδιάς στην Βορειοανατολική Ελλάδα. Τέλος, λαμβάνοντας υπόψη την αναγκαιότητα να δοθούν λύσεις οι οποίες είναι εφαρμόσιμες και ρεαλιστικές στο παρόν κοινωνικό πολιτικό πλαίσιο της Ελλάδας, η οποία εδώ και έτη μαστίζεται από την οικονομική κρίση, η WWF, δημοσίευσε πρόταση μείωσης του χρέους της Ελλάδας με στόχο την παράλληλη οικονομική αλλά και βιώσιμη ανάπτυξη.¹³⁴

Και από τον απολογισμό του 2018 εξάγουμε σημαντικά συμπεράσματα για την δράση της WWF. Πέρα από τις ανωτέρω δράσεις, καταρτισμένοι εκπρόσωποι της WWF συμμετέχουν σε κάθε σχεδόν διαβούλευση και νομοσχέδιο που κατατίθεται στην Βουλή και είναι σχετικό με το περιβάλλον.¹³⁵ Η WWF μάλιστα εδώ και 15 έτη έχει διαμορφώσει μία νομική ομάδα, η οποία αποτελείται από καταρτισμένους επιστήμονες μίας πληθώρας ειδικοτήτων, όπως νομικοί, περιβαλλοντολόγοι, μηχανικοί κλπ¹³⁶. Το 2018 μόνο η νομική ομάδα χειρίστηκε περισσότερες από 20 νομικές υποθέσεις, ενώ με διάφορες εκστρατείες φέρνει τον πολίτη στο επίκεντρο της πρόληψης περιβαλλοντικών βλαβών. Για παράδειγμα με την εκστρατεία «η φωτιά σε αφορά» η οποία πραγματοποιήθηκε στις συχνά πληγμένες

---

¹³³ WWF Απολογισμός 2017, <https://www.wwf.gr/annual-report-highlights>

¹³⁴ WWF Απολογισμός 2017, <https://www.wwf.gr/annual-report-highlights>

¹³⁵ <https://www.wwf.gr/images/pdfs/annual2018.pdf> Ετήσιος Απολογισμός WWF, 2018 «Η Δράση μας για το 2018», σελ.43

¹³⁶ <https://www.wwf.gr/images/pdfs/annual2018.pdf> Ετήσιος Απολογισμός WWF, 2018 «Η Δράση μας για το 2018», σελ.44

από πυρκαγιές περιοχές της Αχαΐας και της Κεφαλονιάς, διανεμήθηκε ειδικό εκπαιδευτικό υλικό τόσο με τις αιτίες του περιβαλλοντικού αυτού προβλήματος όσο και με προτεινόμενες λύσεις για αυτό σε μαθητές γυμνασίου και λυκείου, ενώ παράλληλα οργανώθηκαν και εργαστήρια ενημέρωσης και κατάρτισης, τόσο εκπαιδευτικών, όσο και εκπροσώπων δημοσίων φορέων αλλά και εθελοντών.¹³⁷

Ενδεικτικά αναφέρουμε ακολούθως επιγραμματικά κάποιες από τις πιο καίριες παρεμβάσεις της WWF όπως παρουσιάζονται από την ίδια την οργάνωση στην ιστοσελίδα της: 1) Επιστολή προς ΥΠΕΝ για Συμβούλιο Υπουργών Περιβάλλοντος, τον Σεπτέμβριος του 2018, 2) Συμμετοχή 11 περιβαλλοντικών οργανώσεων στη διαβούλευση επί του σχεδίου Υ.Α. «Σχέδιο Στρατηγικής Ανάπτυξης της Δασοπονίας 2018-2038» τον Σεπτέμβριος του 2018, 3) Σχόλια περιβαλλοντικών οργανώσεων για το σχέδιο Προεδρικού Διατάγματος για τις εκβολές των ποταμών Γαλλικού, Αξιού, Λουδία και Αλιάκμονα, αλυκής Κίτρους και λιμνοθάλασσας Καλοχωρίου τον Αύγουστο του 2018, 4) Κοινή επιστολή Μ.Κ.Ο για τη θεσμική κατοχύρωση των προστατευόμενων περιοχών τον Ιούλιο του 2018, 5) Κοινή επιστολή Μ.Κ.Ο για την προώθηση της διαδικασίας έκδοσης Προεδρικού Διατάγματος για την περιοχή του Κυπαρισσιακού κόλπου τον Ιούλιο του 2018, 6) Σχόλια στη δημόσια διαβούλευση για το Εθνικό Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης τον Ιούλιο του 2018, 7) Προτάσεις έξι περιβαλλοντικών οργανώσεων για την Εθνική Στρατηγική Δασών τον Ιούλιο του 2018, 8) Κοινή επιστολή σχετικά με σωρεία παράνομων επεμβάσεων στο ΕΘΠ Ζακύνθου τον Μάιο του 2018, 9) Επιστολή προς τον Πρωθυπουργό για Εθνική Στρατηγική Ανάπτυξης τον Απρίλιο του 2018 και 10) Κοινή επιστολή περιβαλλοντικών οργανώσεων Αρχέλων, MEDASSET, WWF Ελλάς για την παράταση ισχύος της Υ.Α. προστασίας του Κυπαρισσιακού Κόλπου τον Απρίλιο του 2018, μεταξύ άλλων.¹³⁸ Αλλά και το έτος 2019 μερικές από τις παρεμβάσεις που πραγματοποίησε ήταν οι εξής: 1) Αίτημα προς το ΥΠΕΝ για δημόσιες διαβουλεύσεις στο πλαίσιο του έργου «Σύνταξη ΕΠΜ, Ειδικών Εκθέσεων και Σχεδίων Διαχείρισης για περιοχές του Δικτύου Natura

¹³⁷ <https://www.wwf.gr/images/pdfs/annual2018.pdf> Ετήσιος Απολογισμός WWF, 2018 «Η Δράση μας για το 2018», σελ.27

¹³⁸ WWF Παρεμβάσεις, <https://www.wwf.gr/library/library-paremvaseis>

2000», τον Ιούνιο του 2019, 2) Κοινή επιστολή περιβαλλοντικών προς τον Πρωθυπουργό για τον κλιματικό στόχο της Ευρώπης στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, τον Ιούνιο του 2019,3) Κοινή παρέμβαση των περιβαλλοντικών οργανώσεων Εταιρία Προστασίας Πρεσπών και WWF Ελλάς ενόψει της άτυπης συνάντησης των Υπουργών Περιβάλλοντος της ΕΕ, τον Μάιο του 2019, 4)Σχόλια του WWF Ελλάς στη δημόσια ηλεκτρονική διαβούλευση επί του σχεδίου νόμου με τίτλο «Εθνικό Σύστημα Πολιτικής Προστασίας», τον Μάιο του 2019¹³⁹

Και ενόψει των επερχόμενων εκλογών , η WWF έχει απευθύνει στους υποψήφιους βουλευτές και τα πολιτικά κόμματα 10 ερωτήσεις-δεσμεύσεις για την περιβαλλοντική πολιτική της χώρας σε σχέση με την προστασία του περιβάλλοντος και την κλιματική κρίση. Αυτές συνίστανται στις ακόλουθες δεσμεύσεις: δέσμευση να υπερψηφίσουν δεσμευτικό σχεδιασμό προς περιορισμό της υπερθέρμανσης που θα περιλαμβάνει την ανεξάρτηση από το κάρβουνο και την στροφή στις χρήσεις ΑΕΠ, δέσμευση καταψήφισης συμβάσεων έρευνας και εξόρυξης υδρογονανθράκων, δέσμευσης της στήριξης των λιγνιτικών περιοχών της χώρας στα πλαίσια της στροφής στον αποκλεισμό χρήσης κάρβουνου, δέσμευση προώθησης εξοικονόμησης ενέργειας σε κτίρια, δέσμευση στην μη υποστήριξη οποιασδήποτε πρωτοβουλίας που νομιμοποιεί αυθαίρετα σε δάση και ακτές, δέσμευση υποστήριξης της ολοκλήρωσης προεδρικών διαταγμάτων και σχεδίων διαχείρισης των προστατευόμενων φυσικών περιοχών της χώρας, δέσμευση υποστήριξης μίας παγκόσμιας συμφωνίας για τον άνθρωπο και τη φύση το 2020 που θα ενισχύει την περιβαλλοντική προστασία, δέσμευση κατάργησης των επιδοτήσεων στα ορυκτά καύσιμα και στήριξης της καθαρής ενέργειας, δέσμευση ενίσχυσης μίας κυκλικής οικονομίας, με αποκλεισμό της καύσης απορριμμάτων και τέλος δέσμευση προώθησης της ενσωμάτωσης της περιβαλλοντικής προστασίας σε όλες τις πολιτικές και της μη επιστροφής σε νομοθετήσεις που υποβιβάζουν το φυσικό περιβάλλον.¹⁴⁰

---

¹³⁹ Στο ίδιο

¹⁴⁰<https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSdHdFR5uHxcRxYHKfcl2kRyxsmNmqWVOnAoffQPULap25JXQ/viewform>

Διαπιστώνουμε επομένως ότι η κινηματική περιβαλλοντική δράση, είτε σε μικρή είτε σε μεγαλύτερη κλίμακα, έχει ιδιαίτερα σημαντική συμβολή στην προστασία του περιβάλλοντος και στην διαχείριση και αποτροπή των περιβαλλοντικών εγκλημάτων, είτε μέσω της ευαισθητοποίησης και ενημέρωσης των πολιτών, είτε μέσω της άσκησης πίεσης τόσο εξωθεσμικά όσο και θεσμικά αναδιαμορφώνοντας περιβαλλοντικές πολιτικές. Στην περίπτωση των Μ.Κ.Ο ωστόσο, χωρίς να παραγνωρίζουμε την συμβολή που διεξοδικά περιγράψαμε παραπάνω, μέσω του παραδείγματος της W.W.F. , είναι ιδιαίτερα σημαντικό να διατηρούμε μία κριτική ματιά ως προς τον σκοπό τους και τα χρησιμοποιούμενα μέσα για την επίτευξή του, καθώς συχνά οι δράσεις τους υποκινούνται από συμφέροντα που δεν συνάδουν με την προάσπιση των συμφερόντων των πολιτών.

ΣΥΝΟΨΗ –ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συμπερασματικά και βάσει των ως άνω αναλύσεων, διαπιστώνουμε ότι μπορούμε να ερευνήσουμε τα κοινωνικά κινήματα αυτοτελώς, δηλαδή να μελετήσουμε το κάθε κίνημα ξεχωριστά, αλλά αυτά δεν μπορούν να υφίστανται στην πραγματικότητα σε απομόνωση. Κάθε κοινωνικό κίνημα εξελίσσεται εντός ενός χρονικού πλαισίου μίας διαρκώς εξελισσόμενης κοινωνίας. Τα κινήματα λοιπόν συνυπάρχουν ταυτόχρονα με τα πλήθη, την κοινή γνώμη και κυρίως και με άλλα κοινωνικά κινήματα. Οφείλουμε λοιπόν να τα λαμβάνουμε υπόψη σε σχέση με όλες αυτές τις ομάδες και τις συλλογικότητες.¹⁴¹

Όσον αφορά τον ρόλο των κοινωνικών κινήματων, στις διάφορες εκφάνσεις τους, στην προστασία του περιβάλλοντος και δη από εγκληματολογική σκοπιά, θα ήταν δύσκολη η εξαγωγή ενός σαφούς συμπεράσματος. Υπάρχουν, τόσο θεωρητικές προσεγγίσεις, όσο και παραδείγματα στην πράξη, όπως είδαμε την δράση των ΜΚΟ και τις τοπικές περιβαλλοντικές πρωτοβουλίες, όταν αυτές παίρνουν κινηματική μορφή, που πράγματι φανερώνουν μία σημαντική συμβολή των κοινωνικών κινήματων στην περιβαλλοντική προστασία. Ακόμα, ιδιαίτερα σημαντική είναι η ιστορία της δράσης, τόσο του περιβαλλοντικού κινήματος στην Ελλάδα και διεθνώς, αλλά και άλλων συναφών κινήματων, όπως το θυματολογικό αλλά και το φεμινιστικό, που υπήρξαν αρωγοί στο έργο του, αλλά και διαμόρφωσαν ικανές και αναγκαίες συνθήκες για να μπορέσει να διεκδικήσει τους στόχους και σκοπούς του.

Δεν είναι ωστόσο εύκολο να αποτιμήσουμε καθ' ολοκληρία το κατά πόσο τελικά ένα κοινωνικό κίνημα είναι επιτυχές και μάλλον κάτι τέτοιο δεν είναι και το ζητούμενο. Ακόμα και σε περιόδους που η έντονη δράση των κοινωνικών κινήματων συνέπεσε με την, κατά πολύ, βελτίωση της θέσης του θύματος ή την μείωση της περιβαλλοντικής εγκληματικότητας και των αυξημένων νομοθετικών ρυθμίσεων για την πρόληψη αλλά και την καταστολή του περιβαλλοντικού εγκλήματος, μπορούμε μεν να προβούμε σε

---

¹⁴¹ Evans, R. R. (1973). *Social movements: a reader and source book*. Rand McNally College Pub. Co..σ.19

συσχετισμούς αλλά όχι να καταλήξουμε με ασφάλεια στο ότι η εξάπλωση ενός κοινωνικού κινήματος και η προώθηση των ιδεών του συνδέονται ντετερμινιστικά με μία ευνοϊκή εξέλιξη στον τομέα των διεκδικήσεων του.

Η περιβαλλοντική θυματοποίηση, ειδικά, είναι ένα πολύ σύνθετο και πολύπλευρο φαινόμενο και ως εκ τούτου δυσχεραίνει ιδιαίτερα την σχέση αιτίου αιτιατού ανάμεσα στην δράση των κινήματων και στην βελτίωση ή όχι της θέσης των θυμάτων, χωρίς φυσικά αυτό να συνεπάγεται ότι παραγνωρίζουμε πως σε ένα γενικό αλλά και ειδικό πλαίσιο τα κοινωνικά κινήματα που έθεσαν στο επίκεντρο τους το θύμα συνέβαλαν σε μεγάλο βαθμό στην βελτίωση της κοινωνίας όπως την γνωρίζουμε σήμερα.

Ωστόσο, τα κοινωνικά κινήματα αποτελούν συνδυαστικά και με άλλους παράγοντες, πράγματι σημαντικά μέσα επίτευξης κοινωνικής αλλαγής αλλά και άσκησης πίεσης προς την διαμόρφωση πολιτικών εν ευρεία έννοια, αλλά και μίας αντεγκληματικής περιβαλλοντικής πολιτικής εν προκειμένω. Ειδικά, στα εγκλήματα κατά του περιβάλλοντος, η κοινωνική ανισότητα, η εγκληματοποίηση ή απεγκληματοποίηση συμπεριφορών με βάση το κέρδος και την οικονομική ευημερία συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων ή επιχειρήσεων, αλλά και η στοχευμένη, συχνά, νομιμοφάνεια επιβλαβών για το περιβάλλον ενεργειών όπως και οι ταξικές, φυλετικές και έμφυλες διαφορές που αποτελούν σημαντικό παράγοντα ευαλωτότητας, μπορούν να καταπολεμηθούν σε σημαντικό βαθμό μέσω των διεκδικήσεων των κοινωνικών κινήματων.

Τέλος, καθότι η αποκατάσταση στις περιβαλλοντικές βλάβες είναι ιδιαίτερα δυσχερής, αν όχι συχνά αδύνατη, είναι κρίσιμη η αποτελεσματική προληπτική αντιμετώπιση του εγκληματικού περιβαλλοντικού φαινομένου. Κάτι τέτοιο, πέρα από την απαραίτητη συνδρομή των αρμόδιων φορέων προϋποθέτει και την συστηματική και ουσιώδη συμμετοχή των πολιτών, στην ευαισθητοποίηση, ενημέρωση και κινητοποίηση των οποίων τα κοινωνικά κινήματα έχουν συμβάλλει σημαντικά. Είναι ακόμα ιδιαίτερα καίριο να στραφεί το ενδιαφέρον και στην άκρατη και συχνά κατά παραβίαση της αρχής

αναλογικότητας, κατασταλτική αντιμετώπιση των πολιτών οι οποίοι εμπλέκονται σε περιβαλλοντικές δράσεις είτε μικρότερου, είτε μεγαλύτερου βεληνεκούς, όπως είδαμε και παραπάνω.

Ο ρόλος της Εγκληματολογίας είναι απαραίτητος σε όλα τα ανωτέρω, τόσο στην συμβολή της στην μελέτη και ανάδειξη του εγκληματικού περιβαλλοντικού φαινομένου και του ρόλου των κοινωνικών κινημάτων σε αυτό, παρέχοντας επιστημονικές γνώσεις που θα οδηγήσουν στην κινητοποίηση όλο και περισσότερων πολιτών αλλά και συμβάλλοντας στην διαμόρφωση κατάλληλων πολιτικών για την καταπολέμηση των περιβαλλοντικών βλαβών. Κάτι τέτοιο μπορεί να επιτευχθεί τόσο στα πλαίσια των εξωποινικών, κοινωνικών και φιλοσοφικών κριτηρίων που προάγει η Πράσινη Εγκληματολογία, όσο και μέσω των μεθόδων πρόληψης που μελετά και χρησιμοποιεί επισταμένα από τις αρχές της η Παραδοσιακή Εγκληματολογία.

Τα εγκλήματα κατά του περιβάλλοντος, όπως άλλωστε και το περιβάλλον το ίδιο, αποτελούν ένα φαινόμενο το οποίο μεταλλάσσεται διαρκώς και ποικιλοτρόπως. Τα κοινωνικά κινήματα αφουγκράζονται τις νέες ανάγκες που προκύπτουν σε διαφορετικά κοινωνικά, τοπικά και χρονικά πλαίσια, ανταποκρίνονται σε αυτές και παράλληλα τις συνδιαμορφώνουν. Κάποιες φορές επιτυγχάνουν στην διαμόρφωση προστατευτικών πολιτικών για το περιβάλλον και κάποιες όχι. Σε κάθε περίπτωση όμως συμβάλλουν, όπως είδαμε και ανωτέρω, στην διαμόρφωση μίας περιβαλλοντικής συνείδησης και προσφέρουν στους πολίτες την δυνατότητα να αποτελέσουν λύση του περιβαλλοντικού προβλήματος, καθώς οι προβλεπόμενες θεσμικές δυνατότητες δεν είναι πάντα αρκετές. Μία Εγκληματολογία που θέλει να είναι αποτελεσματική στην μελέτη των περιβαλλοντικών ζητημάτων, οφείλει και αυτή να εξελίσσεται, να προσαρμόζεται και να λαμβάνει υπόψη αυτές τις μεταβολές ακριβώς που αποτυπώθηκαν και εξακολουθούν να αποτυπώνονται στην δράση των κινημάτων για την προστασία του περιβάλλοντος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Beirne, P., & South, N. (Eds.). (2013). Issues in green criminology. Routledge.
- Botcheva, L. (1996). Focus and effectiveness of environmental activism in Eastern Europe: a comparative study of environmental movements in Bulgaria, Hungary, Slovakia, and Romania. *The Journal of Environment & Development*, 5(3), 292-308
- Coglianese, C. (2001). Social movements, law, and society: The institutionalization of the environmental movement. *University of Pennsylvania Law Review*, 150(1), 85-118
- Evans, R. R. (1973). Social movements: a reader and source book. Rand McNally College Pub. Co. σ.37
- Garland, D. (2001). *The culture of control* (Vol. 367). Oxford: Oxford University Press
- Gibbs, C., & Boratto, R. (2017). Environmental Crime in Oxford Research Encyclopaedia Criminology and Criminal Justice
- Goudie, A. S. (2013). Human impact on the natural environment. John Wiley & Sons., σελ.3
- Goyes, D. R. (2016). Green activist criminology and the epistemologies of the South. *Critical Criminology*, 24(4), 503-518
- Hall, M. (2013). Victims of environmental harm: Rights, recognition and redress under national and international law. Routledge
- Johnston, H. (2014). *What is a social movement?*. John Wiley & Sons.
- Kaswan, A. (2013). Environmental Justice and Environmental Law. *Fordham Environmental Law Review*, 24(2), 149-179
- Kraemer Ludwig, E.C. *Environmental Law*, 4th edition, 2000, Sweet & Maxwell
- Lomborg, B. (2003). *The skeptical environmentalist: measuring the real state of the world* (Vol. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lynch, M. J., Stretesky, P. B., & Long, M. A. (2015). Environmental justice: a criminological perspective. *Environmental Research Letters*, 10(8)
- Lynch, M. J., & Stretesky, P. B. (2011). Similarities between green criminology and green science: Toward a typology of green criminology. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, 35(4), 293-306
- Melucci, A. (1996). *Challenging codes: Collective action in the information age*. Cambridge University Press
- Percival, R. V. (1998). Environmental legislation and the problem of collective action. *Duke Env'tl. L. & Pol'y F.*, 9, 9.
- Plater, Z. J. (1993). From the beginning, a fundamental shift of paradigms: A theory and short history of environmental law. *Loy. LAL Rev.*, 27, 981.
- Ruggiero, V., & South, N. (2013). Green criminology and crimes of the economy: Theory, research and praxis. *Critical Criminology*, 21(3), 359-373.
- Seis, M. (1999). A Community-Based Criminology of the Environment. *Criminal Justice Policy Review*, 10(2), 291-317
- Staggengborg, S. (2015). *Social movements*. Oxford University Press, USA
- Tilly, C., & Wood, L. J. (2015). *Social Movements 1768-2012*. Routledge
- White, R. (2003). Environmental issues and the criminological imagination. *Theoretical Criminology*, 7(4), 483-506

- White, R. (2013).Crimes against nature: Environmental criminology and ecological justice. Willan.
- Zilney, L. A., McGurrin, D., & Zahran, S. (2006). Environmental justice and the role of criminology: An analytical review of 33 years of environmental justice research.Criminal Justice Review,31(1), 47-62

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- Αλεξανδρόπουλος Στέλιος, Σερντεδάκης Νίκος, Ιωσήφ Μποτετζάγιας, Το Ελληνικό Περιβαλλοντικό Κίνημα: Από τη γένεση στην ενσωμάτωσή του, Ελληνική επιθεώρηση πολιτικής, τχ. 30, Νοέμβριος 2007
- Αρτινοπούλου Β.,(Επιμ) (2000) Νέα κοινωνικά κινήματα. Εγκληματολογική προσέγγιση, Τετράδια Εγκληματολογίας 2, Αρτινοπούλου Β. Εγκληματολογικές όψεις των νέων κοινωνικών κινήματων, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα
- Αρτινοπούλου, Β., & Μαγγανάς, Α. (1996). Θυματολογία και όψεις θυματοποίησης.*Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.*
- Δαγτόγλου, Π. Δ.,Συνταγματικό Δίκαιο. "Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, τ. Β. (2005, δεύτερη αναθεωρημένη έκδοση). τ. Β΄, Σάκκουλας.
- Ζαραφονίτου Χ (επιμελ.) (1996) Η προστασία του περιβάλλοντος από εγκληματολογική σκοπιά, Τετράδια Εγκληματολογίας 1, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα
- Καλιντζάκη, Ε. (2004). Εγκληματολογικές όψεις των προσβολών του περιβάλλοντος: περιβάλλον ως αξία και (απ) εγκληματοποίηση:(στο πλαίσιο της αντεγκληματικής πολιτικής για την προστασία του).
- Κούση Μ, Περιβάλλον, Οικονομική Κρίση και Κινήματα στην Ελλάδα των Μνημονίων και των πολιτικών λιτότητας στο συλλογικό «Κοινωνικές Όψεις της κρίσης στην Ελλάδα» (επιμ.Ζαμπαρλούσκου Σ., Κούση.Μ),2014
- Μακρυνιώτη Άρτεμις, Το οικολογικό κίνημα, Νέα κοινωνικά κινήματα. Εγκληματολογική προσέγγιση, Τετράδια Εγκληματολογίας 2, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2000.
- Μποτετζάγιας, Ι., & Καραμίχας, Γ. (2008). Περιβαλλοντική Κοινωνιολογία. *Αθήνα: Κριτική.*
- Παπανικολάου Ι.Πελαγία (2018). Το περιβαλλοντικό Θύμα, Νομική Βιβλιοθήκη,Αθήνα
- Παπανεοφύτου Γ. (2016). Ποινικό Δίκαιο του Περιβάλλοντος, Νομική Βιβλιοθήκη,Αθήνα
- Σεφεριάδης, Σ. Ι. (2006). Συγκρουσιακή πολιτική, συλλογική δράση, κοινωνικά κινήματα: μια αποτύπωση.Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης,27(1), 7-42.
- Πρακτικά 6^{ου} Πανελλήνιου Συνεδρίου Περιβαλλοντικής Πολιτικής & Διαχείρισης «Μη Κυβερνητικές Περιβαλλοντικές Οργανώσεις» Τμήμα Περιβάλλοντος, Πανεπιστήμιο Αιγαίου 31Μαΐου–2 Ιουνίου2013
- Σιούτη Γλυκερία (2010).Η εξέλιξη στο ευρωπαϊκό δίκαιο περιβάλλοντος στους τομείς της περιβαλλοντικής προστασίας και της περιβαλλοντικής πληροφόρησης, Νόμος και Φύση
- Σιούτη, Γ. (2011). Εγχειρίδιο δικαίου περιβάλλοντος, Αθήνα-Θεσσαλονίκη. Β΄έκδοση
- Ψημίτης, Μ. (2006). Εισαγωγή στα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα.εκδ. Άτραπος-Περιβολάκι
- Della Porta D, Diani.M (2010). Κοινωνικά Κινήματα (Μία εισαγωγή). Εκδ. Κριτική
- Ενημερωτικό Περιοδικό SOS Xalkidiki, Τεύχος 1, Φεβρουαρίου 2013.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- The Montreal Protocol on Substances that deplete the Ozon Layer , <https://www.unenvironment.org/ozonaction/who-we-are/about-montreal-protocol>
- The Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal, <http://www.basel.int/>
- The Rotterdam Convention on the Prior Informed Consent Procedure for Certain Hazardous Chemicals and Pesticides in International Trade, <http://www.pic.int/>
- The Stockholm Convention on persistent organic pollutants' <http://chm.pops.int/>
- United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) , <https://unfccc.int/bigpicture>
- The Kyoto Protocol, https://unfccc.int/kyoto_protocol%26from%3D
- United Nations Environment Programme,(UN environment) <https://www.unenvironment.org/news-and-stories/story/environmental-crime>
- WWF Ελλάδα, <https://www.wwf.gr/>
- Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, <http://www.ornithologiki.gr/>
- WWF-Blog, 7/2/2019 Νάντσου Θ., Μέρη Περιβαλλοντικής Δικαιοσύνης <https://www.wwf.gr/blog/2211-meres-perivallontikis-dikaiosynis>
- Κολοκούρης Ο, Μπαλιάς Γ., (24/2/2013) Τα οικολογικά κινήματα των πολιτών σήμερα στο «Οικοτριβές για τη ριζοσπαστική αριστερή οικολογική πολιτική για τα κινήματα», <https://oikotrives.wordpress.com/2013/02/24/oikologika-kinimata-politon-simera/>
- Δράση για την Άγρια Ζωή, <http://www.drasi-agriazoi.gr/>
- Οργανώσεις Τμήμα Περιβάλλοντος Πανεπιστημίου Αιγαίου, Νοέμβριος 2013 σελ.3
- WWF-Νομικές Εκθέσεις , <https://www.wwf.gr/library/library-nomikes-ektheseis>
- WWF Απολογισμός 2017, <https://www.wwf.gr/annual-report-highlights>
- European Commission, The Habitats Directive , http://ec.europa.eu/environment/nature/legislation/habitatsdirective/index_en.htm
- European Commission, The Birds Directive, http://ec.europa.eu/environment/nature/legislation/birdsdirective/index_en.htm
- Ετήσιος Απολογισμός WWF, 2018 «Η Δράση μας για το 2018» <https://www.wwf.gr/images/pdfs/annual2018.pdf>
- WWF Παρεμβάσεις, <https://www.wwf.gr/library/library-paremvasis>.
- Ετήσιος Απολογισμός WWF, 2018 «Η Δράση μας για το 2018» <https://www.wwf.gr/images/pdfs/annual2018.pdf>
- WWF:10 ερωτήσεις για το περιβάλλον και την κλιματική κρίση προς τους υποψήφιους βουλευτές 2019, <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSdHdFR5uHxcRxYHKfcl2kRyxsmNmqW0Vo nAoffQPULap25JXQ/viewform>
- <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3A124255>
- <http://www.dsnet.gr/1024x768Auth.htm>